

Міністерство внутрішніх справ України
Національна академія внутрішніх справ

НАУКОВИЙ ВІСНИК

***Національної академії
внутрішніх справ***

3(120)'2021

**Журнал індексується в таких базах даних
і пошукових системах:**

- CrossRef (DOI: 10.33270);
- ISSN International Centre;
- ORCID;
- Open Ukrainian Citation Index (Ukraine);
- Index Copernicus International (ICV 2019 = 57.60);
- Academic Resource Index ResearchBib;
- Polska Bibliografia Naukowa;
- Google Scholar (h-індекс – 16, i10-індекс – 36);
- Центр досліджень соціальних комунікацій;
- Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського;
- Наукова бібліотека імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
- Електронний репозитарій НАВС

**Київ
2021**

**Науковий вісник
Національної академії
внутрішніх справ**

**3
(120)
2021**

Науковий журнал • Виходить чотири рази на рік • Заснований 1996 року
• Засновник – Національна академія внутрішніх справ • Свідectво про державну
реєстрацію серії KB № 23858-13698 ПР від 3 квітня 2019 року • Включений до
переліку наукових фахових видань України за категорією «Б» (наказ МОН України
від 15 жовтня 2019 року № 1301) • Рекомендовано вченою радою Національної
академії внутрішніх справ від 28 вересня 2021 року (протокол № 18)

Редакційна колегія:

Чернявський С. С., доктор юридичних наук,
професор (головний редактор);
Відацкі Ян, доктор філософії, професор;
Галуцько В. В., доктор юридичних наук, професор;
Гультай М. М., доктор юридичних наук, доцент;
Дрозд О. Ю., доктор юридичних наук, професор;
Кваша О. О., доктор юридичних наук, професор;
Кришевич О. В., кандидат юридичних наук,
професор;
Кузнецов В. В., доктор юридичних наук, професор;

Лошицький М. В., доктор юридичних наук,
професор;
Павленко С. О., кандидат юридичних наук, доцент;
Погорецький М. А., доктор юридичних наук,
професор;
Савченко А. В., доктор юридичних наук, професор;
Севрук В. Г., кандидат юридичних наук, доцент;
Чубенко А. Г., доктор юридичних наук, професор;
Шакун В. І., доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України

*Матеріали подано в авторській редакції. Редакційна колегія не завжди поділяє думку авторів статей.
Відповідальність за їхню якість, а також відсутність відомостей, що становлять державну таємницю та
службову інформацію, несуть особисто автори*

Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ : наук. журн. /
Н354 [редкол.: С. С. Чернявський (голов. ред.) та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ,
2021. – № 3 (120). – 82 с.

Адреса редакції:
пл. Солом'янська, 1,
м. Київ, Україна, 03035
Тел.: (044) 520-08-47
E-mail: rvc@naiau.kiev.ua

scientbul.naiau.kiev.ua

**Ministry of Internal Affairs of Ukraine
National Academy of Internal Affairs**

SCIENTIFIC HERALD

*of National Academy
of Internal Affairs*

3(120)'2021

**Journal is indexed in such databases
and search engines:**

- CrossRef (DOI: 10.33270);
- ISSN International Centre;
- ORCID;
- Open Ukrainian Citation Index (Ukraine);
- Index Copernicus International (ICV 2019 = 57.60);
- Academic Resource Index ResearchBib;
- Polska Bibliografia Naukowa;
- Google Scholar (h-індекс – 16, i10-індекс – 36);
- Social Communications Research Center;
- The Vernadsky National Library of Ukraine;
- The Maksymovych Scientific Library of the Taras Shevchenko National University of Kyiv;
- Electronic Repository NAIA

**Kyiv
2021**

Scientific Herald of National Academy of Internal Affairs

3
(120)
2021

Naukovij visnik Nacional'noi akademii vnutrisnih sprav

Scientific magazine • Issued four times a year • Established in 1996 • Founder – National Academy of Internal Affairs • State registration certificate series KB No. 23858-13698 ПР dated April 3th, 2019 • Included into the Ministry of Education and Science of Ukraine's law sciences special editions list by category «Б» (order No. 1301, dated October 15th, 2019) • Recommended by National Academy of Internal Affairs' Scientific Council (Record No. 18, dated September 28th, 2021)

Editorial board:

Cherniavskiy S., Doctor of Law, Professor (chief editor);
Vidatski Yan, Doctor of Philosophy, Professor;
Halunko V., Doctor of Law, Professor;
Hultai M., Doctor of Law, Associate Professor;
Drozd O., Doctor of Law, Professor;
Kvasha O., Doctor of Law, Professor;
Kryshevych O., Ph.D in Law, Professor;
Kuznetsov V., Doctor of Law, Professor;

Loshytskyi M., Doctor of Law, Professor;
Pavlenko S., Ph.D in Law, Associate Professor;
Pohoretskyi M., Doctor of Law, Professor;
Savchenko A., Doctor of Law, Professor;
Sevruk V., Ph.D in Law, Associate Professor;
Chubenko A., Doctor of Law, Professor;
Shakun V., Doctor of Law, Professor, Academician of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine

The materials are presented in author's edition. The editorial board does not always share the views of the authors of the articles. Responsibility for their quality as well as the lack of information constituting state secret and official information are sponsored by the authors

Scientific Herald of National Academy of Internal Affairs : scientific magazine / [editorial board: S. Cherniavskiy (chief editor) etc.]. – Kyiv : National Academy of Internal Affairs, 2021. – No. 3 (120). – 82 p.

Editors office address:

Ukraine, 03035, Kyiv
 1, Solomianska square
 Phone: (044) 520-08-47
 E-mail: rvc@naiau.kiev.ua

ЗМІСТ

ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

МОТЛЯХ О. І.

Допустимість і доказова сутність результатів
психофізіологічних досліджень
із застосуванням поліграфа 7

MOTLIACH O.

Admissibility and Evidence of the Results of the Psychophysiological
Research with the use of a Polygraph

ГУСЕВА В. О.

Особливості розслідування вбивств, вчинених
із застосуванням вогнепальної зброї..... 16

HUSIEVA V.

Features of the Investigation of Killings Committed
with the Use of Firearms

ТЕПЛИЦЬКИЙ Б. Б.

Актуальні питання призначення експертизи
комп'ютерної техніки і програмних продуктів
під час розслідування злочинів у сфері використання
електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів),
систем, комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку 28

TEPLYTSKYI B.

Current Issues an Examination Computer Hardware and Software Products
during the Investigation of Crimes in the Use of Computers
(Computer) Systems and Computer Networks
and Telecommunication Networks

СЕМЕНЮК О. А.

Проведення ревізії як вид використання спеціальних знань
під час розслідування привласнення, розтрата майна
або заволодіння ним шляхом зловживання
службовим становищем 35

SEMIENIUK O.

Conducting an Audit as a Type of Using Special Knowledge
in Investigating the Assignment, Waste of Property or Acquisition
Through the Abuse of Office Position

ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

ЧУПРИНА О. В., НЕСЕН О. О.

Сучасний стан і перспективи домедичної підготовки
поліцейських в Україні 48

CHUPRYNA O., NESEN O.

Current State and Prospects of Pre-Medical Training
of Police Officers in Ukraine

ЧИЖ А. П.

Використання спеціальних знань під час розслідування
 умисного знищення або пошкодження майна
 працівника правоохоронного органу..... 56

CHYZH A.

Use of Special Knowledge during Investigation
 of Intentional Destruction or Damage of Property
 of a Law Enforcement Officer

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

КОПЧА В. В.

Звернення з конституційною скаргою
 як інструмент захисту прав людини в Україні 66

KOPCHA V.

Appeal with a Constitutional Complaint as a Tool for Protection
 of Human Rights in Ukraine

РАДОМСЬКА Д. І.

Конституційно-правова регламентація організації
 та діяльності органів публічної влади міст в Україні 71

RADOMSKA D.

Constitutional and Legal Regulation of Organization and Activity
 of City Government Bodies in Ukraine

ДО УВАГИ АВТОРІВ 77

ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

УДК 343(045)

doi: <https://doi.org/10.33270/01211203.7>

Мотлях О. І. – доктор юридичних наук, професор, завідувач наукової лабораторії з проблем психологічного забезпечення та психофізіологічних досліджень навчально-наукового інституту заочного та дистанційного навчання Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6135-9952>

Допустимість і доказова сутність результатів психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа

Мета дослідження – висвітлити актуальні питання, пов'язані з допустимістю та доказовою сутністю результатів психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа. **Методологія.** Методологічний інструментарій обрано відповідно до поставленої мети, специфіки об'єкта і предмета дослідження. Методологічне підґрунтя становили загальний діалектичний метод наукового пізнання реальних явищ та їх зв'язок з теорією та практикою використання результатів психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа, а також спеціальні методи дослідження, а саме: метод системного аналізу, порівняльно-правовий, системно-структурний і метод прогнозування. **Наукова новизна.** Обґрунтовано наукову думку щодо сутності позицій допустимості й доказовості результатів психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа, які в сукупності з іншими даними можуть слугувати доказами у відкритому кримінальному провадженні. **Висновки.** Аргументовано наукову позицію стосовно того, що основу достовірності психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа формують такі складові, як точність і надійність. Вони не є тотожними поняттями. Кожне з них має певне змістове навантаження, яке в сукупності забезпечує верифікованість результатів досліджень, здійснених із застосуванням поліграфа. Своєю чергою достовірність корелюється з надійністю і точністю отриманих інформаційних даних за рахунок якості виконаних досліджень поліграфологом, передусім у питанні проведення судової психофізіологічної експертизи із застосуванням поліграфа. Означені вище складові забезпечують допустимість як властивість доказу, що характеризує його з погляду законності джерела фактичних даних (відомостей, інформації), а також способів одержання та форм закріплення фактичних даних. Доказ визнають допустимим, якщо його отримано в законному порядку. З огляду на те, що проведення судової психофізіологічної експертизи із застосуванням поліграфа є впорядкованою діяльністю, що передбачає дотримання всіх процесуальних вимог, отримані результати цілком можуть мати статус процесуальних доказів.

Ключові слова: поліграф; поліграфологія; спеціаліст-поліграфолог; експерт; спеціальні знання; судова психофізіологічна експертиза.

Вступ

Результати психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа, зокрема експертних, часто спричиняють дискусію серед теоретиків і практиків щодо питання їх достовірності й доказової сутності. Такі дослідження не є чітко виписаною процедурою в аспекті їх викорис-тання, зокрема в кримінальному судочинстві. Брак законодавчого інструментарію, який повноцінно регламентував би діяльність застосування поліграфа в Україні й отриманих за його допомогою результатів ставить під сумнів якість проведених досліджень поліграфологами для визнання їх повноцінними доказами в сукупності з іншими одержаними матеріалами, що мають доказове значення.

Актуальність теми дослідження вбачається в необхідності аналізу позицій достовірності й доказовості отриманих результатів психофізіологічних досліджень/експертиз, проведених із застосуванням поліграфа, який ґрунтується на теоретичних засадах ключових складових, що становлять основу для їх процесуального

визнання. Проблематику цього питання на належному рівні не відображено в наукових напрацюваннях дослідників поліграфа. Його аспекти досліджували іноземні й українські вчені та практики, зокрема: В. І. Барко, О. В. Белюшина, А. О. Варламов, Г. В. Варламов, В. П. Захаров, О. А. Назаров, В. В. Коровін, Я. В. Комісарова, В. М. Князєв, О. П. Сошніков, І. П. Усіков, Ю. І. Холодний, В. О. Шаповалов та ін. Значною є кількість наукових праць, присвячених питанням розвитку поліграфа з акцентуванням окремих позицій на достовірності й доказовій сутності досліджень, пов'язаних із застосуванням зазначеного науково-технічного приладу (Widacki, & Szuba-Boron, 2017; Kormos, 2017; Gołaszewski, 2019; Horvath, 2020; Slowik, 2020). Однак слід визнати, що й дотепер залишилися невирішеними низка важливих аспектів у цьому напрямі дослідження.

Мета і завдання дослідження

Метою дослідження є здійснення системного аналізу теоретико-прикладних аспектів достовірності й доказової сутності результатів досліджень,

проведених із застосуванням поліграфа. Виклад основного змісту цієї проблематики ґрунтується на висвітленні наукових позицій іноземних поліграфологів, а також українських учених-процесуалістів і криміналістів щодо розвитку науки поліграфології та її ключових засад.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі завдання:

1) окреслити теоретичні складові, які формують основу достовірності результатів досліджень, проведених із застосуванням поліграфа;

2) проаналізувати позиції достовірності у співвідношенні з доказовістю результатів таких досліджень;

3) сформулювати практичні рекомендації щодо визнання результатів психофізіологічних досліджень, проведених із застосуванням поліграфа, одними з можливих доказів у кримінальному судочинстві.

Виклад основного матеріалу

Точність, надійність і достовірність як надважливі практичні складові доказів мають бути запорукою проведення будь-яких досліджень, зокрема інструментальних із застосуванням поліграфа. Надійність часто ототожнюють із точністю, однак це видається не цілком слушним. Техніка не може бути ефективнішою за надійну, адже надійність перекидає достовірність (Kholodnyu, 2004). Однак метод може мати забезпечену надійність без високої точності, хоча зворотне неможливе. Надійність передбачає точність отримання результатів дослідження у співвідношенні з аналогічними попередньо проведеними в рівних умовах та за наявності застосованих до них одних і тих самих засобів, методів, прийомів і способів. Тобто незалежно від кількості повторно здійснених досліджень із застосуванням поліграфа у встановленні одних і тих самих обставин справи, події чи факту має бути отримано ідентичний кінцевий результат. Надійність отриманих результатів таких досліджень уособлює його якість. Будь-які відхилення, розбіжності чи протилежності в результатах дослідження дають підстави для визнання поліграфологічних інформаційних даних невірними, а отже, сумнівними для прийняття відповідних рішень, зокрема процесуальних. Задля підвищення рівня якості отриманих результатів психофізіологічних досліджень, проведених із застосуванням поліграфа, істотно посилено вимоги до виробників цих приладів у питанні надійності «детекторів брехні». Наразі показники точності новітніх розробок комп'ютерних поліграфів сягають 95–97 відсотків. Сучасні поліграфи стали відповідати заявленим до них вимогам, що значно підвищило їхній рейтинг за показником довіри з боку користувачів цих

приладів і замовників у наданні поліграфологічних послуг. Отже, поліграфи й отримані за допомогою них результати спеціальних досліджень цілком можуть співвідноситися з результатами інших традиційних видів досліджень чи судових експертиз. Це надає можливість стверджувати про високу їх якість, що гарантує надійність як власне приладу, так і застосованих спеціалістами поліграфа конкретних методів дослідження, що пройшли апробацію часом і практикою (Kovalchuk, 2001). Доречним у цьому питанні є твердження, висловлене свого часу іноземними поліграфологами Дж. Рейдом та Ф. Інбау, які доводили, що поліграф має такий ступінь точності, який навіть випереджає сучасні види доказів, що фігурують у судах у кримінальних і цивільних справах (Motliakh, 2012). З позиції теорії це видається справедливим і слушним, однак у практичній площині, на жаль, ситуація складається інша. Сучасна популяризація поліграфа як надточного науково-технічного приладу забезпечила можливість його системного застосування в правозастосовній діяльності, зокрема в кримінальному судочинстві, хоча так і не вирішила основного дискусійного питання стосовно доказового значення отриманих за його допомогою результатів як самостійного джерела доказів у відкритому кримінальному провадженні. Це стосується практики судочинства більшості країн, у яких трапляються факти застосування поліграфа й використання результатів таких досліджень у кримінальному процесуальному доказуванні, а також випадків відмови у визнанні їх самостійними доказами. Майже як беззаперечні такі докази використовують у Японії, Канаді, Індії, Польщі, Литві, Румунії, однак і там переважно в цивільному процесі. Відомі випадки використання отриманих інформаційних даних поліграфологічних досліджень як доказів у Південній Африканській Республіці. Натомість Хорватія категорично відмовилася від такої практики. Натомість Англія та Німеччина, які з пересторогою ставилися до інструментальних психодіагностувань людини, стали активніше послуговуватися поліграфом й отриманими за його допомогою результатами психофізіологічних досліджень. Стосовно Сполучених Штатів Америки як країни – лідера в питаннях експлуатації технологій поліграфа зазначимо, що висновки поліграфолога не використовують як доказ в американському кримінальному судочинстві, водночас Верховний суд США визнає методику психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа. Тобто питання дискусійне, його слід вирішувати зважено, з огляду на окремі особливості цього специфічного виду діяльності, у якому ключове місце належить достовірності отриманих результатів дослідження. Тлумачення достовірності ґрунтується на змісті встановлення

об'єктивної дійсності (істинності) результатів психофізіологічних досліджень, проведених із застосуванням поліграфа, а з огляду на постійне вдосконалення приладів такого спрямування та запровадження нових методик перевірки інформації, що надходить від людини, підвищується й рівень достовірності отриманих результатів дослідження (Motliakh, 2012).

Достовірність корелюється з надійністю і точністю отриманих результатів, якої досягають за рахунок якості виконаних досліджень поліграфологом, передусім в аспекті проведення експертизи. Саме в її межах постає найбільше запитань, адже поліграфологія досі неналежно розроблена у вітчизняній судово-експертній діяльності, а проведення психофізіологічних досліджень/експертиз із застосуванням поліграфа не є суто стандартизованою процедурою (Sharovalov, 2012). Достовірність часто стає предметом дискусій практичних працівників правоохоронних органів, прокуратури й суду. Також нез'ясованими є відмінності трактування достовірності психологами, поліграфологами та юристами. Щоб розтлумачити сутність цього поняття, слід спрямувати увагу на філософське визначення достовірності, яка уособлює обґрунтованість, доказовість, безперечність певних елементів наукового та повсякденного знання. Тобто воно є частиною понятійного апарату всіх наук, що ґрунтуються на науковому методі пізнання. Достовірність суджень і теорій забезпечують емпіричні твердження, експериментальні дані, суспільна практика. У суб'єктивному значенні достовірність є відповідною формою усвідомлення істини (встановлення об'єктивної дійсності) індивідом. На противагу філософському поняттю, у юридичній літературі достовірність сприймають у контексті забезпечення доказів, оскільки вони правильно, адекватно відображають матеріальні й нематеріальні сліди досліджуваних подій, тобто йдеться про відповідність їх об'єктивній дійсності. Достовірність у кримінальному процесі й у природничих науках різниться, адже це так звана практична достовірність, яка всебічно задовольняється в найвідповідальніших ситуаціях повсякденного життя. Фактично достовірність передбачає суб'єктивну переконаність процесуального органу на підставі аналізу зібраного доказового матеріалу під час досудового слідства й судового провадження. Натомість психологічна та психофізіологічна оцінка поняття достовірності, зокрема в межах проведення судової психофізіологічної експертизи із застосуванням поліграфа або інших видів досліджень, не підміняє оцінку показань (доказів) у розумінні її органами досудового розслідування та суду. Поліграфолог вибудовує експертну думку стосовно достовірності показань (відповідності їх дійсності) на підставі власних спеціальних наукових знань про закономірності функціонування психіки й

організму людини через її сприйняття, пам'ять, мислення, увагу, мовлення, поведінку тощо. Отже, він формулює та обґрунтовує власну експертну гіпотезу стосовно достовірності показань у межах проведеного ним психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа, міркує про неї з позицій науки, а не юридичної оцінки.

Відкритим залишається питання належного вивчення інструментарію достовірності отриманої інформації, підготовки кваліфікованих спеціалістів і забезпечення на рівні держави нормативно-правовими актами, які регламентуватимуть застосування поліграфів у різних галузях і напрямках суспільних правовідносин. Це й викликає сумніви та критичні зауваження опонентів поліграфа на кшталт наукової достовірності отриманих за його допомогою результатів. Дослідники та практики в галузі поліграфології неодноразово зауважували, що достовірність (точність) даних досліджень, проведених із застосуванням поліграфа, демонструє високі показники за умови, якщо вони були проведені досвідченими поліграфологами, оскільки об'єктивність висновку спеціаліста безпосередньо залежить від його кваліфікації (Sharovalov, 2015). У наукових колах побутує думка навіть щодо приналежності поліграфології до мистецтва, а не до науки, оскільки надто важливим є фактор кваліфікації, досвіду й інтуїції поліграфолога. Тому на порядку денному було і залишається питання необхідності підвищення вимог до якості підготовки спеціалістів поліграфа, а також розроблення порядку сертифікації поліграфів, паспортизації методик проведення досліджень, уніфікації та стандартизації процесу навчання спеціалістів відповідного профілю. Інша проблема – це технічний аспект, на аналізі якого часто ґрунтуються аргументи вчених, які заперечують доцільність інструментальної детекції із застосуванням поліграфа (Strokov, 2005). Як контраргумент зазначимо, що нині поліграф є надточним науково-технічним приладом, який достовірно відображає реальний психофізіологічний стан організму людини у відповідь на запропоновані їй поліграфологом запитання (стимули). Зазначений факт є беззаперечним і доведеним, оскільки поліграф становить комплекс приладів, надійно зарекомендованих в інших галузях наукових знань (медицині, кібернетиці, інформатиці, автоматичній й телемеханіці, психології, біомеханіці) та достатній і належній практиці проведення психофізіологічних досліджень із його застосуванням. Його технічна сторона тісно пов'язана з діагностикою зафіксованих реакцій людини, а остання безпосередньо залежить від навичок використання поліграфологом необхідних тактичних прийомів у проведенні психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа. Дотримання означених вище складових

поліграфологічного процесу дає вичерпну відповідь на запитання: чи можна за допомогою зазначеного науково-технічного приладу отримати однозначно тлумачену інформацію на кшталт закономірностей виявів емоційної реакції досліджуваної особи на відповідні стимули? Безперечно, відповідь ствердна, проте за умови дотримання кількох важливих складових, таких як майстерність поліграфолога, час доби, коли проводять таку процедуру, і вплив навколишнього середовища на досліджувану особу під час проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа. Зазначене зумовлено тим, що:

а) багаторічна міжнародна й вітчизняна практика поліграфологічної діяльності засвідчує, що майстерність поліграфолога полягає у своєчасності передавання інформації досліджуваній особі в такий спосіб, щоб вона впливала на неї вибірково й викликала найсильнішу емоційну реакцію лише в суто обмежених випадках, які підлягають однозначному поясненню. Для цього поліграфолог має застосувати такі конкретні прийоми й методи, щоб вони найефективніше спрацювали на виявлення можливої прихованої інформації від людини, яку в інший спосіб досягти практично неможливо;

б) крім професіоналізму поліграфолога, важливу роль у психофізіологічному дослідженні осіб із застосуванням поліграфа відіграє часовий вимір, тобто ефективний час доби, коли доцільно проводити таку процедуру. Практикуючі поліграфологи обстоюють позицію, що найсприятливішою є перша половина дня, коли досліджувану особу не відволікають від цієї процедури інші завдання. Це зумовлено біологічними ритмами людини, які цілком впливають на процеси життєдіяльності індивідів;

в) важливим у цьому процесі є вплив навколишнього середовища на організм людини, який може зумовлювати різні її стани й відчуття. Для того щоб організм на конкретні зміни умов відповів оптимальним рішенням, він має швидко обрати з наявних варіантів адаптації оптимальним до певної ситуації. Водночас не завжди вдається врахувати так звані критичні фази фізичного, емоційного й інтелектуального стану досліджуваної особи, однак недотримання цих та інших важливих складових проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа однозначно позначиться на його якості, а отже, вплине на його достовірність. Задля уникнення цього поліграфолог має вдумливо ставитися до процесу організації, планування і тактики проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа, щоб уникнути складнощів в оцінюванні отриманих результатів та їх верифікації.

Стосовно взаємозв'язку допустимості й доказової сутності отриманих результатів проведених досліджень із застосуванням поліграфа їх слід розглядати в контексті процесуального

законодавства. Тож допустимість з позиції чинного КПК України становить властивість доказу, що характеризує його з погляду законності джерела фактичних даних (відомостей, інформації), а також способів одержання та форм закріплення фактичних даних, які містяться в такому джерелі, у порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законом, й уповноваженими на це особою або органом унаслідок проведення ними слідчої (розшукової) або іншої процесуальної дії. Допустимість передбачає чотири критерії (елементи):

- належний суб'єкт, правомочний проводити процесуальні дії, спрямовані на одержання доказів;
- належне джерело фактичних даних (відомостей, інформації), що становлять зміст доказу;
- належна процесуальна дія, застосована для одержання доказів;
- належний порядок проведення процесуальної дії (судової або слідчої), яку використовують як засіб одержання доказів.

Відповідно до ч. 1 ст. 86 КПК України, доказ визнають допустимим, якщо його отримано в порядку, встановленому цим Кодексом. Натомість, згідно з ч. 1 ст. 87 КПК України, недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав і свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав і свобод людини (Dufeniuk, & Kuntii, 2016). Питання допустимості доказів вирішує суд під час їх оцінки в нарадчій кімнаті в процесі постановлення судового рішення (ч. 1 ст. 89 КПК України).

Суд вирішує питання і про визнання доказу недопустимим у випадку встановлення очевидної недопустимості доказу під час судового розгляду. Відповідно до ч. 2 ст. 89 КПК України, у випадку встановлення очевидної недопустимості доказу під час судового розгляду суд визнає цей доказ недопустимим, що тягне за собою неможливість дослідження такого доказу або припинення його дослідження в судовому засіданні, якщо таке дослідження було розпочате.

Для визнання доказу допустимим має бути закріпленою позиція його належності. У теорії кримінального процесу належністю доказів вважають можливість використання їх для встановлення в кримінальному провадженні фактичних даних (відомостей про факти), а також обставин, що підлягають доказуванню в силу наявного між ними кримінально-процесуального взаємозв'язку (Tertyshnik, & Slinko, 1998).

Згідно зі ст. 85 КПК України, належними є докази, які безпосередньо чи опосередковано підтверджують існування чи відсутність обставин, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні, й інших обставин, які мають

значення для кримінального провадження, а також достовірність чи недостовірність, можливість чи неможливість використання інших доказів.

Категоріальне поняття доказу в кримінальному процесі ґрунтується на теорії відображення загальних властивостей матерії. Людина здатна відобразити в пам'яті події, у яких вона безпосередньо брала участь або ж спостерігала чи чула про них (Groshevy, & Stakhivsky, 2006). Отримані фактичні дані за допомогою поліграфа можуть слугувати важливим чинником у формуванні джерельної бази, а отже, їх можна вважати доказами, посилаючись на чинне національне кримінальне процесуальне законодавство, яке встановлює, що всі докази мають бути належними й допустимими. Належність доказів визначають їх придатність для встановлення наявності чи відсутності обставин, що охоплені предметом доказування в кримінальному провадженні. Допустимість доказів означає, що фактичні дані як докази мають бути отримані, по-перше, уповноваженим на те суб'єктом; по-друге, з відомого, яке перевіряється, не забороненого законом джерела; по-третє, фактичні дані мають бути отримані в установленому законом порядку з дотриманням процесуальної форми; по-четверте, фактичні дані та процес мають бути належно закріпленими й засвідченими. Докази повинні бути «достатніми», тобто такими, які мають відповідно до вимог закону вказувати на вчинення кримінального правопорушення конкретно особою. Поняття «достатність» охоплює кількісні та якісні аспекти явища. Докази, на яких ґрунтується рішення, мають бути достовірними, а їх кількість повинна становити сукупність, яка дала б змогу прийняти правильне рішення. Отже, достатніми доказами слід вважати достовірні відомості, зібрані, перевірені й оцінені слідчим у встановленому законом порядку. Поліграфологічні інформаційні дані вказують на джерела тих фактів, які мають силу доказу після закріплення їх у належному процесуальному порядку (Motliakh, 2011). Фактичні дані, встановлені під час проведення психофізіологічної експертизи із застосуванням поліграфа, цілком можуть стати доказами за умови, якщо вони:

- стосуються розслідуваної події злочину та сприяють встановленню обставин вчиненого як предмета доказування;
- отримані від джерел, перелік яких закріплений КПК України, як судовий доказ;
- додані до кримінального провадження в порядку, встановленому кримінальним процесуальним законом для кожного виду судових доказів.

Головна вимога полягає в тому, що має бути дотримано основних вимог стосовно ініціювання, призначення та проведення судової психофізіологічної експертизи із застосуванням поліграфа:

- по-перше, письмова згода досліджуваної особи на проведення щодо неї такої експертизи;
- по-друге, підготовка спеціалістом-поліграфологом, який залучений досудовим слідством чи судом як експерт, ґрунтовного висновку проведеного спеціального експертного дослідження (Komissarova, 2000).

Дотримання цих та інших основоположних вимог дає підстави суду для використання отриманих результатів такої експертизи як одних із можливих доказів у сукупності з іншими доказами, зібраними досудовим слідством у відкритому кримінальному провадженні (Komissarov, & Kholodnyy, 2006). Хоча ми переконані, що не варто масово й без крайньої потреби ініціювати проведення судової психофізіологічної експертизи із застосуванням поліграфа. Відмову особи, зокрема підозрюваного чи обвинуваченого, від участі в ній не має розглядати досудове слідство чи суд як свідчення її винуватості у вчиненому кримінальному правопорушенні. Подеколи результати висновку експерта-поліграфолога вказують на її причетність до події злочину, однак особа продовжує категорично заперечувати свою причетність до вчиненого, хоча можливості спростувати ці результати в інший спосіб немає. У такому випадку однозначно результати судової психофізіологічної експертизи із застосуванням поліграфа мають бути перевірені іншими доказами, а досудове слідство чи суд не мають вважати їх основоположними (Komissarova, 2005). Експерт-поліграфолог може помилитися і дати недостовірний експертний висновок, і, навпаки, невдачування чи ігнорування судом результатів такої експертизи, викладених у висновку експерта, може спричинити суддівську помилку. Тобто отримані результати в процесі проведення такої експертизи цілком можуть мати статус процесуальних доказів, якщо буде дотримано таких вимог:

- застосування поліграфа здійснюватимуть з метою, передбаченою процесуальним законом;
- факт застосування (а також інші дані відповідно до правил, встановлених законом) відображено в протоколі процесуальної дії;
- отримані результати проведеної судової психофізіологічної експертизи із застосуванням поліграфа приєднано до матеріалів відкритого кримінального провадження (Motliakh, 2012).

Важливо враховувати, що висновок експерта-поліграфолога не має переваги щодо інших доказів, наявних у кримінальному провадженні, зокрема непрямих. Їх слід оцінювати в такий спосіб:

- необхідно мати кілька непрямих доказів, між якими повинен бути логічний зв'язок і які в сукупності становлять єдиний ланцюг, доповнюють зміст один одного;

– непрямі докази, що є в кримінальному провадженні, мають впливати з однієї обставини, яка належить до предмета доказування;

– із цілісної системи взаємопов'язаних непрямих доказів має бути вибудовано висновок, що слугуватиме досудовому слідству основою для висунення слідчих версій та прийняття процесуального рішення.

Наукова новизна

Реалії сьогодення переконливо доводять важливість, а за потреби – необхідність використання результатів психофізіологічних досліджень, зокрема й експертних, із застосуванням поліграфа, для встановлення об'єктивної дійсності в питаннях, які потребують нагального з'ясування. Однак законодавча невпорядкованість поліграфологічного процесу в Україні негативно позначається на визнанні результатів психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа верифікованими, тобто такими, які можна повноцінно й системно використовувати, зокрема в процесуальній діяльності, передусім у кримінальному судочинстві. Проблематика питання полягає в неоднозначному ставленні частини науковців і практиків до результатів досліджень, проведених за допомогою поліграфа, з позиції їх достовірності та доказової сутності, оскільки в цей процес часто залучають спеціалістів замість експертів. Це справді так, але виправданням тому є недостатня кількість атестованих експертів відповідного профілю, які могли б цілком забезпечити потреби замовників (ініціаторів) таких досліджень. Спеціалістів-поліграфологів залучають як експертів з дотриманням процесуального порядку й покладанням на них відповідних обов'язків. Вибір таких спеціалістів відбувається за критерієм їх конкретних практичних здобутків, де вони продемонстрували професійні навички володіння спеціальними знаннями в галузі поліграфології для виконання складних завдань, пов'язаних, зокрема, із розслідуванням вчинених кримінальних правопорушень. Маючи права експерта, такі спеціалісти проводять психофізіологічні експертні дослідження із застосуванням поліграфа та юридично відповідають за якість виконаних ними завдань, які корелюються з достовірністю наданих ними результатів. Оскільки достовірність передбачає якість проведених досліджень і співвідноситься з допустимістю та належністю отриманих результатів, то отримані фактичні дані за допомогою поліграфа можуть слугувати важливим чинником у формуванні джерельної бази, а отже, іменуватися доказами.

Висновки

Узагальнюючи викладене вище, зазначимо, що:

1. Здійснений науковий аналіз теоретико-прикладних складових, які відображають точність і надійність, засвідчує, що вони формують основу достовірності отриманих результатів психофізіологічних досліджень, проведених із застосуванням поліграфа. Своєю чергою достовірність таких інформаційних даних демонструє високі показники за умови, якщо їх проводили досвідчені поліграфологи, оскільки об'єктивність висновку спеціаліста безпосередньо залежить від його кваліфікації.

2. Достовірність знаходиться у взаємозв'язку з допустимістю як властивістю доказу, що характеризує його з погляду законності джерела фактичних даних (відомостей, інформації), а також способів одержання та форм закріплення фактичних даних. Тому доказ визнають допустимим, якщо він отриманий у законному порядку. З огляду на обов'язковість дотримання всіх необхідних процедур процесуальної діяльності, пов'язаної з призначенням і проведенням судової психофізіологічної експертизи із застосуванням поліграфа, отримані результати таких досліджень цілком можуть належати до доказової джерельної бази.

3. Слід зазначити, що, попри сучасний інтенсивний розвиток поліграфологічного процесу в Україні й системне впровадження поліграфів у правозастосовну діяльність, зокрема в кримінальне судочинство, так і не вирішено основного дискусійного питання щодо доказового значення отриманих за його допомогою результатів як самостійного джерела доказів у кримінальному судочинстві, що й надалі створює низку проблем у вітчизняній правозастосовній практиці. Подолати їх можна, зокрема, у такий спосіб: по-перше, визнати психофізіологічні дослідження із застосуванням поліграфа, зокрема й експертні, такими, за допомоги яких можна отримати необхідні інформаційні дані, що в інший спосіб здобути неможливо; по-друге, не брати до уваги результати таких досліджень як основоположні в прийнятті процесуальних рішень, а додавати їх до тих, які в сукупності формують джерельну доказову базу в кримінальному й іншому судочинстві; по-третє, визнати, що проведення судової психофізіологічної експертизи із застосуванням поліграфа може виконувати не тільки експерт, а й залучений у цей процес з дотриманням процесуального порядку спеціаліст, який, набуваючи статусу експерта, несе повну юридичну відповідальність за якість виконаного експертного дослідження та отриманих результатів як верифікованих даних, що можуть слугувати доказами в кримінальному провадженні.

REFERENCES

- Dufeniuk, O.M., & Kuntii, A.I. (2016). Sudova praktyka otsinky rezultativ vykorystannia polihrafa na stadii dosudovoho rozsliduvannia [Judicial practice of evaluating the results of the use of a polygraph at the stage of pre-trial investigation]. *Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal, Legal scientific electronic journal*, 2, 119-121 [in Ukrainian].
- Gołaszewski, M. (2019). Report from the 54th Seminar of the American Polygraph Association. *European Polygraph*, 13, 3(49), 161-165. doi: 10.2478/ep-2019-0012.
- Groshevy, Yu.M., & Stakhivskiy, S.M. (2006). *Dokazy i dokazuvannia u kryminalnomu protsesi [Evidence and proof in the criminal process]*. Kyiv: KNT; Fursa S.Ya. [in Ukrainian].
- Horvath, F. (2020). A Hundred Years of Polygraphy: Some Primary Changes and Related Issues. *European Polygraph*, 14, 1(51), 30-43. doi: 10.2478/EP-2020-0007.
- Kholodnyy, Iu.I. (2004). Tochnost vyvoda po rezul'tatam psikhofiziologicheskogo issledovaniia s primeneniem poligrafa na primere raboty v realnykh usloviakh [Accuracy of a conclusion on results of psychophysiological research with application of the polygraph on an example of work in real conditions]. *Rossiyskiy poligraf, Russian polygraph*, 2. Retrieved from <http://www.liedetector.ru/pub/pub17.php> [in Russian].
- Komissarov, V.I., & Kholodnyy, Iu.I. *Poligraf kak sredstvo polucheniia protsessualno znachimoy informatsii po ugovnomu pravu [Polygraph as a means of obtaining procedurally significant information on criminal law]*. Retrieved from <http://web1.law.edu.ru/article/article.asp?articleID=148693> [in Russian].
- Komissarova, Ia.V. (2005). Rezultaty psikhofiziologicheskogo issledovaniia s ispolzovaniem poligrafa kak dokazatelstvo v ugovnom protsess [Results of psychophysiological research with the use of polygraph as a proof in the corner process]. *Ugovnyy protsess, Angle process*, 5, 58-65 [in Russian].
- Komissarova, Ya.V. (2000). Precedent priznaniia zakliuchenii spetsialista-poligrafologa dokumentom - istochnikom dokazatelstv [Precedent for recognizing the conclusion of a polygraph examiner as a document - a source of evidence]. *Teoriia i praktika primeneniia poligrafa v pravookhranitel'noy deiatelnosti, Theory and practice of using the polygraph in law enforcement: Proceedings of the 4 International Scientific and Practical Conference* (pp. 11-104). A.G. Saprunova, S.L. Nikolaeva (Ed.). Sochi: GUV D Krasnodar. kraia [in Russian].
- Kormos, M. (2017). Polygraph Examinations in the Department of Special Psychology of the Ministry of the Interior of the Slovak Republic - a Retrospective View. *European Polygraph*, 11, 3(41), 120-127. doi: 10.1515/ep-2017-0012.
- Kovalchuk, S.O. (2001). Polihraf yak netradytsiyni kryminalistychnyi zasib i mozhlyvosti yoho vykorystannia v kryminalno-protsesualnomu dokazuvanni [Polygraph as a non-traditional forensic tool and the possibility of its use in criminal proceedings]. *Aktualni problemy kryminalistyky, Actual problems of criminology: Proceedings of the Scientific and Practical Conference* (pp. 92-100). Donetsk: Donets. int. vnutr. sprav MVS Ukrainy [in Ukrainian].
- Motliakh, O.I. (2011). Psikhofiziologichna ekspertyza z vykorystanniam polihrafa yak mozhlyve dzherelo dokaziv [Psychophysiological examination using a polygraph as a possible source of evidence]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia, Law and public administration*, 4, 117-120 [in Ukrainian].
- Motliakh, O.I. (2012). Dopustymist vykorystannia v dokazuvanni faktychnykh danykh, yaki buly otrymani za dopomohoiu polihrafa [Admissibility of use in proving factual data obtained by polygraph]. *Spetsialna tekhnika u pravookhoronni diialnosti, Special equipment in law enforcement: Proceedings of the 5th International Scientific and Practical Conference* (pp. 31-34). Yu.Yu. Orlov, S.V. Kukhareno, V.B. Shkolnyi (Ed.). Kyiv.: Nats. akad. vnutr. sprav [in Ukrainian].
- Motliakh, O.I. (2012). Mistse rezultativ polihrafologichnykh doslidzhen v systemi zabezpechennia dokaziv u kryminalnomu provadzhenni [The place of the results of polygraph research in the system of providing evidence in criminal proceedings]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsional'noho universytetu, Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, 19(4), 147-149 [in Ukrainian].
- Motliakh, O.I. (2012). *Polihraf: naukova pryroda pokhodzhennia, normatyvno-pravove rehuliuвання ta dopustymi mezhi zastosuvannia [Polygraph: the scientific nature of the origin, regulatory and legal regulation and acceptable limits of application]*. Kyiv: Osvita Ukrainy [in Ukrainian].
- Nichiporenko, T.Iu. (2008). Primenenie poligrafa v dokazyvanii po ugovnym delam: vzgliad protsesualista [Application of the polygraph in the proof of criminal cases: the view of the proceduralist]. *Ugovnyy protsess, Criminal procedure*, 3, 45-48 [in Russian].
- Shapovalov, V.O. (2012). *Metodyka vyznachennia psikhologichnykh oznak dostovirnosti/nedostovirnosti pokazan u yurydychnii praktytsi [Method of determining the psychological characteristics of reliability/unreliability of indications in legal practice]*. Kyiv: Kafedra [in Ukrainian].
- Shapovalov, V.A. (2015). *Metodika psikhologicheskoy otsenki dostovernosti pokazaniy v iuridicheskoy praktike [Methods of psychological assessment of the reliability of testimony in legal practice]*. Kyiv: Osvita Ukrainy [in Russian].
- Slowik, S.M. (2020). Critical Changes Over the 100 Year Evolution of Polygraph Practices. *European Polygraph*, 14, 1(51), 50-57. doi: 10.2478/EP-2020-0010.
- Strokov, I.V. (2005). Problemy zastosuvannia polihrafa v rozkrytti zlochyniv ta ekspertnykh doslidzhenniakh [Problems of polygraph application in crime detection and expert research]. *Spetsialna tekhnika u pravookhoronni diialnosti, Special equipment in law enforcement: International Scientific and Practical Conference* (pp. 159-163). Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav Ukrainy [in Ukrainian].
- Tertyshnik, V.M., & Slinko, S.V. (1998). *Teoriia dokazatelstv [Theory of evidence]*. Kharkov: Arsis [in Russian].
- Widacki, J., & Szuba-Boron, A. (2017). Polygraph Examinations of Civil Servants in Poland. *European Polygraph*, 11, 1(39), 15-23. doi: 10.1515/ep-2017-0002

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Дуфенюк О. М., Кунтій А. І. Судова практика оцінки результатів використання поліграфа на стадії досудового розслідування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 2. С. 119–121.
- Gołaszewski M. Report from the 54th Seminar of the American Polygraph Association. *European Polygraph*. 2019. Vol. 13. No. 3 (49). P. 161–165. doi: 10.2478/ep-2019-0012.
- Грошевий Ю. М., Стахівський С. М. Докази і доказування у кримінальному процесі : наук.-практ. посіб. Київ : КНТ ; Фурса С. Я., 2006. 272 с.
- Horvath F. A Hundred Years of Polygraphy: Some Primary Changes and Related Issues. *European Polygraph*. 2020. Vol. 14. No. 1 (51). P. 30–43. doi: 10.2478/EP-2020-0007.
- Холодный Ю. И. Точность вывода по результатам психофизиологического исследования с применением полиграфа на примере работы в реальных условиях. *Российский полиграф*. 2004. № 2. URL: <http://www.liedetector.ru/pub/pub17.php>.
- Комиссаров В. И., Холодный Ю. И. Полиграф как средство получения процессуально значимой информации по уголовному праву. URL: <http://web1.law.edu.ru/article/article.asp?articleID=148693>.
- Комиссарова Я. В. Результаты психофизиологического исследования с использованием полиграфа как доказательство в уголовном процессе. *Уголовный процесс*. 2005. № 5. С. 58–65.
- Комиссарова Я. В. Прецедент признания заключения специалиста-полиграфолога документом – источником доказательств. *Теория и практика применения полиграфа в правоохранительной деятельности* : IV Междунар. науч.-практ. конф. / под ред. А. Г. Сапунова, С. Л. Николаева. Сочи : ГУВД Краснодар. края, 2000. С. 101–104.
- Kormos M. Polygraph Examinations in the Department of Special Psychology of the Ministry of the Interior of the Slovak Republic – a Retrospective View. *European Polygraph*. 2017. Vol. 11. No. 3 (41). P. 120–127. doi: 10.1515/ep-2017-0012.
- Ковальчук С. О. Поліграф як нетрадиційний криміналістичний засіб і можливості його використання в кримінально-процесуальному доказуванні. *Актуальні проблеми криміналістики* : наук.-практ. конф. Донецьк : Донец. ін-т внутр. справ МВС України, 2001. С. 92–100.
- Мотлях О. І. Психофізіологічна експертиза з використанням поліграфа як можливе джерело доказів. *Право та державне управління*. 2011. № 4. С. 117–120.
- Мотлях О. І. Допустимість використання в доказуванні фактичних даних, які були отримані за допомогою поліграфа. *Спеціальна техніка у правоохоронній діяльності* : V Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 25 листоп. 2011 р.). / упоряд. : Ю. Ю. Орлов, С. В. Кухаренко, В. Б. Школьний. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2012. С. 31–34.
- Мотлях О. І. Місце результатів поліграфологічних досліджень в системі забезпечення доказів у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2012. Вип. 19. Т. 4. С. 147–149. (Серія «Право»).
- Мотлях О. І. Поліграф: наукова природа походження, нормативно-правове регулювання та допустимі межі застосування : монографія. Київ : Освіта України, 2012. 394 с.
- Ничипоренко Т. Ю. Применение полиграфа в доказывании по уголовным делам: взгляд процессуалиста. *Уголовный процесс*. 2008. № 3. С. 45–48.
- Шаповалов В. О. Методика визначення психологічних ознак достовірності/недостовірності показань у юридичній практиці : метод. посіб. Київ : Кафедра, 2012. 92 с.
- Шаповалов В. А. Методика психологической оценки достоверности показаний в юридической практике. Киев : Освіта України, 2015. 60 с.
- Slowik S. M. Critical Changes Over the 100 Year Evolution of Polygraph Practices. *European Polygraph*. 2020. Vol. 14. No. 1 (51). P. 50–57. doi: 10.2478/EP-2020-0010.
- Строков І. В. Проблеми застосування поліграфа в розкритті злочинів та експертних дослідженнях. *Спеціальна техніка у правоохоронній діяльності* : Міжнар. наук.-практ. конф. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. Ч. 2. С. 159–163.
- Тертышник В. М., Слинько С. В. Теория доказательств. Харьков : Арсис, 1998. 256 с.
- Widacki J., Szuba-Boron A. Polygraph Examinations of Civil Servants in Poland. *European Polygraph*. 2017. Vol. 11. No. 1 (39). P. 15–23. doi: 10.1515/ep-2017-0002.

Стаття надійшла до редколегії 01.07.2021

Motliakh O. – Doctor of Law, Professor, Head of the Scientific Laboratory for Psychological Support and Psychophysiological Research of the Educational and Research Institute of Correspondence and Distance Learning of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: [https:// orcid.org/0000-0002-6135-9952](https://orcid.org/0000-0002-6135-9952)

Admissibility and Evidence of the Obtained Results of the Conducted Psychophysiological Research with the use of a Polygraph

*The **purpose** of the study is to highlight a topical issue related to the admissibility and evidentiary nature of the results of psychophysiological studies using a polygraph. **Methodology.** The methodological tools are chosen taking into account the goal, the specifics of the object and subject of research. The methodological basis was a general dialectical method of scientific knowledge of real phenomena and their relationship with the theory and practice of using the results of research using a polygraph. Also special research methods, namely: the method of system analysis, comparative law, system-structural and forecasting method. **Scientific novelty.** The scientific opinion on the essence of the positions of admissibility and provability of the obtained results of psychophysiological research with the use of a polygraph, which in combination with other data can serve as evidence in open criminal proceedings, is substantiated. **Conclusions.** The scientific position is substantiated that the basis of reliability of the conducted psychophysiological researches with use of the polygraph is formed by such components as accuracy and reliability. They relate to each other because they are shades of the same thing, but are not considered identical concepts. Each of them performs its content load, which together provides verification of the obtained research results. In turn, the reliability correlates with the reliability and accuracy of the results obtained due to the quality of research performed by a polygraph examiner, and especially in the issue of forensic psychophysiological examination using a polygraph. The above components provide admissibility as a property of the evidence that characterizes it in terms of the legality of the source of factual data (information, information), as well as methods of obtaining and forms of consolidation of factual data. Accordingly, the evidence is considered admissible if it is obtained legally. Given that the forensic psychophysiological examination with the use of a polygraph is an orderly activity, in compliance with all procedural requirements, respectively, the results obtained by it may well have the status of procedural evidence.*

Keywords: polygraph; polygraph; polygraph specialist; expert; special knowledge; forensic psychophysiological examination.

Гусєва В. О. – доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки Харківського національного університету внутрішніх справ, м. Харків
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8614-1573>

Особливості розслідування вбивств, вчинених із застосуванням вогнепальної зброї

Мета дослідження – на підставі аналізу слідчої та судової практики, а також наукових праць українських й іноземних вчених визначити типові тактичні завдання, що підлягають виконанню на початковому етапі розслідування вбивств, вчинених із застосуванням вогнепальної зброї, та особливості їх реалізації. **Методологія.** Для досягнення поставленої мети використано загальний діалектичний метод, а також спеціальні методи дослідження, зокрема: метод системного аналізу, порівняльно-правовий, системно-структурний. **Наукова новизна** дослідження полягає в тому, що на підставі аналізу наявних наукових праць за окресленим напрямом дослідження, а також матеріалів слідчої та судової практики розглянуто типові тактичні завдання, що підлягають виконанню на початковому етапі розслідування умисних вбивств, вчинених із застосуванням вогнепальної зброї. **Висновки.** Обґрунтовано позицію, згідно з якою діяльність щодо розслідування вбивств, вчинених із застосуванням вогнепальної зброї, вирізняється високим рівнем складності, адже під час їх розслідування необхідно виконати комплекс тактичних завдань. Акцентовано, що до таких завдань належать: встановлення особи потерпілого, характеру події кримінального правопорушення, місця та часу вчинення кримінального правопорушення, способу вчинення кримінального правопорушення; дослідження знаряддя злочину; встановлення особи злочинця та мотивів вчинення злочину. Констатовано, що тактичні завдання залежать від слідчої ситуації, яка склалася, спрямовані на перевірку чи спростування слідчих версій. Реалізація тактичних завдань під час розслідування можлива шляхом проведення комплексу слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) і процесуальних дій, а також окремих заходів забезпечення кримінального провадження. У контексті цього дослідження запропоновано найефективніші дії, які слід здійснювати, а також визначено деякі їхні можливості.

Ключові слова: умисне вбивство; вогнепальна зброя; досудове розслідування; кримінальне провадження; тактичне завдання.

Вступ

Відповідно до рейтингу злочинності, складеного інформаційним порталом Numbeo, Україна посідає перше місце серед країн Європи з найнижчим показником індексу безпеки ("Europe: Crime Index"). Одним із чинників, що суттєво позначається на індексі безпеки, слід вважати неоголошену війну, що триває на Сході України. Із цим фактором пов'язують і збільшення незаконних потоків вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин і вибухових пристроїв в Україні.

Вогнепальна зброя є поширеним знаряддям, яке використовують під час вчинення кримінальних правопорушень різних видів. Відповідно до статистичної звітності, сформованої Офісом Генерального прокурора України 2018 року, із застосуванням вогнепальної зброї вчинено 508 кримінальних правопорушень, 2019 року – 388, а 2020 року – 395. Вагоме місце серед зазначених показників посідає умисне вбивство. Зокрема, 2018 року із застосуванням вогнепальної зброї вчинено 60 умисних вбивств, 2019 року – 43, 2020 року – 57 ("Statystychna informatsiia"). Водночас із використанням вогнепальної зброї

вчиняють значну кількість самогубств і вбивств через необережність.

У зв'язку з викладеним українські й іноземні вчені акцентують на потребі посилення відповідальності за незаконне поводження зі зброєю (Sivaraman, Ranapurwala, Moracco, & Marshall, 2019, p. 125; Melnyk, & Hretskykh, 2020, p. 162; Verbitska, & Hnativ, 2021, p. 39), а деякі з них доводять, що це вже апробований спосіб зниження рівня злочинності (Barati, & Adams, 2019, p. 207). Американські вчені навіть формують висновки про те, що у великих містах США, де розташовані філії Асоціації торговців вогнепальною зброєю, ризик убивства інтимного партнера вищий, а наявність філій цієї асоціації науковці визначають як фактор ризику збільшення кількості вбивств (Stansfield, Semenza, & Steidley, 2021).

Безумовно, є дослідження, у яких вчені не знаходять підтвердження взаємозв'язку між лібералізацією законодавства про зброю та рівнями вбивств чи інших насильницьких злочинів (Hamill, Hernandez, Bailey, Zielinski, Matos, Schiller, 2019, p. 1), однак це поодинокі випадки.

Про наявність таких проблем зауважують дослідники й з інших країн. Наприклад, у Швеції

збільшується кількість убивств, пов'язаних із застосуванням вогнепальної зброї, і спроб убивств. Через це поліція має складнощі в розкритті зазначених злочинів, пов'язаних із застосуванням вогнепальної зброї, тому рівень довіри до поліції та судової системи Швеції може знижуватися серед громадян (Khoshnood, 2018, p. 43). Такі наслідки можуть бути і в нашій державі, а це неприпустимо, оскільки основним критерієм оцінювання ефективності діяльності органів і підрозділів поліції є рівень довіри населення ("Zakon Ukrainy", 2015).

Викладене актуалізує потребу ефективного розслідування кримінальних проваджень, розпочатих за фактами виявлення трупів із вогнепальними пораненнями. Слід зауважити, що процес розслідування вбивств достатньо складний, а ті, що вчинені із застосуванням вогнепальної зброї, відрізняються ще вищою складністю, адже з'ясуванню підлягає комплекс обставин, а виконанню – низка складних тактичних завдань як на початковому етапі розслідування, так і на подальшому.

Серед останніх досліджень, спрямованих на з'ясування особливостей розслідування вбивств, вчинених із застосуванням вогнепальної зброї, слід виокремити методичні рекомендації для практичних працівників, розроблені В. С. Бондарем, у яких вчений надав кримінально-правову характеристику таких злочинів, визначив обставини, що підлягають встановленню, типові слідчі ситуації та відповідні їм слідчі версії, а також тактику проведення окремих слідчих (розшукових) дій та особливості призначення судових експертиз (Bondar, 2013).

Комплексне дослідження методики розслідування умисних вбивств, вчинених способом, небезпечним для життя значної кількості осіб, здійснив В. В. Невгад. У цій праці акцентовано, що залежно від знаряддя злочину в досліджуваній групі вбивств слід виокремлювати ті, що вчинені із застосуванням вогнепальної зброї (Nevhad, 2019, p. 10). Аспекти проблематики, пов'язаної з вогнепальною зброєю в процесі розслідування вбивств, дослідила В. О. Яремчук (Yaremchuk, 2020).

Отже, умисні вбивства, вчинені із застосуванням вогнепальної зброї, є достатньо поширеними, однак дослідження типових тактичних завдань, які підлягають виконанню на початковому етапі їх розслідування, українські й іноземні науковці не здійснили, що й зумовлює актуальність порушеної проблематики.

Мета і завдання дослідження

Метою дослідження є визначення на підставі аналізу слідчої та судової практики, а також наукових праць українських й іноземних вчених,

типових тактичних завдань початкового етапу розслідування вбивств, вчинених із застосуванням вогнепальної зброї. Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання:

1) окреслити типові тактичні завдання, що підлягають виконанню на початковому етапі розслідування вбивств, вчинених із застосуванням вогнепальної зброї;

2) з огляду на тактичні завдання, розглянути особливості їх виконання під час розслідування.

Виклад основного матеріалу

Кінцеву мету досудового розслідування в кримінальному процесуальному аспекті можна визначити як виконання завдань кримінального провадження. У криміналістичному аспекті це встановлення об'єктивної істини шляхом реалізації комплексу проміжних і стратегічних тактичних завдань.

Тактичні завдання, які підлягають реалізації, обумовлені слідчою ситуацією, що склалася на певному етапі розслідування, а також слідчими версіями, що підлягають перевірці. Необхідність формулювання тактичних завдань обґрунтована тим, що саме вони дають змогу здійснити планування розслідування, обрати комплекс слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та процесуальних дій, тактичних операцій тощо, які слід провести задля відпрацювання висунутих слідчих версій.

Тактичні завдання вчені класифікують за різними критеріями. Нам імponує позиція В. М. Шевчука, який за підставою стадійності кримінального провадження виокремлює тактичні завдання досудового розслідування, судового провадження, тактичні завдання, що потребують виконання до початку досудового розслідування. Серед тактичних завдань досудового розслідування вчений виокремлює такі:

- 1) встановлення характеру події кримінального правопорушення;
- 2) встановлення місця та часу вчинення кримінального правопорушення;
- 3) встановлення способу вчинення та приховування кримінального правопорушення;
- 4) встановлення предмета злочинного посягання;
- 5) встановлення мотивів вчинення злочину;
- 6) встановлення особи злочинця;
- 7) встановлення особи потерпілого (жертви);
- 8) встановлення провокативної поведінки жертви;
- 9) перевірка зв'язків потерпілого;
- 10) встановлення співучасників злочину;
- 11) затримання злочинця на місці злочину;
- 12) розшук особи, яка зникла з місця події та переховується від слідства;

- 13) перевірка алібі підозрюваного;
- 14) встановлення свідків;
- 15) перевірка обмови (самообмови);
- 16) нейтралізація протидії розслідуванню з боку зацікавлених осіб;
- 17) вивчення особи підозрюваного;
- 18) забезпечення захисту доказів;
- 19) забезпечення захисту потерпілого та свідків;
- 20) встановлення причин й умов, що сприяли вчиненню злочину, вжиття заходів щодо їх усунення (Shevchuk, 2016, p. 206).

З огляду на позицію В. М. Шевчука, слідчу й судову практику, наукові праці вчених, пропонуємо детально розглянути типові тактичні завдання, що підлягають виконанню на початковому етапі розслідування в разі виявлення трупа з вогнепальним пораненням, а також особливості їх реалізації.

Передусім слід зазначити, що в разі отримання повідомлення про виявлення трупа на слідчого покладають обов'язок забезпечити присутність на місці події судово-медичного експерта, за участю якого здійснюватимуть огляд трупа. Також залежно від місця виявлення трупа слід вирішити питання про залучення кінолога зі службовим собакою. Аналіз слідчої практики засвідчує, що в разі виявлення трупа у квартирах багатопверхових будинків, розташованих у великих містах, залучення службового собаки є безрезультатним. В інших випадках, якщо вбивство було вчинено нещодавно та є підстави вважати, що на місці події могли залишитися запахові сліди, його застосування є доцільним. Зазначене зумовлено тим, що саме кінолог зі службовим собакою може надати допомогу у виявленні та відібранні запахових слідів, які згодом можуть бути направлені на судово-одорологічну експертизу. Також кінолог зі службовим собакою допомагають у пошуку злочинця за гарячими слідами.

Коли визначають суб'єктів, яких слід залучити до участі в огляді та від чого залежить успішність і своєчасність виконання окремих тактичних завдань, слід урахувати, що вчинення вбивства із застосуванням вогнепальної зброї є підставою для залучення за письмовим (як виняток – за усним із подальшим оформленням у письмовій формі) клопотанням керівника органу досудового розслідування або особи, що виконує його обов'язки, спеціалізованої пересувної лабораторії Експертної служби МВС. Рішення про доцільність залучення спеціалізованої пересувної лабораторії для участі в проведенні огляду місця події приймає керівництво відповідного підрозділу Експертної служби МВС спільно з керівництвом органів досудового розслідування, залежно від категорії вчиненого злочину, об'єктивних обставин і

необхідності застосування відповідних спеціальних знань ("Nakaz MVS", 2016). Необхідність залучення спеціалістів до участі в огляді зумовлена тим, що саме від ретельності та правильності його проведення залежить подальший перебіг розслідування.

Першим тактичним завданням, що підлягає виконанню, є *встановлення особи потерпілого*, адже із цим безпосередньо будуть пов'язані мотиви вчинення вбивства або причини вчинення самогубства, тобто встановлення характеру події, що сталася, тощо. Установлення особи потерпілого передбачає не тільки дослідження його анкетних даних, а й виду занять, способу життя, матеріального рівня життя тощо.

Установлення особи загиблого, зокрема його професії, пов'язане із вимогою надання попередньої правової кваліфікації діяння, що відбулося, адже саме попередню правову кваліфікацію кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність вносять до Єдиного реєстру досудових розслідувань ("Kryminalnyi protsesualnyi kodeks", 2012). Наприклад, якщо потерпілий є працівником правоохоронного органу або журналістом, слідчий має вирішити питання про необхідність здійснення правової кваліфікації за ст. 348 чи 348-1 КК України відповідно. Зазначені кримінальні правопорушення також часто вчиняють із застосуванням вогнепальної зброї (Husieva, 2021, p. 157; Kovalenko, 2018, p. 70), однак окремого дослідження тактичних завдань, що мають бути виконані під час такого розслідування, вчені досі не здійснили, що актуалізує порушену в статті проблематику.

З тактичним завданням «установлення особи потерпілого» пов'язане інше тактичне завдання – *встановлення характеру події кримінального правопорушення*, тобто вчинено вбивство, умисне або з необережності, чи самогубство. Завдяки виконанню цього завдання, що є достатньо складним, буде надано попередню правову кваліфікацію події, що сталася.

Для остаточної та правильної кваліфікації події, унаслідок якої настала насильницька смерть особи, як умисного вбивства, слушно зауважує О. Пересада, необхідно детально з'ясувати всі обставини, що становлять склад відповідного злочину. Об'єктом посягання умисного вбивства завжди є життя іншої людини, натомість об'єктом посягання самогубства є власне життя. Суб'єктно-об'єктний склад події нещасного випадку має виключно випадковий характер унаслідок збігу фактичних обставин, може частково збігатися або не збігатися з відповідними кваліфікаційними ознаками умисного вбивства. Щодо об'єктивної сторони обставини умисного вбивства, самогубства й нещасного випадку можуть бути схожими та

мати чимало спільного. Проте істотним буде встановлення причинового зв'язку між діяннями і наслідками. Якщо такого зв'язку немає, можна стверджувати, що стався нещасний випадок. Якщо ж причиновий зв'язок наявний, то посиленої уваги потребує суб'єктивна сторона події, а саме наявність і форма вини особи. Умисне вбивство завжди характеризується умислом на позбавлення особи життя. Якщо ж винна особа не мала відповідного наміру та навіть не усвідомлювала можливості настання таких наслідків, діянню слід кваліфікувати за іншими статтями КК України залежно від інших обставин (наприклад, ст. 119 «Вбивство через необережність» тощо). Якщо суб'єкт діянню та постраждала особа збігаються (у разі самогубства або заподіяння з необережності смерті самому собі), кваліфікацію діянню як умисного вбивства можна виключити (Peresada, 2021, p. 92-93).

Визначення характеру події кримінального правопорушення розпочинається вже з огляду місця події. Пропонуємо окреслити обставини, які, на нашу думку, свідчать про вчинення самогубства й можуть бути виявлені під час проведення цієї слідчої (розшукової) дії.

Про вчинення самогубства може свідчити наявність передсмертної записки на місці виявлення трупа. Безумовно, виявлення лише цього факту не слід одразу сприймати як беззаперечний аргумент, що вказує на вчинення самогубства, адже якщо вбивство вчинене на замовлення і організатор був зацікавлений в інсценуванні самогубства, то могли вдатися й до підроблення такої записки. У зв'язку із цим виявлення записки не слід визначати як обставину, що дає змогу легковажно ставитися до розслідування. Досудове слідство, навіть у разі встановлення факту вчинення самогубства, має бути повним і неупередженим, а слідчий повинен здійснити комплекс дій, спрямованих на встановлення об'єктивної істини.

Наявність на місці події вогнепальної зброї, гільзи та кулі, які знаходяться в безпосередній близькості з тілом потерпілого, або в руках (якщо йдеться про зброю) чи в тілі (мається на увазі куля) також можуть свідчити про ту обставину, що особа вкоротила собі віку.

Спростування версії про вчинення самогубства може відбутися під час огляду трупа й судово-медичної експертизи, під час яких буде отримано підстави вважати про неможливість самостійного спричинення тілесних ушкоджень (Zamula, 2020, p. 306). Наявність інших тілесних ушкоджень, характер яких може свідчити про боротьбу, а також порушена обстановка на місці події дають підстави висунути версію про

вчинення насильства щодо потерпілого або чинення ним протидії насильству щодо нього.

Про вчинення вбивства особи може свідчити відсутність на місці події зброї, гільзи, грошових коштів, цінних паперів, інших коштовних речей.

Для спростування чи підтвердження факту перебування на місці події сторонніх осіб необхідно здійснити пошук біологічних слідів, зокрема слини, крові, клітин з ядрами, а також відбитків пальців рук чи низу взуття. Якщо на місці виявлено зброю та гільзи, змиви біологічного матеріалу з них робити не слід, правильним буде її безпосереднє направлення на дослідження експертам – цитологам чи генетикам для проведення відповідних експертиз. Обов'язково перед пакуванням зброї слід здійснити її розрядження та постановку на запобіжник з дотриманням відповідних заходів з недопущення контактної взаємодії з учасниками слідчо-оперативної групи. Пакування об'єктів, які будуть направлені експертам для проведення судових експертиз щодо виявлення та дослідження біологічного матеріалу, необхідно здійснювати до паперових конвертів або коробок, забезпечуючи їх внутрішню фіксацію.

Слід акцентувати на обов'язковому здійсненні фотофіксації трупа й місця події, на яких буде відтворено не тільки навколишню обстановку, а й виявлені сліди, зокрема, виявлені сліди низу взуття, відбитків пальців рук тощо. Після цього можна розпочинати огляд трупа.

Якщо на момент початку огляду трупа його особу встановлено не було, то в протоколі огляду зазначають відомості про його орієнтовний вік, акцентовано на детальному описі особливих прикмет, виявлених на його тілі. У такому разі слід здійснити комплекс заходів, спрямованих на встановлення особи потерпілого – особи невідомої.

Огляд трупа з детальним відображенням відповідних даних у протоколі слідчої дії дасть змогу в майбутньому виконати тактичне завдання щодо *встановлення місця та часу вчинення кримінального правопорушення*. Температура тіла, характер трупних явищ дають підстави судово-медичним експертам встановлювати час настання смерті та проміжок часу, протягом якого потерпілий був живим після заподіяння йому вогнепальних поранень. За характером трупних явищ, а також за результатами дослідження ложа трупа судово-медичний експерт може надати висновок про переміщення трупа чи зміну його пози.

Виявивши наявність вогнепальних травм, під час огляду намагаються визначити їх характер, вхідний і вихідний отвори, встановлюють кількість поранень, чи відповідають вони за локалізацією одне одному на одязі й тілі людини, уживають заходів для збереження додаткових чинників

пострілу. З цієї метою доцільно обшити місце з вогнепальними пошкодженнями одягу марлею або тканиною. На тілі рани можна накрити такими самими матеріалами, відступивши на певну відстань від країв. Ці ділянки накривають клейкою плівкою, яку потім досліджують одночасно з об'єктами. Але найкраще, стверджують Л. Голубович, В. Ольховський, О. Герасименко, використати дрібнодисперсний лак для волосся. Ним можна покрити значні поверхні різноманітних форм, він швидко сохне, не впливає на результати подальших досліджень слідів, не змінює їх фізичного та хімічного складу (Holubovych et al., 2020, p. 142).

Огляд трупа закінчується вжиттям заходів для збереження первісного вигляду вогнепальних ран. Якщо вони не оброблені засобами, про які йдеться вище, то їх необхідно покрити вологою марлею або ватою. Певні заходи перестороги здійснюють для збереження додаткових чинників пострілу на руках потерпілого, передусім якщо виникає підозра, що він сам стріляв. У таких випадках на кистях рук можуть бути залишки кіптяви, окремі порошинки або їх сліди у вигляді незначних ушкоджень. Ці ділянки тіла обробляють лаком для волосся або ж покривають клейкою плівкою. На кисті надягають гумові рукавички (Holubovych et al., 2020, p. 142-143). Вжиття таких заходів зумовлене необхідністю подальшого здійснення змивів для направлення їх на судову експертизу матеріалів, речовин і виробів з метою ідентифікації слідів продуктів згорання порохи.

Під час огляду місця події слід зважати на наявність камер відеонагляду на місці виявлення трупа й поряд із ним, що також дасть змогу встановити час вчинення кримінального правопорушення, а також отримати інформацію про осіб, які причетні до вчинення кримінального правопорушення.

Пошук очевидців вчинення кримінального правопорушення або осіб, які можуть бути обізнаними щодо інформації, яка становить оперативний інтерес, також має відбуватися під час першого виїзду на місце події, адже своєчасність проведення пошукових і слідчих дій є гарантією забезпечення швидкого й ефективного розслідування.

Установлення способу вчинення кримінального правопорушення також має важливе значення під час розслідування, адже належить до обставин, що підлягають з'ясуванню. Пізнання способу вчинення злочину можна розглядати як метод практичної діяльності, один із шляхів встановлення істини в конкретній справі, розслідування якого може, зокрема, тривати від встановлення способу вчинення злочину до його розкриття. Принципова можливість для цього

виникає завдяки тому, що кожен спосіб вчинення злочину залишає тільки йому властиві наслідки. Досліджуючи такі наслідки, слідчий на стадії виявлення та розслідування злочину може побудувати уявну модель того, що сталося, висунути версію про спосіб, що застосовували, а подеколи й версію про особу злочинця. Спосіб вчинення злочинів – елемент не тільки умисних, а й необережних злочинів. Оскільки як умисна, так і необережна поведінка є діяльністю особи, вона також призводить до певних наслідків і спричиняє відповідні зміни в навколишньому середовищі, залишає після себе сліди, за допомогою яких подія може бути розслідувана (Rozhuk, 2020, p. 206).

У структурі способів вчинення кримінальних правопорушень криміналісти виокремлюють готування, безпосереднє вчинення та приховування злочину. Ми поділяємо позицію про те, що вбивствам, які вчиняють із застосуванням вогнепальної зброї, передують ретельна підготовка (Zamula, 2018, p. 300). Обґрунтовують таку позицію і матеріали слідчої та судової практики, проте слід зауважити, що готування наявне лише в разі вчинення умисного вбивства.

Готування до вчинення умисного вбивства із застосуванням вогнепальної зброї здебільшого полягає в підшукуванні знаряддя вчинення злочину – вогнепальної зброї та патронів до неї, обранні часу й місця вчинення кримінального правопорушення тощо.

Визначаючись зі способами виконання зазначеного тактичного завдання, доцільно акцентувати на значущості судових експертиз, зокрема комплексних. Найважливішою умовою успішного провадження комплексної експертизи, стверджує І. Сиводєд, є якісна і своєчасна підготовка об'єктів дослідження. Ці об'єкти повинні бути зібрані під час огляду місця події та провадження інших початкових слідчих дій. Водночас варто забезпечити надання об'єктів, придатних саме для комплексного, а не роздільного дослідження (Syvodied, 2020, p. 180). Під час призначення комплексних експертиз обов'язково слід усвідомлювати, що галузі знань, які використовуватимуть для проведення дослідження, мають бути суміжними.

Важливу роль у виконанні цього тактичного завдання відіграє комплексна судово-балістична й судово-медична експертизи (дослідження слідів пострілу з вогнепальної зброї, що спричинили поранення (загибель) людини).

Об'єктами комплексної судово-медичної й судово-балістичної експертизи є вогнепальна зброя, її частини, елементи спорядження патронів; вогнепальні пошкодження й нашарування на тілі, одязі, взутті потерпілого чи елементах речової обстановки місця події; матеріали справи, що

містять відомості про обставини застосування зброї та набоїв. Головне завдання комплексної судово-медичної й судово-балістичної експертизи спрямоване на встановлення обставин застосування вогнепальної зброї та певного виду набоїв, що спричинили поранення або загибель людини, може бути сформульоване в таких питаннях: яким було взаємне розташування зброї й потерпілого під час пострілу; чи є технічна можливість виконання пострілу з наданої зброї самим потерпілим для завдання собі ушкоджень; якому патрону належить снаряд, що знаходиться в тілі потерпілого; з якої відстані виконано постріл; чи є спроможними з позицій спеціальних знань показання громадянина Н. стосовно обставин виконання пострілу? (Simakova-Yefremian, 2017, p. 451).

Зазначені експертні дослідження є достатньо складними, а тому є тривалими за часом проведення. Водночас слід зауважити, що наразі в судовій медицині відбувається активне впровадження новітніх комп'ютерних технологій у практичну роботу. Створення та використання 3D-моделей значно полегшують взаємодію судових експертів із правоохоронними органами підвищують точність і надають можливість наочно ілюструвати експертні висновки, що є надзвичайно важливим для людей з немедичною освітою (Zmiiivska, & Savka, 2020, p. 155). Крім того, тривимірні моделі дають змогу побачити, у яких ділянках каналу походження кулі наявні як головні, так і додаткові фактори пострілу (Khylko, Zvonar, & Sukhore, 2020, p. 102).

Не зосереджуючись на ґрунтовному дослідженні способу вчинення умисного вбивства із застосуванням вогнепальної зброї, слід зауважити, що це складне питання, а тому має бути предметом окремого дослідження.

Виконуючи завдання стосовно дослідження *зброя* злочину, слід зазначити, що під час учинення вбивства можна застосовувати стандартну вогнепальну зброю. Також трапляються випадки, стверджує В. Яремчук, застосування саморобної, переробленої та атипової зброї. Дослідження вогнепальної зброї під час розслідування вбивств здійснюють у декілька способів. Слідчий спільно зі спеціалістом із судової балістики під час проведення таких слідчих (розшукових) дій, як огляд місця події, обшук, слідчий експеримент, здійснюють огляд вогнепальної зброї, слідів її дії, обставин її застосування. Надалі призначають низку судових експертиз, центральне місце серед яких посідає експертиза зброї, слідів й обставин її використання. Можуть призначати комплексні експертизи з дослідження вогнепальної зброї. Ефективність експертизи залежить від правильно поставлених запитань експерту. Для допомоги у формулюванні запитань

експерту слідчий може звертатися до спеціалістів із судової балістики (Yagetschuk, 2020, p. 432).

Групову приналежність моделі зброї, з якої був зроблений постріл, у разі її відсутності на місці події, можна встановити за типом використаного патрона, формою, розмірами, місцем розташування і характером відображення слідів на гільзі, напрямком, кутом нахилу, кількістю нарізів, шириною їх полів, калібром ствола, ступенем його зношеності, станом каналу ствола, що відобразилися в слідах на стріляній кулі. Індивідуальну ідентифікацію проводять із застосуванням експертного експерименту. З виявленого зразка зброї роблять постріл у спеціальний кулеуловлювач. На етапі порівняльного дослідження проводять зіставлення ознак на експериментальних кулях і гільзах, а також кулях і гільзах, представлених на дослідження. Можуть використовуватися порівняльні мікроскопи, суміщення фотозображень тощо (Senchenko, & Prorochenko, 2019, p. 398).

Стосовно дослідження слідів вогнепальної зброї ми поділяємо позицію науковців, які стверджують, що він є копітким і трудомістким завданням, результати якого надалі можуть відігравати ключову роль як джерела доказової інформації (Senchenko, & Prorochenko 2019, p. 398). У зв'язку із цим одним з основних завдань на місці події є виявлення слідів вогнепальної зброї, їх правильне вилучення та призначення щодо них судово-балістичної експертизи.

Установлення особи злочинця та мотивів вчинення злочину має відбуватися не тільки шляхом дослідження ідеальних слідів, а й матеріальних. Запорукою успішності виконання зазначеного завдання є детальне й уважне проведення огляду місця події, під час якого має бути забезпечено виявлення, правильне вилучення, належно здійснене пакування та правильне збереження у відповідних умовах слідів біологічного походження, залишених на місці події злочинцем.

Найдостовірнішим способом ідентифікації біологічних слідів є молекулярно-генетичне дослідження. Під час розслідування умисних вбивств людські клітини з ядрами, з яких можливо виділити ДНК, можуть бути виявлені в слідах крові, слини, сперми, волосся, часточках епітелію, а також частинах органів і тканин трупів. У разі виявлення, вилучення та зберігання об'єктів біологічного походження в процесі огляду місця події та інших слідчих (розшукових) дій слідчому, прокурору, спеціалістам і всім іншим учасникам необхідно дотримуватися заходів, спрямованих на запобігання знищенню або забрудненню слідів. Вибірковий аналіз кримінальних проваджень про умисні вбивства, а також матеріалів молекулярно-генетичних експертиз, проведений Р. Л. Степа-

нюком, дав підстави вченому дійти висновків, що випадки пошкодження ДНК у процесі вилучення слідів, а також їх забруднення (контамінації) є поширеними. Згодом це призводить до неможливості виконати завдання щодо ідентифікації особи за генетичними ознаками. За даними вченого, у близько 23 % випадків на експертизу надавали об'єкти, які не містили ДНК або молекули деградували, а у 16 % – містили змішані ДНК від більше ніж двох осіб. Така ситуація складається через помилки, яких припускаються слідчі на етапі збирання слідів біологічного походження у справах про умисні вбивства (Stepaniuk, 2019, p. 175-176). У зв'язку із цим актуалізується потреба підвищення професійної компетентності слідчих й інспекторів-криміналістів стосовно дій на місці події, пов'язаних з виявленням і вилученням біологічних слідів.

Вагоме значення у встановленні особи злочинця відіграє також дактилоскопічна експертиза. Зазначена експертиза, як і раніше, залишається найпоширенішим видом спеціального дослідження, з огляду на те, що відбитки пальців рук – це «традиційна складова» місця події за різними видами злочинів. Крім того, вони є джерелом цінної криміналістичної інформації, зокрема про особу, що їх залишила, про час й особливості механізму слідотворення (окремі обставини злочинної події, а також анатомічні та функціональні ознаки певної особи) (Sukhomlyn, & Yurchuk, 2019, p. 108).

У разі виявлення та вилучення на місці події запахів слідів, встановлення імовірного злочинця може бути призначено судово-одорологічну експертизу. За наявності відеозапису з місця події, на якому в належній якості й відповідному ракурсі зафільмовано портер злочинця, слідчому слід призначити судово-портретну експертизу. Необхідність призначення судових експертиз обумовлена тим, що за результатами їх проведення буде отримано висновок експерта, який є процесуальним джерелом доказів.

Непроцесуальним способом здійснення ідентифікації особи є використання технологій Open source intelligence (OSINT) – розвідки на основі аналізу відкритих джерел інформації, а також HUMINT (human intelligence), у дослівному перекладі – розвідка, що ґрунтується на людському інтелекті.

OSINT – одна із форм процесу організації та управління збиранням розвідувальних даних (Intelligence Collection Management), що передбачає їх пошук і відбір із публічних загальнодоступних джерел, здобування та аналіз інформації, формування розвідувального документа для прийняття відповідного рішення (Rzhevska, & Kozhushko, 2011). До технологій HUMINT належать: моніторинг соціальних мереж, опиту-

вання, соціальний інжиніринг. Зазначені технології нині активно впроваджують у сферу розслідування кримінальних правопорушень.

Установлення мотивів особи злочинця відбувається шляхом проведення допитів підозрюваного, свідків. За наявності добровільної згоди підозрюваного щодо нього може бути застосовано поліграф, зокрема під час проведення судово-психіатричної експертизи чи психофізіологічного дослідження. Дослідження стану психіки на момент вчинення злочину мають здійснювати фахівці, воно можливе під час проведення судово-психіатричної експертизи.

Отже, обрання певних слідчих та процесуальних дій, які доцільно провести задля виконання конкретного тактичного завдання, залежить від наявної слідчої ситуації, а рішення про їх проведення може бути прийнято лише в разі усвідомлення можливості досягнення передбачуваного результату.

Наукова новизна

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що на підставі аналізу наукових праць українських й іноземних учених, матеріалів слідчої та судової практики розглянуто типові тактичні завдання, що підлягають виконанню на початковому етапі розслідування вбивств, вчинених із застосуванням вогнепальної зброї.

Відповідно до тактичних завдань окреслено найоптимальніші шляхи їх виконання, зокрема визначено слідчі (розшукові) дії, які доцільно проводити, та висвітлено можливості окремих судових експертиз.

Висновки

Здійснене дослідження надало можливість сформулювати такі висновки:

1. Розслідування вбивств, учинених із застосуванням вогнепальної зброї, вирізняється високим рівнем складності, адже виконанню підлягає значна кількість тактичних завдань, а з'ясуванню – широкий комплекс обставин.

До тактичних завдань, що підлягають виконанню на початковому етапі розслідування вбивств зазначеного виду, належать: встановлення особи потерпілого; встановлення характеру події кримінального правопорушення; встановлення місця та часу вчинення кримінального правопорушення; встановлення способу вчинення кримінального правопорушення; дослідження знаряддя злочину; встановлення особи злочинця і мотивів вчинення злочину. Реалізація цих тактичних завдань можлива шляхом спільної діяльності різних суб'єктів, зокрема й носіїв спеціальних знань.

2. Установлення особи потерпілого відбувається здебільшого під час огляду місця події та трупа. Необхідність негайного виконання цього завдання зумовлена потребою забезпечення здійснення правильної правової кваліфікації події, що сталася, а отже, й обрання відповідного напрямку дослідження.

3. Установлення характеру події кримінального правопорушення в контексті здійсненого дослідження передбачає вирішення питання «що сталося?»: вчинено умисне вбивство, вбивство через необережність або самогубство. Вчинення певного діяння можуть засвідчувати певні обставини, що виявляють під час огляду, за результатами проведення слідчих дій чи відповідних судових експертиз.

4. Установлення місця та часу вчинення кримінального правопорушення можливе шляхом установлення очевидців чи свідків кримінального правопорушення, дослідження відеозаписів камер відеонагляду, які здійснювали безперервну відеофіксацію, або шляхом призначення судових експертиз.

У процесі розслідування умисних вбивств, вчинених із застосуванням вогнепальної зброї, час вчинення кримінального правопорушення можливо визначити шляхом проведення судово-медичної експертизи, адже його часто пов'язують з моментом настання смерті. Місце вчинення убивства, відповідно до результатів аналізу слідчо-судової практики, часто збігається з місцем виявлення трупа.

5. Установлення способу вчинення кримінального правопорушення в контексті цього дослідження не розглянуто детально, оскільки ця тематика достатньо складна й потребує окремого

ґрунтовного дослідження. Акцентовано на тому, що апробованим методом дослідження способу вчинення кримінального правопорушення є призначення комплексних судових експертиз.

6. Дослідження знаряддя вчинення злочину потребує залучення відповідних фахівців. Найефективнішим способом слід вважати судово-балістичні експертизи. Вагому кількість убивств вчиняють за допомогою вогнепальної зброї, яка знаходиться в незаконному обігу, що ускладнює процес розслідування та потребує вжиття відповідних заходів правоохоронними органами щодо запобігання її поширенню та вилученню з вільного обігу.

7. Установлення особи злочинця та мотивів вчинення злочину – одне з найскладніших завдань, реалізація якого розпочинається вже з моменту проведення першочергової слідчої (розшукової) дії – огляду місця події та трупа. Ефективне й ретельне проведення огляду забезпечує виявлення різних видів слідів, які за результатами компетентного дослідження можуть набувати статусу доказів. Безпосередня ідентифікація злочинця можлива під час проведення молекулярно-генетичних, дактилоскопічних і портретних експертиз, а також її можуть здійснювати і в непроцесуальній формі.

У цьому дослідженні здійснено спробу визначити типові тактичні завдання, що підлягають виконанню на початковому етапі розслідування вбивств, вчинених із застосуванням вогнепальної зброї, а також найоптимальніші шляхи їх реалізації. Оскільки ця проблематика є надзвичайно актуальною в Україні, вона потребує подальших ґрунтовних досліджень.

REFERENCES

- Barati, M., & Adams, S. (2019). Enhanced penalties for carrying firearms illegally and their effects on crime. *Economic Analysis and Policy*, 63, 207-219. doi: <https://doi.org/10.1016/j.eap.2019.07.001>.
- Bondar, V.S. (2013). *Metodyka rozsliduvannia umysnykh vbyvstv, vchynenykh iz zastosuvanniam vohnepalnoi zbroi* [Methods of investigating premeditated murders committed with firearms]. Luhansk: RVV LDUVS im. E.O. Didorenka [in Ukrainian].
- Europe: Crime Index by Country 2020 Mid-Year. (n.d.). *numbeo.com*. Retrieved from https://www.numbeo.com/crime/rankings_by_country.jsp?title=2020-mid®ion=150/.
- Hamill, M.E., Hernandez, M.C., Bailey, K.R., Zielinski, M.D., Matos, M.A., & Schiller, H.J. (2019). State level firearm concealed-carry legislation and rates of homicide and other violent crime. *Journal of the American College of Surgeons*, 228(1), 1-8. doi: <https://doi.org/10.1016/j.jamcollsurg.2018.08.694>.
- Holubovych, L.L., Olkhovskiy, V.O., & Herasymenko, O.I. (et al.). (2021). *Osnovy sudovoi medytsyny* [Fundamentals of forensic medicine]. Kharkiv: FOP Brovin O.V. [in Ukrainian].
- Husieva, V.O. (2021). *Teoretychni osnovy metodyky rozsliduvannia zlochyniv proty avtorytetu orhaniv derzhavnoi vlady u sferi pravookhoronnoi diialnosti* [Theoretical bases of a methods of investigating crimes against authority of public authorities in terms of law enforcement activity]. *Doctor's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
- Khylko, A.O., Zvonar, Ya.P., & Sukhope, P.S. (2020). *Mozhlyvosti zastosuvannia kompiuternykh tekhnolohii pry modeliuvanni vohnepalnykh poskodzhen i uskodzhen v sudovii medytsyni* [Possibilities of application of computer technologies in modeling of fire damages in forensic medicine]. *International medical students' conference in Poltava: Proceedings of the International Scientific Conference* (p. 154). Poltava [in Ukrainian].

- Khoshnood, A. (2018). Firearm-related violence in Sweden - a systematic review. *Aggression and Violent Behavior*, 42, 43-51. doi: <https://doi.org/10.1016/j.avb.2018.07.008>.
- Kovalenko, A.V. (2018). *Rozsliduvannia posiahan na zhyttia ta zdorovia zhurnalistiv [Investigation of encroachments on the lives and health of journalists]*. Sievierodonetsk: RVV LDUVS im. E.O. Didorenka [in Ukrainian].
- Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: vid 13 kvit. 2012 r. No. 4651-VI [Criminal Procedural Code of Ukraine from April 13, 2012, No. 4651-VI]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> [in Ukrainian].
- Melnyk, S., & Hretskykh O. (2020). Vplyv zakonodavchoho probilu shchodo spetsialnogo zakonu pro zbroiu na rozvytok vitchyznanoi sudovoi balistyky [Impact if the legislative gap on the special law on weapons on the development of domestic judicial ballistics]. *Yurydychnyi biuleten, Law Bulletin*, 15, 156-163. doi: <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2020.15.21> [in Ukrainian].
- Nakaz MVS Ukrainy "Pro zatverdzhennia Instruksii pro poriadok zaluchennia pratsivnykiv orhaniv dosudovoho rozsliduvannia politsii ta Ekspertnoi sluzhby Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy yak spetsialistiv dlia uchasti v provedenni ohliadu mistisia podii": vid 5 lystop. 2016 r. No. 1339 [Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine "About the statement of the Instruction on the procedure for involvement of employees of bodies of pre-judicial investigation of police and Expert service of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine as experts for participation in carrying out inspection of a scene" from November 5, 2016 No. 1339]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15#Text> [in Ukrainian].
- Nevhad, V.V. (2019). *Metodyka rozsliduvannia umysnykh vbyvstv, vchynenykh sposobom, nebezpechnym dlia zhyttia bahatokh osib [Methodology of Investigating Intentional Homicides Committed in a Manner Dangerous to the Lives of Many Individuals]. Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
- Peresada, O. (2021). Vidmezhuvannia umysnogo vbyvstva vid samohubstva ta neshchasnogo vypadku: teoretyko-metodolohichni pidkhody [Determination of premeditated murder from suicide and accident: theoretical and methodological approaches]. *Pravovyi chasopys Donbasu, Law Journal of Donbass*, 2(75), 88-95. doi: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2021-75-2-88-95> [in Ukrainian].
- Rozhyk, E.M. (2020). Spivvidnoshennia sposobu vchynennia zlochyynu ta naslidkiv zlochyynu [The relationship between the method of committing a crime and the consequences of the crime]. *Pravo i suspilstvo, Law and Society*, 6-2, 200-207. doi: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.6.2.2.30> [in Ukrainian].
- Rzhevskaya, N.F., & Kozhushko, O.O. (2011). Rozvidka vidkrytykh dzherel (OPEN SOURCE INTELLIGENCE) [Open Source Intelligence]. (n.d.). ena.lp.edu.ua. Retrieved from <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/19232/1/53-Rzhevskaya-257-261.pdf> [in Ukrainian].
- Senchenko, N.M., & Prorochenko, V.V. (2019). Kryminalistychne doslidzhennia slidiv postrilu ta yikh znachennia u rozkrytti kryminalnykh pravoporushen [Forensic investigation of the traces of the shot and their significance in the disclosure of criminal offenses]. *Porivnialno-analitychne pravo, Comparative and analytical law*, 5, 395-398. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0390/2019.5.102> [in Ukrainian].
- Shevchuk, V.M. (2016). Znachennia taktychnykh zavdan dlia pobudovy ta realizatsii typovykh taktychnykh operatsii u kryminalnomu provadzhenni [The value of tactical tasks for the construction and implementation of typical tactical operations in criminal proceedings]. *Natsionalnyi iuridicheskii zhurnal: teoriia i praktika, National Law Journal: Theory and Practice*, 5, 204-207 [in Ukrainian].
- Simakova-Yefremian, E.B. (2017). Teoretyko-pravovi ta metodolohichni zasady kompleksnykh sudovo-ekspertnykh doslidzhen [Theoretical-legal and methodological foundations of complex forensic research]. *Doctor's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
- Sivaraman, J.J., Ranapurwala, S.I., Moracco, K.E., & Marshall, S.W. (2019). Association of state FIREARM legislation with female intimate PARTNER HOMICIDE. *American Journal of Preventive Medicine*, 56(1), 125-133. doi: <https://doi.org/10.1016/j.amepre.2018.09.007>.
- Stansfield, R., Semenza, D., & Steidley, T. (2021). Public guns, PRIVATE violence: The Association of city-level firearm availability and intimate PARTNER homicide in the United States. *Preventive Medicine*, 148, 106599. doi: <https://doi.org/10.1016/j.ypmed.2021.106599>.
- Statystychna informatsiia pza 2011-2020 roky [Statistical information for 2011-2020]. (n.d.). gp.gov.ua. Retrieved from <https://www.gp.gov.ua/ua/1stat> [in Ukrainian].
- Stepaniuk, R.L. (2019). Osoblyvosti pryznachennia sudovoi molekuliarno-henetychnoi ekspertyzy pid chas rozsliduvannia vbyvstv [Specificities of the assignment of forensic molecular-genetic examination while investigating murders]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav, Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, 3, 174-178. doi: [10.31733/2078-3566-2019-3-174-180](https://doi.org/10.31733/2078-3566-2019-3-174-180) [in Ukrainian].
- Sukhomlyn, T., & Yurchyk, T. (2019). Sudovo-daktyloskopichna ekspertyza u kryminalnomu provadzhenni [Forensic fingerprint examination in criminal proceedings]. *Zbirnyk Naukovykh Prats Kharkivskoho Natsionalnogo Pedagogicheskoho Universytetu imeni H.S. Skovorody, Collection of scientific works of Kharkiv National Pedagogical University named after G.S. Skovoroda* 30, 104-109. doi: <https://doi.org/10.34142/23121661.2019.30.13> [in Ukrainian].
- Syvodied, I. (2020). Vykorystannia spetsialnykh znan i problemy pryznachennia sudovykh ekspertyz pid chas rozsliduvannia umysnykh vbyvstv viiskovosluzhbovtsiv pid chas provedennia boiovykh dii [Use of special

- knowledge and problems of appointment of forensic examinations in the investigation of intentional murder of service officials]. *Juris Europensis Scientia*, 4, 176-180. doi: <https://doi.org/10.32837/chern.v0i4.152> [in Ukrainian].
- Verbitska, M., & Hnativ, M. (2021). Deiaki aspekty yurydychnoi vidpovidalnosti za pravoporushennia, poviazani z nezakonnym povodzhenniam iz vohnepalnoi zbroieiu v Ukraini [Some aspects of legal liability for offenses related to illegal handling of firearms in Ukraine]. *Aktualni problemy pravoznavstva, Actual Problems of Law*, 1(25), 33-39. doi: 10.35774/app2021.01.033 [in Ukrainian].
- Yaremchuk, V. (2020). Deiaki pytannia doslidzhennia vohnepalnoi zbroi pry rozsliduvanni vbyvstv [Some aspects of studying firearms at murder investigation]. *Yurydychni naukovyi elektronnyi zhurnal, Juridical scientific and electronic journal*, 2, 430-433. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-2/111> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro Natsionalnu politsiiu": vid 2 lypr. 2015 r. No. 580-VIII [Law of Ukraine "On the National Police" from July 2, 2015. No. 580-VIII]. (n.d.). *zakon2.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> [in Ukrainian].
- Zamula, B. (2018). Kryminalistychna kharakterystyka vbyvstv, uchynenykh inozemtsiamy na terytorii Ukrainy [Criminalistics characteristics of institutions involved by foreigners in the territory of Ukraine]. *Knowledge, Education, Law, Management*, 4(24), 296-304. doi: 10.5281/zenodo.2594783 [in Ukrainian].
- Zamula, B. (2020). Vstanovlennia podii vbyvstva yak obstavyna, shcho pidliahaie vstanovlenniu na pochatkovomu etapi rozsliduvannia vbyvstv, uchynenykh inozemtsiamy na terytorii Ukrainy [Establishment of the event of murder as a circumstance to be established at the initial stage of the investigation of murders committed by foreigners on the territory of Ukraine]. *Yurydychni naukovyi elektronnyi zhurnal, Juridical scientific and electronic journal*, 4, 303-306. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-4/73> [in Ukrainian].
- Zmiievskaya, Yu., & Savka, I. (2020). Rozvytok ta suchasni mozhlyvosti sudovo-medychnoi diahnostyky vydu osnovnogo travmuiuchoho faktora pry vohnepalnykh uskodzhenniakh [Development and up-to-date resources of forensic diagnostics of a kind of the main traumatic factor with gunshot wounds]. *Klinichna ta eksperymentalna patolohiia, Clinical & experimental pathology*, 19, 1(71), 152-159. doi: 10.24061/1727-4338. XIX.1.71.2020.327 [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Barati M., Adams S. Enhanced penalties for carrying firearms illegally and their effects on crime. *Economic Analysis and Policy*. 2019. No. 63. P. 207–219. doi: <https://doi.org/10.1016/j.eap.2019.07.001>.
- Бондар В. С. Методика розслідування умисних вбивств, вчинених із застосуванням вогнепальної зброї : метод. рек. Луганськ : ПВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2013. 148 с.
- Europe: Crime Index by Country 2020 Mid-Year. URL: https://www.numbeo.com/crime/rankings_by_country.jsp?title=2020-mid®ion=150/.
- Hamill M. E., Hernandez M. C., Bailey K. R., Zielinski M. D., Matos M. A., Schiller H. J. State level firearm concealed-carry legislation and rates of homicide and other violent crime. *Journal of the American College of Surgeons*. 2019. No. 228 (1). P. 1–8. doi: <https://doi.org/10.1016/j.jamcollsurg.2018.08.694>.
- Основи судової медицини : навч.-метод. посіб. [Л. Л. Голубович, В. О. Ольховський, О. І. Герасименко та ін.]. Харків : Бровін О. В., 2021. 535 с.
- Гусєва В. О. Теоретичні основи методики розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2021. 538 с.
- Хилько А. О., Звонар Я. П., Сухопер П. С. Можливості застосування комп'ютерних технологій при моделюванні вогнепальних пошкоджень і ушкоджень в судовій медицині. *International medical students' conference in Poltava : матеріали Міжнар. студ. наук. конф. (Полтава, 2–3 квіт. 2020 р.)*. Полтава, 2020. 154 с.
- Khoshnood A. Firearm-related violence in Sweden – a systematic review. *Aggression and Violent Behavior*. 2018. No. 42. P. 43–51. doi: <https://doi.org/10.1016/j.avb.2018.07.008>.
- Коваленко А. В. Розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів : монографія. Сєвєродонецьк : ПВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2018. 268 с.
- Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
- Мельник С., Гречких О. Вплив законодавчого пробілу щодо спеціального закону про зброю на розвиток вітчизняної судової балістики. *Юридичний бюлетень*. 2020. № 15. С. 156–163. doi: <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2020.15.21>.
- Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події : наказ МВС України від 5 листоп. 2016 р. № 1339. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15#Text>.
- Невгад В. В. Методика розслідування умисних вбивств, вчинених способом, небезпечним для життя багатьох осіб : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2019. 22 с.

- Пересада О. Відмежування умисного вбивства від самогубства та нещасного випадку: теоретико-методологічні підходи. *Правовий часопис Донбасу*. 2021. № 2 (75). С. 88–95. doi: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2021-75-2-88-95>.
- Рожик Є. М. Співвідношення способу вчинення злочину та наслідків злочину. *Право і суспільство*. 2020. № 6–2. С. 200–207. doi: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.6.2.2.30>.
- Ржевська Н. Ф., Кожушко О. О. Розвідка відкритих джерел (OPEN SOURCE INTELLIGENCE). URL: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/19232/1/53-Rzhevskaya-257-261.pdf>.
- Сенченко Н. М., Пророченко В. В. Криміналістичне дослідження слідів пострілу та їх значення у розкритті кримінальних правопорушень. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 5. С. 395–398. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0390/2019.5.102>.
- Шевчук М. Значення тактичних завдань для побудови та реалізації типових тактичних операцій у кримінальному провадженні. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2016. № 5. С. 204–207.
- Сімакова-Єфремаєв Е. Б. Теоретико-правові та методологічні засади комплексних судово-експертних досліджень : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. 503 с.
- Sivaraman J. J., Ranapurwala S. I., Moracco K. E., Marshall S. W. Association of state FIREARM legislation with female intimate PARTNER HOMICIDE. *American Journal of Preventive Medicine*. 2019. No. 56 (1). P. 125–133. doi: <https://doi.org/10.1016/j.amepre.2018.09.007>.
- Stansfield R., Semenza D., Steidley T. Public guns, PRIVATE violence: The Association of city-level firearm availability and intimate PARTNER homicide in the United States. *Preventive Medicine*. 2021. No. 148. P. 106599. doi: <https://doi.org/10.1016/j.ypmed.2021.106599>.
- Статистична інформація за 2011–2020 роки. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/1stat>.
- Степанюк Р. Л. Особливості призначення судової молекулярно-генетичної експертизи під час розслідування вбивств. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 3. С. 174–178. doi: [10.31733/2078-3566-2019-3-174-180](https://doi.org/10.31733/2078-3566-2019-3-174-180).
- Сухомлин Т., Юрчик Т. Судово-дактилоскопічна експертиза у кримінальному провадженні. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. 2019. № 30. С. 104–109. doi: <https://doi.org/10.34142/23121661.2019.30.13>.
- Сиводєд І. Використання спеціальних знань і проблеми призначення судових експертиз під час розслідування умисних вбивств військовослужбовців під час проведення бойових дій. *Juris Europensis Scientia*. 2020. № 4. С. 176–180. doi: <https://doi.org/10.32837/chern.v0i4.152>.
- Вербіцька М., Гнатів М. Деякі аспекти юридичної відповідальності за правопорушення, пов'язані з незаконним поводженням із вогнепальною зброєю в Україні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2021. № 1 (25). С. 33–39. doi: [10.35774/app2021.01.033](https://doi.org/10.35774/app2021.01.033).
- Яремчук В. О. Деякі питання дослідження вогнепальної зброї при розслідуванні вбивств. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 430–433. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-2/111>.
- Про Національну поліцію: Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.
- Замула Б. Криміналістична характеристика вбивств, учинених іноземцями на території України. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2018. № 4 (24). С. 296–304. doi: [10.5281/zenodo.2594783](https://doi.org/10.5281/zenodo.2594783).
- Замула Б. Встановлення події вбивства як обставина, що підлягає встановленню на початковому етапі розслідування вбивств, учинених іноземцями на території України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 303–306. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-4/73>.
- Змієвська Ю., Савка, І. Розвиток та сучасні можливості судово-медичної діагностики виду основного травмуючого фактора при вогнепальних ушкодженнях. *Клінічна та експериментальна патологія*. 2020. Т. 19. № 1 (71). С. 152–159. doi: [10.24061/1727-4338.XIX.1.71.2020.327](https://doi.org/10.24061/1727-4338.XIX.1.71.2020.327).

Стаття надійшла до редколегії 25.08.2021

Husieva V. – Doctor of Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Criminalistics, Forensic Science and Pre-medical care of the Kharkov National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8614-1573>

Features of the Investigation of Killings Committed with the Use of Firearms

The **purpose** of the study is to determine the tactical tasks to be solved at the initial stage of the investigation of murders committed with firearms and the peculiarities of their implementation on the basis of the analysis of investigative and judicial practice, as well as scientific works of domestic and foreign scientists. **Methodology.** To achieve this goal, a general dialectical method was used, as well as special research methods, in particular: the method of system analysis, comparative law, system structure. The **scientific novelty** of the study is that based on the analysis of scientific works of domestic and foreign scientists, materials of investigative and judicial practice, identified typical tactical tasks to be solved at the initial stage of investigation of premeditated murders committed with firearms. **Conclusions.** The position is substantiated that murders committed with the use of firearms are characterized by a high level of complexity, because during their investigation it is necessary to solve a significant set of tactical tasks. It is emphasized that these tasks include: establishing the identity of the victim; establishing the nature of the event of a criminal offense; establishing the place and time of committing a criminal offense; establishing the method of committing a criminal offense; investigation of the instrument of crime; identification of the offender and the motives for the crime. It was stated that the tactical tasks depend on the current investigative situation, and are aimed at verifying or refuting the investigative versions. The implementation of tactical tasks during the investigation involves the implementation of a significant number of investigators (investigative), covert investigative (investigative) and procedural actions, as well as certain measures to ensure criminal proceedings. In the context of this study, the most effective actions are identified and some of their possibilities are identified.

Keywords: premeditated murder; firearm; pre-trial investigation; criminal proceedings; tactical task.

Теплицький Б. Б. – перший заступник директора Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4820-5684>

Актуальні питання призначення експертизи комп'ютерної техніки і програмних продуктів під час розслідування злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем, комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку

Мета статті полягає в спробі дослідити актуальні питання проведення експертизи комп'ютерної техніки та програмних продуктів під час розслідування злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем, комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку. **Методологія.** Для досягнення поставленої мети використано загальнонаукові та спеціальні методи, які є засобами наукового пошуку. Зокрема, метод аналізу, системно-структурний і статистичний методи надали можливість дослідити місце експертизи комп'ютерної техніки та програмних продуктів у системі судових експертиз, виокремити її завдання й різновиди. **Наукова новизна.** Визначено основні підвиди судової експертизи комп'ютерної техніки та програмних продуктів: дослідження комп'ютерної техніки, дослідження програмних продуктів, інформаційно-комп'ютерні дослідження. Запропоновано базові правила й вимоги до формування питань судовому експерту, а також орієнтовний перелік питань, що можуть бути вирішені під час дослідження, виокремлено типові помилки, яких припускаються ініціатори проведення експертиз комп'ютерної техніки та програмних продуктів. **Висновки.** З'ясовано, що судова експертиза комп'ютерної техніки та програмних продуктів є видом комп'ютерно-технічних судових експертиз, що належить до класу інженерно-технічних судових експертиз і внутрішньо поділяється на три підвиди. Розроблено основні вимоги та правила формулювання питань для вирішення в межах експертизи комп'ютерної техніки та програмних продуктів. Визначено типові помилки під час призначення судових експертиз комп'ютерної техніки та програмних продуктів.

Ключові слова: спеціальні знання; судова експертиза; експертиза комп'ютерної техніки і програмних продуктів; розслідування злочинів; призначення експертиз.

Вступ

Активне впровадження комп'ютерної техніки та комп'ютерних технологій у службову діяльність державних органів і приватних організацій супроводжується поширенням кола кримінальних правопорушень, пов'язаних із їх використанням.

У світі щороку вчиняють десятки тисяч кримінальних правопорушень з використанням комп'ютерних технологій, програмних засобів та іншого технологічного обладнання. Відповідно до даних авторитетної американської компанії McAfee, що спеціалізується на комп'ютерній безпеці, і Центру стратегічних і міжнародних досліджень (CSIS), незаконне втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку протягом 2020 року коштували світовій економіці понад трильйон доларів, або 820 мільярдів євро. Порівняно з 2018 роком, дослідники констатують приріст на 50 відсотків. Одним із факторів, що посприяв збільшенню кількості кіберзлочинів, полягає в

тому, що значна кількість працівників цього року перейшли на віддалену роботу через пандемію, спричинену поширенням коронавірусу SARS-CoV-2 (COVID-2019), і мають віддалений доступ до робочих комп'ютерних систем (Lewis, 2020).

Процес розслідування кримінальних правопорушень у цій сфері часто передбачає маскуванню незаконних дій правопорушників й інших пов'язаних із ними осіб. Як елементи маскуванню використовують зміну віртуальних адрес персональних комп'ютерів, використання динамічних IP-адрес, зміну ідентифікаційних даних окремих елементів комп'ютерних систем, вчинення кримінальних правопорушень через дистанційне керування технічними засобами тощо.

Такі різновиди кримінальних правопорушень вирізняються латентним характером, вони залишають обмежену кількість слідів, які є складними для виявлення, фіксації та вилучення. Зазначені обставини зумовлюють необхідність використання сучасних спеціальних знань у сфері комп'ютерних й інформаційних технологій з метою

розслідування кримінальних правопорушень у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем, комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку. У переважній більшості випадків призначення та проведення комп'ютерно-технічних судових експертиз є необхідною умовою для ефективного розслідування кримінального провадження.

Проблемні аспекти, пов'язані з протидією, виявленням, використанням спеціальних знань і розслідуванням злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку, вивчали такі науковці, як: В. В. Арешонков, В. М. Атаманчук, В. М. Бутузов, А. А. Вознюк, В. Г. Гончаренко, І. В. Гора, М. В. Гуцалюк, А. В. Іщенко, О. В. Копан, О. В. Кравчук, С. А. Кузьмін, В. І. Осадчий, М. А. Погорецький, А. А. Саковський, Є. Д. Скулиш, О. А. Федотов, В. Г. Хахановський, Д. М. Цехан, С. С. Чернявський, Ю. М. Чорноус, В. П. Шеломенцев, М. Г. Щербаківський, О. М. Юрченко та ін.

Проте слід констатувати, що нині бракує ґрунтовних досліджень теоретичних і практичних питань, пов'язаних із застосуванням сучасних інформаційних технологій безпосередньо в судово-експертній діяльності під час проведення комп'ютерно-технічних судових експертиз, визначенням їхніх завдань й об'єктів.

Мета і завдання дослідження

Мета публікації полягає в здійсненні системного аналізу особливостей призначення судових експертиз комп'ютерної техніки та програмних продуктів під час розслідування злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем, комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку. Для досягнення зазначеної мети було поставлено такі завдання:

- 1) визначити місце експертиз комп'ютерної техніки та програмних продуктів у системі судових експертиз, окреслити її різновиди;
- 2) розробити правила та вимоги до формулювання питань судовому експерту під час призначення експертизи комп'ютерної техніки та програмних продуктів;
- 3) виокремити типові помилки під час призначення судових експертиз комп'ютерної техніки та програмних продуктів.

Виклад основного матеріалу

Розслідування у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку – це процес розслідування, аналізу

й відновлення критично важливих криміналістичних цифрових даних із мереж, що беруть участь у нападі. Це може бути Інтернет та (або) локальна мережа – з метою встановлення авторів цифрових злочинів та їхніх справжніх намірів.

Слідчі, які розслідують таку категорію кримінальних правопорушень, мають бути експертами в галузі інформатики, знаючись не тільки на програмному забезпеченні, файлових і операційних системах, а й на тому, як працюють мережі та обладнання. Вони мають бути достатньо обізнаними, щоб визначити, як відбувається взаємодія між цими компонентами, сформулювати повне уявлення про те, що сталося, чому це сталося, коли це сталося, хто саме вчинив злочин і як жертви можуть надалі захиститися від цих типів кіберзагроз (Kurylin, & Atamanchuk, 2020, p. 237-238).

Одним з ефективних і, безперечно, вирішальних засобів (джерел доказової інформації) у розслідуванні таких злочинів є експертиза комп'ютерної техніки та програмних продуктів, яку активно використовують правоохоронні органи різних країн.

Для ефективного використання можливостей судової експертизи комп'ютерної техніки та програмних продуктів під час розслідування кримінальних правопорушень необхідно, на нашу думку, не тільки володіти інформацією щодо можливості вирішення кола питань (що також є важливим), а також щодо її місця в системі судових експертиз.

В Україні здійснення судово-експертної діяльності з проведення судових експертиз й експертних досліджень регламентоване Конституцією України, Законом України «Про судову експертизу» й іншими нормативними актами. У ст. 1 цього Закону зазначено, що судова експертиза – це дослідження на підставі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду ("Zakon Ukrainy", 1994).

Відповідно до п. 1.2.2 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5, експертиза комп'ютерної техніки і програмних продуктів належить до класу судових інженерно-технічних експертиз ("Nakaz Ministerstva", 1998).

Також слід зауважити, що в іншому нормативному документі, а саме Положенні про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів, затвердженому наказом Міністерства

юстиції України від 3 березня 2015 року № 301/5, визначено індекси експертних спеціальностей. Відповідно до положень цього документа, визначено індекс 10.9 «Дослідження комп'ютерної техніки та програмних продуктів», який віднесено до виду комп'ютерно-технічних судових експертиз ("Nakaz Ministerstva", 2005).

Отже, за результатами аналізу нормативних документів доходимо висновку, що судова експертиза комп'ютерної техніки та програмних продуктів є видом комп'ютерно-технічних судових експертиз, що належить до класу інженерно-технічних судових експертиз.

Останніми роками поширеними стають нові способи вчинення злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем, комп'ютерних мереж і мереж електро-зв'язку, серед яких можна виокремити: використання так званих програм-здірників, за допомогою яких зловмисники закодовують дані й вимагають викуп за їх розкодування, фішинг і DoS-атаки, крадіжки email-акаунтів, використання шпигунського програмного забезпечення, а також викрадення криптовалют, як через несанкціонований доступ до віртуальних клієнтських гаманців, так і через онлайн перехоплення здійснення платежів тощо.

Юридичною підставою проведення судової експертизи комп'ютерної техніки і програмних продуктів є постанова слідчого (прокурора, детектива), що винесена на підставі ст. 243 КПК України або ухвали слідчого судді щодо проведення такого виду експертизи у випадках, коли необхідно встановити фактичні дані, що мають значення для розслідуваного кримінального правопорушення та пов'язані з використанням комп'ютерної техніки або обладнання, за її допомогою проведені певні дії, що можуть бути виявлені за результатом використання спеціальних знань у галузі програмування та комп'ютерних технологій ("Kryminalnyi protsesualnyi kodeks", 2012).

Зазначимо, що частина друга цієї статті кримінального процесуального законодавства також надає право стороні захисту залучати до проведення дослідження фахового судового експерта, що, правда, на договірних умовах.

Розглядаючи питання об'єктів судової експертизи комп'ютерної техніки та програмних продуктів, зауважимо, що нині немає однозначної думки як серед науковців, так і серед практикуючих спеціалістів щодо цього питання.

Із цього приводу М. Г. Щербаківський вважає, що об'єкт експертизи – це категоріальне поняття, що має низку ознак. Класифікація об'єкта експертизи як логічна процедура

передбачає поділ поняття, результатом якого є створення системи супідрядних понять і розподіл їх на класи. Таке класифікування слід проводити за певною підставою згідно із законами логіки; підстава повинна бути значущою, істотною для висвітлення сутності цього поняття як цілісної системи, що є фактичною основою для виконання наукових і практичних завдань (Shcherbakovskyi, 2015, p. 99).

На думку В. Г. Гончаренка та І. В. Гори, об'єктами цього виду досліджень можуть бути комп'ютерна техніка з носіями інформації (дискети, жорсткі диски, CDR-диски, флешкарти тощо), периферійні пристрої (принтери, сканери, звукові карти), програмні продукти. Об'єктами цієї експертизи також можуть бути пристрої, що не є комп'ютерами в класичному значенні цього слова, наприклад, електронні касові апарати, гральні автомати, картридери тощо (Honcharenko, & Hora, 2015, p. 314-315).

На офіційній інтернет-сторінці Незалежного інституту судових експертиз до об'єктів цього виду експертиз відносять комп'ютерну техніку, «периферію» (сканери, принтери, плотери тощо), різноманітні носії інформації (магнітні, оптичні, лазерні тощо), програмне забезпечення, іншу інформацію, що знаходиться на носіях і запам'ятовувальних пристроях (постійних й оперативних), а також організатори, пейджери, мобільні телефони, інші пристрої, що виготовлені та працюють на підставі технологій побудови персональних комп'ютерів ("Kompiuterno-tekhnichna ekspertyza").

Представники Експертної служби МВС України до об'єктів судової експертизи комп'ютерної техніки та програмних продуктів відносять апаратні засоби (системні блоки комп'ютерів, їх комплектуючі, сервери, ноутбуки, жорсткі диски, флеш-накопичувачі, модеми, маршрутизатори тощо), так і програмні продукти (комп'ютерні програми, бази даних тощо) ("Derzhavnyi nauково-doslidnyi").

У переважній більшості об'єктами судової експертизи комп'ютерної техніки та програмних продуктів під час розслідування злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем, комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку є засобами вчинення злочинів. Проте є кримінальні правопорушення, під час вчинення яких об'єктом посягання є не власне матеріальний предмет, а інформація, що в ньому знаходиться, або на якому-небудь носії, або ж програмне забезпечення.

На нашу думку, об'єкти судової експертизи комп'ютерної техніки та програмних продуктів можна умовно поділити на три основні види:

апаратні, програмні й інформаційні об'єкти (Terplytskyi, 2019, p. 26).

З огляду на різновиди досліджуваних об'єктів судової експертизи комп'ютерної техніки та програмних продуктів, особливості основних завдань, які реалізують, вважаємо за доцільне виокремити три порівняно самостійні підвиди зазначених судових експертиз:

- експертизи комп'ютерної техніки (встановлює обставини та факти, пов'язані із функціонуванням й експлуатацією комп'ютерних систем);

- експертизи програмних продуктів (встановлює обставини та факти, що пов'язані з методологічними, структурними й апаратними особливостями розроблення та використання програмного забезпечення);

- інформаційно-комп'ютерні експертизи (встановлює обставини та факти, пов'язані з інформаційною обробкою змісту файлових систем, їх збереження та відтворення на комп'ютерних пристроях зберігання).

Важливою складовою успішного результату розслідування злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку є оперативність, повнота здобутих джерел доказової інформації.

Під час призначення експертизи комп'ютерної техніки та програмних продуктів необхідно спрямувати увагу на етап підготовки до призначення судової експертизи, а також урахувати, що внаслідок некоректно поставлених запитань можуть виникати складнощі як у слідчій, так і судовій практиці, що своєю чергою призводить до повернення постанови для уточнення ініціатору експертизи або взагалі обґрунтованого повернення матеріалів без їх виконання.

З огляду на зазначене, особам, що ініціюють проведення експертизи, необхідно ретельно й відповідально поставитися до початкового етапу направлення матеріалів на експертне дослідження.

Визначаючи коло питань, які слід з'ясувати в межах судової експертизи, ініціатору дослідження необхідно дотримуватися загальних правил і рекомендацій, що ґрунтуються на класичних принципах криміналістики, а саме:

- не виходити за межі спеціальних знань експерта й не мати правового характеру;
- бути конкретними та стислими;
- мати логічну послідовність;
- характеризуватися повнотою та мати комплексний характер (Piaskovskyi et al., 2020, p. 550).

Вважаємо, що, формулюючи питання для вирішення в межах експертизи комп'ютерної техніки та програмних продуктів, необхідно дотримуватися таких основних вимог і правил:

- використовувати загальноприйнятій понятійний апарат (не використовувати жаргонні та напівпрофесійні термінологічні одиниці (наприклад, «вінчестер», «логи та паси», «железо» тощо);

- питання слід формулювати максимально чітко, щоб судовий експерт мав можливість надати однозначну відповідь. Вони не повинні стосуватися етапів дослідження інформації (опис характеристик носіїв інформації та особливостей розміщення інформації на них, відновлення і дослідження інформації серед знищених файлів є обов'язковим етапом дослідження інформації), мати довідкове, правове спрямування та виходити за межі компетенції судового експерта певної експертної спеціальності (спеціальних знань);

- дотримуватися методичної послідовності питань (мають відповідати чинній методичній і технічній базі, доступній судовому експерту, бути спрямованими на встановлення конкретних обставин події, що належить до предмета доказування, їх слід формулювати так, щоб витрати (фінансові, технічні, часові тощо) на проведення дослідження, коли виконують конкретні завдання розслідування, були мінімальні).

За результатами аналізу судово-експертної практики можна виокремити низку типових помилок, яких припускаються ініціатори проведення експертиз комп'ютерної техніки та програмних продуктів, що, як наслідок, ускладнює або унеможливорює її проведення. Зокрема:

- на експертизу надають об'єкти, які не містять і не можуть містити інформації, що має значення для доказування;

- однією постановою (ухвалою) призначають судові експертизи за надмірною кількістю об'єктів, що фактично унеможливорює своєчасне та належне їх дослідження;

- однією постановою (ухвалою) призначають експертизи за різними видами об'єктів (сервери та персональні комп'ютери або мобільні телефони й «планшетні» комп'ютери), для дослідження яких потрібно залучати відповідних спеціалістів;

- судовому експерту надають об'єкти, які з об'єктивних причин неможливо належно дослідити (через відсутність відповідних програмних й апаратних засобів і пристроїв).

Окремо слід зазначити, що комп'ютерні системи (передусім сервери) оперують такою кількістю інформації, що за своїми обсягами може сягати або навіть перевищувати університетські й академічні бібліотеки.

А отже, питання щодо визначення та встановлення масиву баз даних, що є на ньому, некоректне, так само як і завдання щодо його роздрукування.

Також слід зважати на те, що в межах проведення експертизи комп'ютерної техніки та програмних продуктів не вирішують питання щодо правомірності дій користувачів; ліцензійності програмних продуктів; вартості комп'ютерної техніки та програмних продуктів, оскільки такі питання виходять за межі завдань, що стоять перед цим видом судових експертиз.

Наукова новизна

Виокремлено основні підвиди судової експертизи комп'ютерної техніки та програмних продуктів: дослідження комп'ютерної техніки, дослідження програмних продуктів, інформаційно-комп'ютерні дослідження. Запропоновано базові правила й вимоги до формування питань судовому експерту, а також орієнтовний перелік питань, які можуть вирішувати в межах дослідження, виокремлено типові помилки, яких припускаються ініціатори проведення експертиз комп'ютерної техніки та програмних продуктів.

Висновки

Визначено, що судова експертиза комп'ютерної техніки та програмних продуктів є видом комп'ютерно-технічних судових експертиз, що належать до класу інженерно-технічних судових експертиз, і внутрішньо поділяється на три підвиди: експертиза комп'ютерної техніки, програмних продуктів й інформаційно-комп'ютерна експертиза.

Розроблено основні вимоги та правила формулювання питань для вирішення в межах експертизи комп'ютерної техніки та програмних продуктів, серед яких: використання загальноприйнятого понятійного апарату, чіткість й однозначність формулювання, методична послідовність запитань.

Виокремлено типові помилки, яких припускаються під час призначення судових експертиз комп'ютерної техніки та програмних продуктів, а саме: на експертизу надають об'єкти, які не містять і не можуть містити інформації, що має значення для доказування; у межах однієї постанови (ухвали) призначають експертизи за надмірною кількістю об'єктів; однією постановою (ухвалою) призначають експертизи за різними видами об'єктів; судовому експерту надають об'єкти, що з об'єктивних причин неможливо належно дослідити.

REFERENCES

- Derzhavnyi naukovo-doslidnyi ekspertno-kryminalistychnyi tsentr [State Research Forensic Center]. (n.d.). *dn-dekc.mvs.gov.ua*. Retrieve from <https://dn-dekc.mvs.gov.ua> [in Ukrainian].
- Honcharenko, V.H., & Hora I.V. (Eds.). (2015). *Ekspertyzy u sudochynstvi Ukrainy [Expertise in the judicial process of Ukraine]*. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
- Kompiuterno-tehnichna ekspertyza [Computer-technical examination]. (n.d.). *nise.com.ua*. Retrieve from <https://nise.com.ua/it-ekspertyza> [in Ukrainian].
- Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: vid 13 kvit. 2012 r. No. 4651-VI [Criminal Procedure Code of Ukraine from April 13, 2012, No. 4651-VI]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieve from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2269> [in Ukrainian].
- Kurylin, I.R., & Atamanchuk, V.M. (2020). Taktychni osoblyvosti dopytu v provadzhenniakh pro kiberzlochyny [Tactical features of interrogation in cybercrime proceedings]. *Aktualni pytannia kryminalistyky ta sudovoi ekspertyzy, Current issues of criminology and forensic science: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference* (pp. 461). Kyiv: Nats. akad. vnutr. Sprav [in Ukrainian].
- Lewis, J.A. (2020). The Hidden Costs of Cybercrime. Center for strategic and international studies. Retrieved from <https://www.csis.org/analysis/hidden-costs-cybercrime>.
- Nakaz Ministerstva yustytzii Ukrainy "Instruktsiia pro pryznachennia ta provedennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen": vid 8 zhovt. 1998 r. No. 53/5 [Order of the Ministry of Justice of Ukraine "Instruction on appointment and conduct of forensic examinations and expert examinations" from October 8, 1998, No. 53/5]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieve from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> [in Ukrainian].
- Nakaz Ministerstva yustytzii Ukrainy "Polozhennia pro Tsentralnu ekspertno-kvalifikatsiinu komisiu pry Ministerstvi yustytzii Ukrainy ta atestatsiui sudovykh ekspertiv": vid 3 berez. 2015 r. No. 301/5 [Order of the Ministry of Justice of Ukraine "Regulations on the Central Expert Qualification Commission under the Ministry of Justice of Ukraine and certification of forensic experts" from March 3, 2015, No. 301/5]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieve from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15#Text> [in Ukrainian].
- Piaskovskiy, V.V., Chornous, Yu.M., & Samodin, A.V. (et al.). (2020). *Kryminalistyka [Forensics]*. V.V. Piaskovskiy (Eds.) (2nd ed., rev.). Kyiv: Pravo [in Ukrainian].
- Salnyk, S.V., Storchak, A.S., & Kramskiy, A.Ye. (2019). Analiz vrazlyvostei ta atak na derzhavni informatsiini resursy, shcho obrobliaiutsia v informatsiino-telekomunikatsiinykh systemakh [Analysis of vulnerabilities and attacks on

- state information resources processed in information and telecommunication systems]. *Systemy obrobky informatsii, Information processing systems*, 2(157), 121-128. doi: <https://doi.org/10.30748/soi.2019.157.17> [in Ukrainian].
- Shcherbakovskyi, M.H. (2015). *Provedennia ta vykorystannia sudovykh ekspertyz u kryminalnomu provadzhenni [Conducting and using forensic examinations in criminal proceedings]*. Kharkiv: V dele [in Ukrainian].
- Teptytskyi, B.B. (2019). Zавдання, об'єкти та питання комп'ютерно-технічної судової експертизи [Tasks, objects and issues of computer-technical forensic examination]. *Yurydychnyi chasopys Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav, Legal Journal of the National Academy of Internal Affairs*, 2(18), 24-32. doi: <https://doi.org/10.33270/04191802.24> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro sudovu ekspertyzu": vid 25 liut. 1994 r. No. 4038a-XII [Law of Ukraine "On forensic examination" from February 25, 1994, No. 4038a-XII]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> [in Ukrainian].
- Zybin, S.V. (2007). Model ob'ekta zakhystu informatsii i modeli kanaliv vytokiv informatsii [Model of information security object and model of information leakage channels]. *Ukrainian Information Security Research Journal*, 4(36), vols. 9. doi: <https://doi.org/10.18372/2410-7840.9.4127> [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр. URL: <https://dnedec.mvs.gov.ua>.
- Експертизи у судочинстві України : наук.-практ. посіб. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, І. В. Гори. Київ : Юрінком Інтер, 2015. 504 с.
- Комп'ютерно-технічна експертиза. URL: <https://nise.com.ua/it-ekspertyza>.
- Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2269>.
- Курилін І. Р., Атаманчук В. М. Тактичні особливості допиту в провадженнях про кіберзлочини. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 19 листоп. 2020 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 461 с.
- Lewis J. A. The Hidden Costs of Cybercrime. Center for strategic and international studies. 2020 URL: <https://www.csis.org/analysis/hidden-costs-cybercrime>.
- Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.
- Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів : наказ Міністерства юстиції України від 3 берез. 2015 р. № 301/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15#Text>.
- Криміналістика : підручник / [В. В. Пясковський, Ю. М. Черноус, А. В. Самодін] ; за заг. ред. В. В. Пяковського. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Право, 2020. 752 с.
- Сальник С. В., Сторчак А. С., Крамський А. Є. Аналіз вразливостей та атак на державні інформаційні ресурси, що обробляються в інформаційно-телекомунікаційних системах. *Системи обробки інформації*. 2019. № 2 (157). С. 121–128. doi: <https://doi.org/10.30748/soi.2019.157.17>.
- Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Харків : В деле, 2015. 560 с.
- Теплицький Б. Б. Завдання, об'єкти та питання комп'ютерно-технічної судової експертизи. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 2 (18). С. 24–32. doi: <https://doi.org/10.33270/04191802.24>.
- Про судову експертизу : Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038a-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>.
- Зибін С. В. Модель об'єкта захисту інформації і моделі каналів витоків інформації. *Ukrainian Information Security Research Journal*. 2007. № 4 (36). Т. 9. doi: <https://doi.org/10.18372/2410-7840.9.4127>.

Стаття надійшла до редколегії 23.06.2021

Teplotytskyi B. – First Deputy Director of the State Scientific Research Forensic Center of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4820-5684>

Current Issues an Examination Computer Hardware and Software Products during the Investigation of Crimes in the Use of Computers (Computer) Systems, Computer Networks and Telecommunication Networks

*The **purpose** of the article is to try to investigate the topical issues of examination of computer equipment and software products in the investigation of crimes in the use of computers, systems and computer networks and telecommunications networks. **Methodology.** To achieve this goal, general scientific and special methods are used, which are the means of scientific research. In particular, the method of analysis, system-structural and statistical methods provided an opportunity to explore the place of examination of computer equipment and software products in the system of forensic examinations, to identify tasks and suggest its varieties. **Scientific novelty.** The main subtypes of forensic examination of computer equipment and software products are singled out: research of computer equipment, research of software products, information-computer research. The basic rules and requirements for the formation of questions to the forensic expert, as well as an indicative list of issues that can be addressed during the study and the typical mistakes made by the initiators of examinations of computer equipment and software products are singled out. **Conclusions.** It is determined that forensic examination of computer equipment and software products is a type of computer-technical forensic examination, which belongs to the class of engineering-technical forensic examination and is internally divided into three subtypes. The basic requirements and rules of formulation of questions for the decision within the limits of examination of computer equipment and software products are developed. Typical errors during the appointment of forensic examinations of computer hardware and software products have been identified.*

Keywords: special knowledge; forensic examination; examination of computer equipment and software products; investigation of crimes; appointment of examinations.

УДК 343.148:343.35

doi: <https://doi.org/10.33270/01211203.35>

Семенюк О. А. – аспірант кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9606-5965>

Проведення ревізії як вид використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем

Метою статті є дослідження ревізії як виду використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем; висвітлення підстав призначення, механізму проведення та оформлення результатів ревізії в кримінальному провадженні; визначення статусу ревізора, який проводить ревізію під час досудового розслідування. **Методологія.** У статті використано комплекс наукових методів, а саме: термінологічний, системно-структурний, формально-логічний, порівняльно-правовий. **Наукова новизна.** Встановлено, що проведення ревізії є видом процесуальної форми використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. Ревізор як посадова особа органу державного фінансового контролю, що в установленому законом порядку проводить ревізію, є спеціалістом у кримінальному процесуальному значенні. Спеціаліст-ревизор володіє спеціальними економічними, бухгалтерськими, товарознавчими знаннями, спеціальними знаннями в галузі фінансової та бюджетної звітності, знаннями та навичками в галузі криміналістичного документознавства. **Висновки.** Ревізія під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем є способом збирання доказів, які в сукупності з іншими даними становлять предмет доказування в кримінальному провадженні. Проведення ревізії є ефективним засобом виявлення службових розкрадань, ознак їх приховування. Для проведення ревізії під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, крім ревізора, доцільно додатково залучати інших спеціалістів.

Ключові слова: ревізія; ревізор; спеціаліст; спеціальні знання; привласнення; розтрата майна; заволодіння майном; зловживання службовим становищем; службові розкрадання.

Вступ

Власність є економічною основою існування будь-якого суспільства, а невідчужуване право бути власником визнано однією з найважливіших гарантій здійснення прав і свобод особи.

Серед кримінальних правопорушень проти власності виокремлюють злочини, пов'язані з привласненням, розратою майна або заволодінням ним шляхом зловживання службовим становищем. Небезпека їх полягає в тому, що їх вчиняють у значних розмірах, здебільшого службові особи з використанням корупційної складової, причому вони переважно є продовжуваними. Певні складнощі в практичній діяльності постають під час кваліфікації відповідних злочинних діянь, що вирізняються суміжністю таких складів, як зловживання службовим становищем, перевищення службових повноважень, службове підроблення (Vorobeva, & Chikalina, 2020; Matveev, 2019).

2020 року в Україні обліковано 11 160 кримінальних правопорушень про привласнення, розрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. Лише за 5676 (50,9 %) із них особам вручено повідомлення про підозру. До суду з обвинувальним актом скеровано 4623 кримінальні провадження, а 1402 провадження закрито ("Yedynyi zvit", 2020).

Результати розгляду судами кримінальних проваджень за ст. 191 КК України засвідчують необхідність удосконалення досудового розслідування, насамперед шляхом використання слідчим спеціальних знань, ефективного застосування допомоги обізнаних осіб залежно від їх форм і видів.

Розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із привласненням, розратою або заволодінням майном службовими особами, у переважній більшості випадків потребують проведення ревізій та перевірок на відповідних підприємствах, закладах й установах, а також у випадках розслідування зловживання правом під час використання конструкції юридичної особи з боку осіб, що контролюють її (Artemova, 2020).

Проблемам призначення та проведення ревізій і перевірок, доказового значення їх результатів та процесуального статусу ревізора присвятили свої наукові праці Г. П. Власова, А. Ф. Волобуєв, В. І. Галушкін, А. М. Гольдман, О. П. Гришина, А. П. Запотоцький, М. І. Камлик, С. С. Кулик, В. В. Лисенко, Є. Д. Лук'янчиков, Г. А. Матусовський, В. В. Неганов, Б. В. Романюк, Ю. О. Пілюков, В. Д. Понікаров, П. К. Пошюнас, П. В. Цимбал, Л. Г. Шапіро, О. М. Шрамко, С. С. Чернявський та ін. Здійснений аналіз засвідчує, що вони були присвячені призначенню та проведенню ревізій і перевірок під час розслідування кримінальних правопорушень

загалом або окремих їх груп. Останніми роками в кримінальне процесуальне законодавство було внесено низку змін і доповнень щодо можливості призначення ревізій фінансово-господарської діяльності юридичних осіб. Нині в слідчій практиці наявні певні складнощі щодо залучення ревізорів для перевірки фактів, що можуть слугувати підставою для початку кримінального провадження або становити основу для підозри посадовим особам, які вчинили службові розкрадання.

Ці чинники зумовили необхідність розгляду сучасних підходів до форм і видів використання спеціальних знань у кримінальному провадженні, зокрема під час розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України, і місце серед них проведення ревізії.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є з'ясування місця ревізії серед форм і видів використання спеціальних знань під час розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України; висвітлення значення результатів ревізії в процесі доказування в кримінальному провадженні; визначення статусу ревізора як суб'єкта, якого залучають до ревізії під час кримінального провадження; окреслення особливостей залучення ревізором інших спеціалістів під час проведення ревізії.

Виклад основного матеріалу

Використання спеціальних знань у кримінальному процесі передбачає форми, види, рівні та суб'єкти. Форму використання спеціальних знань у кримінальному процесі слід тлумачити як зовнішній вияв їх суті, що обумовлена змістом цих знань і знаходить своє практичне втілення під час розслідування кримінальних правопорушень.

Під час розслідування кримінальних правопорушень використання спеціальних знань здійснюють шляхом: залучення спеціалістів для участі в процесуальній та іншій діяльності; проведення судових експертиз; проведення різних перевірок, обстежень; одержання довідок і консультацій в обізнаних осіб; витребування та використання документів, які складають такі особи, у процесі їхньої службової діяльності; допиту спеціалістів як свідків або судових експертів, якщо вони брали участь у проведенні судових експертиз (Piaskovskiy et al., 2020, p. 542).

Від розгляду однієї широкої форми у вигляді судової експертизи (Gangwani, 2020) перейшли до диференціації форм на ті, що передбачені або не передбачені у КПК, результати яких мають або не мають доказового значення, за суб'єктом їх використання тощо (Lukianchukov, 2014).

До процесуальних форм, тобто тих, що передбачені КПК України, належать такі: участь спеціаліста в проведенні слідчих дій; призначення

судових експертиз; допит експерта. Якщо загалом характеризувати процесуальні форми використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві, то до них слід віднести залучення обізнаних осіб, безпосередньо зазначених у кримінальному процесуальному законі, незалежно від наявності процесуальних повноважень, прав й обов'язків (Shramko, 2021, p. 88).

У деяких наукових джерелах форми використання спеціальних знань у кримінальному процесі поділяють на процесуальні та непроцесуальні. Виокремлено чимало дискусійних питань щодо непроцесуальних форм використання спеціальних знань. До них належить і позиція В. К. Лисиченка та В. В. Циркаля (Lisichenko, & Tsirkal, 1987), Б. В. Романюка (Romaniuk, 2002) й інших вчених.

На думку Б. М. Бішманова, «терміни «непроцесуальні» й «невизначені та не регламентовані кримінальним процесуальним законом форми використання спеціальних знань» є неприпустимими поняттями. Як може бути в процесуальній діяльності «непроцесуальна» форма використання спеціальних знань. Використання спеціальних знань може бути тільки в процесуальній формі» (Bishmanov, 2006, p. 37-38).

Водночас за межами процесуальної форми розслідування знаходиться використання спеціальних знань, умінь, навичок як «надання обізнаними особами довідково-інформаційної допомоги; проведення спеціалістом консультації; проведення спеціальних досліджень предметів і документів до порушення кримінальної справи; навчання спеціалістом слідчих сучасним прийомам і методам дослідження слідів, роботи з новими науково-технічними засобами, а також їх впровадження спеціалістом в слідчу діяльність; участь спеціаліста в розробці профілактичних пропозицій» (Bishmanov, 2006, p. 40-41).

З позицій чинного КПК України, зазначає Є. Д. Лук'янчиков, консультаційну форму використання спеціальних знань слід вважати процесуальною формою. «За таких обставин, – стверджує науковець, – незрозумілі підстави діяльності суб'єктів їх використання та ставиться під сумнів доказове значення інформації, отриманої непроцесуальним шляхом, тобто в такому разі вони будуть незаконними» (Lukianchukov, 2014, p. 206).

На переконання В. П. Бахіна й О. О. Волобуєвої, відносячи, що виникають між слідчим і фахівцем, мають процесуальний і позапроцесуальний характер залежно від форм їхньої спільної діяльності, які можуть бути визначені КПК України або розроблені практикою (Bakhin, & Volobueva, 2005, p. 5).

Процесуальна та непроцесуальна форми вирізняють процедуру отримання інформації. За значенням у доказуванні її поділяють на доказову й орієнтуючу (організаційно-тактичну) інформацію. Доказова інформація охоплює відомості про

обставини, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні, тобто обставини, які належать до предмета доказування (ст. 91 КПК України). Орієнтуюча інформація може бути отримана як процесуальним, так і непроцесуальним способом. Її використовують з організаційно-тактичною метою в процесі розслідування (висування версій, визначення напрямів розслідування, планування слідчих дій, прогнозування можливої лінії поведінки учасників розслідування тощо), а також під час дослідження доказів (Shcherbakovskyi, 2020, p. 82).

Отже, доцільно називати організаційною формою використання спеціальних знань, під час якої слідчий отримує довідково-консультаційну допомогу, рекомендації щодо застосування певної криміналістичної техніки, довідки з інформаційно-комунікативних джерел тощо.

Аналіз чинного законодавства та різних думок науковців дає підстави для висновку, що ревізії та перевірки належать до процесуальної форми використання спеціальних знань у кримінальному провадженні, оскільки їх проводять під час кримінального провадження, а документи, складені за результатами їх проведення, долучають до справи та в сукупності з іншими зібраними доказами слугують встановленню обставин, які підлягають доказуванню.

Більшість науковців вважають, що ревізія належить до процесуальної форми використання спеціальних економічних знань (Nehanov, 2018).

Учені О. О. Бондаренко (Bondarenko, 2004), А. М. Гольдман (Goldman, 1970), Г. Г. Мумінова-Савіна (Muminova-Savina, 2003), О. В. Селіна (Selina, 2002) відносять ревізії до змішаної форми використання спеціальних знань. На їхню думку, ревізія є дією адміністративно-правового характеру, яку здійснюють у кримінальній процесуальній формі.

Дослідники А. В. Дулов (Dulov, 1959), В. І. Галушкін (Galushkin, 2012), Ю. О. Калінкін (Kalinkin, 1980), І. М. Сорокотягін (Sorokotiagin, 1984), Л. Г. Шапіро (Shapiro, 2007) доводять, що проведення ревізії в кримінальному судочинстві слід визнавати самостійною формою використання спеціальних знань, яка у випадку призначення слідчим, прокурором втрачає адміністративний характер і перетворюється із засобів господарського контролю на кримінальну процесуальну дію, тобто вони вважають, що проведення ревізії – це процесуальна дія.

У формах використання спеціальних знань у кримінальному провадженні вирізняють види. Види використання спеціальних знань реалізуються в різних напрямках за допомогою виконання обізнаними особами в межах своєї процесуальної та професійної компетенції конкретних дій методичного й організаційно-практичного спрямування. До видів використання спеціальних знань у межах

процесуальної форми належать участь експерта в проведенні слідчих (розшукових) дій, призначення експертиз, проведення ревізій. Видами організаційної форми використання спеціальних знань є консультаційна діяльність; взаємообмін інформацією; діяльність із перевірки за криміналістичними обліками.

Види використання спеціальних знань варіюються залежно від обраних форм, а також від конкретної слідчої ситуації.

Під час розслідування кримінальних правопорушень *ревізія перетворюється на спосіб збирання доказів* у кримінальному провадженні, який полягає в перевірці слідчим чи прокурором за допомогою ревізора фінансово-господарської діяльності установи, підприємства чи організації. Зокрема, відповідно до ст. 93 КПК України, сторона обвинувачення і сторона захисту здійснюють збирання доказів, серед іншого й шляхом витребування та отримання висновків ревізій та актів перевірок. Згідно із ч. 2 ст. 99 КПК України, до документів, за умови наявності в них відомостей, передбачених частиною першою цієї статті, можуть належати висновки ревізій та акти перевірок ("Kryminalnyi protsesualnyi kodeks", 2012).

Отже, *ревізія* – це система контрольних дій щодо встановлення законності, доцільності й економічної ефективності проведених господарських операцій за певний період часу, а також правомірність дій посадових осіб під час їх здійснення. За допомогою ревізій виявляють факти розкрадань товарно-матеріальних цінностей і грошових коштів, підтверджують факти зловживань службовим становищем посадових осіб, встановлюють учасників злочинних дій (Kamlyuk, 2003, p. 290). Її також використовують, аби довести, що в спірних правовідносинах наявні порушення локального акта організації – положення щодо закупівлі товарів, робіт і послуг (Vronskaia, & Dibaeva, 2019). Передусім це актуально для відомчого сегменту сфери (системи) ефективного забезпечення протидії зловживанням під час державних закупівель (Dolinko, 2020).

Ревізія є формою державного фінансового контролю, яка полягає в документальній та фактичній перевірці певного комплексу чи окремих питань фінансово-господарської діяльності об'єкта контролю, повинна забезпечувати виявлення наявних фактів порушення законодавства, встановлення винних у їх допущенні посадових і матеріально відповідальних осіб. Вона має чіткий правовий статус, що визначає порядок ініціювання, призначення, проведення ревізії, а також оформлення, використання та оскарження її результатів (Nehanov, 2018, p. 98).

До предмета ревізій та перевірок належать фактичні дані, що необхідно встановити під час контролю та які заздалегідь закріплено в законодавчих і відомчих нормативних актах, а

також фактичні дані про стан дотримання або наявність порушень вимог законодавства, що їх необхідно встановити під час проведення ревізії та перевірки на певних об'єктах контролю. Конкретний предмет ревізії відображають у програмі ревізії, яку складають у процесі її підготовки ("Nakaz Ministerstva", 2002).

Відповідно до ст. 11 Закону України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні», *плановою виїзною ревізією* вважають ревізію в підконтрольних установах, яка передбачена в плані роботи органу державного фінансового контролю, її проводять за місцезнаходженням такої юридичної особи чи за місцем розташування об'єкта права власності, стосовно якого проводять таку планову виїзну ревізію ("Zakon Ukrainy", 1993).

Вчиняючи та приховуючи незаконне заволодіння майном, службові особи залишають сліди своєї злочинної діяльності в документах бухгалтерського та податкового обліку, облікових регістрах і фінансових звітах підприємства, а також документах, що стосуються повноважень службових осіб та фіксують порядок проходження й вирішення справ у підприємстві тощо (Deborah, Kimberly, & Yezen, 2021). Зазначені документи необхідно вивчити за участю спеціаліста-бухгалтера (або ревізора) з метою встановлення ознак необґрунтованості чи неправильності нарахування, списання або перерахування грошових коштів, товарно-матеріальних цінностей, встановлення тарифів тощо (Biriukov, Shinkaruk, & Shmatov, 2020).

Одним зі способів дослідження документів і збирання доказів є проведення позапланових виїзних ревізій органами державного фінансового контролю.

Позаплановою виїзною ревізією вважають ревізію, яка не передбачена в планах роботи органу державного фінансового контролю, її проводять за наявності хоча б однієї з обставин, зазначених у ч. 5 ст. 11 Закону України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні». Зокрема, *правоохоронні органи звертаються переважно до органу державного фінансового контролю за підставою*, зазначеною в п. 5 ч. 5 ст. 11 «у разі надходження доручення щодо проведення ревізій у підконтрольних установах від Кабінету Міністрів України, органів прокуратури, органів доходів і зборів, Національної поліції, Служби безпеки України, Національного антикорупційного бюро України, у якому містяться факти, що свідчать про порушення підконтрольними установами законів України, перевірку додержання яких віднесено законом до компетенції органів державного фінансового контролю» ("Zakon Ukrainy", 1993).

Позапланову виїзну ревізію можуть здійснювати лише за наявності підстав для її проведення

на підставі рішення суду. До недавнього часу слідчі зверталися з клопотаннями, які погоджували прокурори, до слідчих суддів із проханням призначити позапланові ревізії для з'ясування певних питань у кримінальному провадженні, зокрема за ст. 191 КК України. Така ухвала слідчого судді оскарженню не підлягає.

Водночас необхідно зазначити про ситуацію, коли під час проведення планової ревізії виявляють факти службових розкрадань у підконтрольних підприємствах. У цих випадках ревізори органів Державної аудиторської служби України (ДАСУ) мають повідомити в належний спосіб про це правоохоронні органи.

У ч. 2 ст. 12 Закону України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» передбачено обов'язок працівників органу державного фінансового контролю у випадках виявлення зловживань і порушень законодавства передавати правоохоронним органам матеріали ревізій. Також Закон зобов'язує цих осіб у разі вилучення документів у зв'язку з їх підробкою або виявленими зловживаннями негайно повідомити про це в правоохоронні органи ("Zakon Ukrainy", 1993). Фактично тут ідеться про спеціалістів контролюючого органу, які виявили під час ревізії або перевірки підроблені документи, службові розкрадання або інші порушення законодавства.

Інформація Держаудитслужби є приводом для початку кримінального провадження за фактом вчинення привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, внесення відповідних відомостей в Єдиний реєстр досудових розслідувань (ЄРДР).

У такому випадку слідчий після отримання результатів перевірок чи ревізій спеціалістів вносить відомості про вчинення кримінального правопорушення до ЄРДР і приступає до досудового розслідування в загальному порядку. Наприклад, відповідно до наданого акта ревізії Тернопільського обласного управління АТ «Ощадбанк», слідчим управлінням ГУНП в Тернопільській області у квітні 2019 року було розпочато досудове розслідування в кримінальному провадженні про заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовим становищем. У процесі досудового розслідування встановлено, що контролер-касир відділення Ощадбанку №100019/035 Особа_1 шляхом обману та зловживання службовим становищем заволоділа коштами клієнтів банку. Встановлено, що відповідно до акта ревізії Тернопільського обласного управління АТ «Ощадбанк» сторнованих операцій з приймання платежів готівкою від фізичних осіб, за фактами несанкціонованого сторнування платежів контролером-касиrom Тернопільського відділення банку №10019/035 Особа_1, було виявлено 23 сумнівних операції сторнованих недоплачених

за призначенням платежів на суму 150820,48 грн. Під час досудового розслідування встановлено, що підозрювана підбояляла підписи у квитанціях Ощадбанку ("Sprava No. 607/11911/19"). Тому останніми роками в секторах зі значним обсягом транзакцій, таких як банківська справа, безперервний аудит, поєднаний з використанням інтелектуального аналізу документальних даних, став важливим засобом ефективного управління ризиком службового шахрайства (Kaban, 2020).

Позапланова виїзна ревізія фінансово-господарської діяльності об'єкта контролю, яку проводить у кримінальному провадженні орган ДАСУ шляхом документальної та фактичної перевірки, може бути призначена за рішенням суду про надання дозволу або за постановою слідчого, прокурора (у випадку повідомлення посадовим особам установ, яких ревізують, про підозру у вчиненні ними кримінального правопорушення, передбаченого, зокрема, ст. 191 КК України).

У практиці розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем трапляються випадки, коли слідчий, скеровуючи запит до державного органу фінансового контролю про необхідність проведення ревізії в певний час, отримує інформацію, що така перевірка буде проведена пізніше, у зв'язку із плановою ревізією підприємства.

Наприклад, у кримінальному провадженні, розпочатому за ч. 3 ст. 191 КК України, ухвалою слідчого судді Вінницького міського суду було задоволено клопотання слідчого щодо проведення позапланової ревізії фінансово-господарської діяльності Департаменту будівництва, містобудування та архітектури Вінницької обласної державної адміністрації тривалістю 15 робочих днів, починаючи з 15 лютого 2018 року. Після спрямування цієї ухвали до Державної фінансової інспекції у Вінницькій області на адресу слідчого підрозділу було надано відповідь про те, що в лютому буде проведено планову ревізію Департаменту за попередні два роки, під час якої першочергово перевірять правильність використання коштів на будівництво нового приміщення школи, про що додатково поінформують правоохоронний орган після завершення ревізії. Акт ревізії складено лише 23 травня 2018 року та згодом надіслано слідчому. Таке зволікання зі строками проведення перевірки фінансово-господарської діяльності сприяло приховуванню та знищенню винуватими у привласненні бюджетних коштів документів про свої неправомірні дії. Кримінальне провадження було закрито у зв'язку з відсутністю в діях посадових осіб Департаменту будівництва, містобудування та архітектури, депутатів районної ради та директора школи складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України ("Sprava No. 127/929/16-k").

Вважаємо таку практику неприйнятною для досягнення завдань досудового розслідування, а в деяких випадках такою, що може мати ознаки протидії розслідуванню кримінального правопорушення.

Проведення ревізій, як планових, так і позапланових, здійснюють спеціально уповноважені для такої діяльності суб'єктами ДАСУ й інші контролюючі органи ("Postanova Kabinetu Ministriv", 2006). Суб'єкти контролю є обізнаними особами у фінансовій, економічній, господарській сфері та в інших галузях знань, що їх застосовують під час проведення ревізій та перевірок. Зокрема, ревізор – це службова особа, якій доручено проведення ревізії, здійснити контроль фінансово-господарської діяльності певної установи, організації або підприємства.

Проаналізуємо питання, чи слід вважати ревізора (посадову особу органу Держаудитслужби), який на законних підставах проводить ревізію певного підприємства, спеціалістом у кримінальному процесуальному сенсі.

Розглянемо статус ревізора, його повноваження.

Пункт 16 Порядку проведення інспектування ДАСУ, її міжрегіональними територіальними підрозділами визначає методи проведення ревізії, а саме шляхом:

а) *документальної перевірки*, що передбачає контроль за установчими, фінансовими, бухгалтерськими (первинними та зведеними) документами, статистичною, фінансовою, бюджетною звітністю, господарськими договорами, розпорядчими й іншими документами об'єкта контролю, пов'язаними з плануванням і провадженням фінансово-господарської діяльності, веденням бухгалтерського обліку, складенням фінансової звітності;

б) *фактичної перевірки*, що передбачає контроль за наявністю грошових сум, цінних паперів, бланків суворої звітності, оборотних і необоротних активів, інших матеріальних і нематеріальних цінностей шляхом проведення інвентаризації, обстеження та контрольного обміру виконаних робіт, правильністю застосування норм витрат сировини й матеріалів, виходу готової продукції та природних втрат шляхом організації контрольних запусків у виробництво, контрольних аналізів готової продукції та інших аналогічних дій за участю відповідних спеціалістів органу державного фінансового контролю або інших органів, підприємств, установ та організацій ("Postanova Kabinetu Ministriv", 2006).

Отже, ревізори мають знання у сфері економіки: спеціальні економічні знання, спеціальні бухгалтерські знання, спеціальні знання в галузі фінансової та бюджетної звітності.

У ч. 3 ст. 12 Закону України «Про основи державного фінансового контролю» зазначено, що в разі вилучення *документів* у зв'язку з їх

підробкою або виявленими зловживаннями працівник органу державного фінансового контролю зобов'язаний негайно повідомити про це правоохоронні органи ("Zakon Ukrainy", 1993). Це положення Закону засвідчує, що в ревізора мають бути спеціальні знання та відповідні навички в галузі криміналістичного документознавства.

Порядок взаємодії між органами ДАСУ та правоохоронними органами регламентує спільний наказ Головного контрольно-ревізійного управління (нині – ДАСУ), МВС, СБУ, Генеральної прокуратури України ("Nakaz Holovnoho kontrolno-reviziinoho upravlinnia", 2006). У його Загальних положеннях ідеться про забезпечення ефективної взаємодії між органами ДАСУ та правоохоронними органами з питань розгляду їхніх звернень, призначення, організації та проведення ревізій за ними, передачі правоохоронним органам матеріалів ревізій за власною ініціативою органів ДАСУ, зворотного інформування про результати розгляду переданих матеріалів, виділення спеціалістів органів ДАСУ, інших питань. Зокрема, *працівники органів ДАСУ* за зверненнями правоохоронних органів можуть брати участь у перевітках, які вони проводять у підконтрольних установах та на інших об'єктах контролю як *спеціалісти* ("Nakaz Holovnoho kontrolno-reviziinoho upravlinnia", 2006).

Підставами для звернення правоохоронних органів до органів ДАСУ стосовно виділення працівників як спеціалістів є норми законів України, КПК України тощо. Права й обов'язки посадової особи служби, яку залучають як спеціаліста для участі в проведенні слідчої дії, визначено в КПК України ("Nakaz Holovnoho kontrolno-reviziinoho upravlinnia", 2006).

У п. 3.1 спільного наказу безпосередньо зазначено, що *під час участі в перевірці спеціаліст використовує свої спеціальні знання та в межах компетенції надає консультації, відповіді на порушені питання, фіксує факти порушення законодавства з питань використання і збереження фінансових ресурсів, необоротних й інших активів, правильності визначення потреби в бюджетних коштах і взяття зобов'язань, стану й достовірності бухгалтерського обліку та фінансової звітності, визначає розмір заподіяної матеріальної шкоди (збитків) і посадових (службових) осіб, унаслідок дій або бездіяльності яких допущено порушення законодавства та завдано матеріальну шкоду (збитки)* ("Nakaz Holovnoho kontrolno-reviziinoho upravlinnia", 2006). Отже, залучений як спеціаліст ревізор має володіти товарознавчими знаннями.

З огляду на аналіз сучасних правових джерел, законодавець вважає спеціалістом особу, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування та судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і

навичок ("Kryminalnyi protsesualnyi kodeks", 2012). Досліджуючи різні схеми розкрадань у бюджетній сфері, М. І. Хавронюк слушно зазначає, що працівники органів ДАСУ за зверненнями правоохоронних органів можуть брати участь у перевірках, що проводять правоохоронні органи в підконтрольних установах і на інших об'єктах контролю як *спеціалісти*, тобто в цьому випадку вони мають права й обов'язки, викладені в ст. 71 КПК України (Khavroniuk, 2019, p. 135).

Стаття 71 КПК України передбачає, що спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками й може надавати консультації та висновки під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок ("Kryminalnyi protsesualnyi kodeks", 2012).

Отже, констатуємо, що посадова особа органу державного фінансового контролю, яка в установленому законом порядку проводить позапланову виїзну ревізію на підприємстві, в установі, організації та виявляє підроблені документи фінансово-господарської діяльності, факти службових розкрадань або інші ознаки кримінально караних діянь, є спеціалістом у кримінальному процесуальному значенні.

Під час підготовки до ревізії спеціалісти органу державного фінансового контролю складають програму ревізії у двох примірниках, письмово погоджену з правоохоронним органом, у якій визначають найменування об'єкта контролю, тему, період і *питання, що підлягають ревізії* відповідно до компетенції органу державного фінансового контролю ("Zakon Ukrainy", 1993). Так відбувається взаємодія між спеціалістом – перевіряючою особою і слідчим, який, визначаючи питання, що слід з'ясувати під час проведення ревізії, у такий спосіб використовує спеціальні знання обізнаної особи.

Крім ревізора, до проведення ревізії можуть залучати й інших спеціалістів. Особливості *залучення інших спеціалістів* під час проведення ревізій у провадженнях за ст. 191 КК України безпосередньо залежать від об'єкта посягання та способів вчинення злочину. Ці чинники є вирішальними для прийняття рішення слідчим щодо визначення спеціалістів, яких необхідно рекомендувати до включення у склад ревізійної групи й використати їх спеціальні знання під час контрольних дій.

Відповідно до п. 6 Положення про Державну аудиторську службу України, цей орган для виконання покладених завдань *має право залучати в установленому порядку вчених і фахівців*, працівників центральних і місцевих органів виконавчої влади, державних фондів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ й організацій за погодженням з їхніми

керівниками до виконання окремих робіт, а також для проведення контрольних обмірів будівельних, монтажних, ремонтних та інших робіт, контрольних запусків сировини й матеріалів у виробництво, контрольних аналізів сировини, матеріалів і готової продукції, інших перевірок ("Postanova Kabinetu Ministriv", 2016).

Частина 1 ст. 8 Закону України «Про основи державного фінансового контролю» серед основних функцій органу державного фінансового контролю визначає залучення на договірних засадах *кваліфікованих фахівців* відповідних органів виконавчої влади, державних фондів, підприємств, установ й організацій ("Zakon Ukrainy", 1993).

Наприклад, у м. Вінниці розслідували кримінальне правопорушення за ознаками ч. 5 ст. 191 КК України. Службові особи ТОВ_1 шляхом зловживання службовим становищем шляхом механічного втручання в роботу приладів обліку під час виробництва рибних консервів протягом 2016 року незаконно обернули на свою користь близько 65 959 м³ води комунальної власності вартістю 671 198,78 грн. Виробничі потужності становили 120 тис. банок рибних консервів на добу. На запит слідчого комунальне підприємство «Вінницяоблводоканал» про споживання води, що використовувало ТОВ_1 під час господарської діяльності за місцем знаходження його основних виробничих потужностей, надано відповідь про постачання 2016 року питної води в об'ємі 21 041 м³. Ці дані не відповідали показникам, що передбачені державними стандартами для виготовлення ТОВ_1 консервів конкретних видів. Слідчий виніс клопотання про призначення позапланової перевірки дотримання вимог природоохоронного законодавства в галузі охорони природних ресурсів. Слідчий суддя клопотання задовольнив, доручивши його виконання спеціалістам Державної екологічної інспекції у Вінницькій області. Інспекція виконала ухвалу суду та склала акт перевірки дотримання вимог природоохоронного законодавства в галузі охорони атмосферного повітря, водних і земельних ресурсів щодо поводження з відходами й небезпечними хімічними речовинами. Перевірку здійснював головний спеціаліст відділу екологічного контролю водних ресурсів й атмосферного повітря, державний інспектор з охорони навколишнього природного середовища. Він встановив, що на території підприємства знаходиться водозабір на свердловину глибиною 80 м з дебітом 3 м³/год і трубчастий колодязь глибиною 18,5 м з дебітом 0,25 м³/год. Трубчастий колодязь використовують, а свердловину – ні. Лічильника обліку води на трубчастому колодязі немає, а на підприємстві не здійснюють облік забору води, її використання не фіксують у журналах обліку. Акт перевірки, що склав залучений спеціаліст Державної екологічної

інспекції, відіграв важливу роль у проведенні низки допитів, призначення судових експертиз й інших слідчих (розшукових) дій ("Sprava No. 127/9504/17").

Порядок взаємодії між органами ДАСУ та правоохоронними органами передбачає, що для проведення ревізії на кожну посадову особу органу державного фінансового контролю та *залученого спеціаліста* оформляють у двох примірниках направлення встановленого Мінфіном зразка. Перед початком ревізії посадові особи органу державного фінансового контролю та залучені спеціалісти повинні під розписку на примірнику органу державного фінансового контролю видати керівнику об'єкта контролю чи його заступнику направлення та копію рішення суду (п. 10–12) ("Nakaz Holovnoho kontrolno-revizijnogo upravlinnia", 2006).

За результатами ревізії складають акт. В акті ревізії міститься перелік посадових осіб органу державного фінансового контролю та залучених спеціалістів, що проводили ревізію. У констатувальній частині акта ревізії висвітлюють інформацію про результати ревізії в контексті кожного питання програми із зазначенням, за який період, яким способом (вибірковим, суцільним) і за якими документами перевірено ці питання, висновок про наявність або відсутність порушень законодавства, а також у разі наявності – визначений в установленому законодавством порядку розмір збитків, завданих державі чи об'єкту контролю внаслідок таких порушень ("Postanova Kabinetu Ministriv", 2006).

Отже, дані, викладені в акті ревізії, констатують результат застосування спеціальних знань ревізорами й іншими залученими до ревізії спеціалістами.

Спеціаліст під час проведення ревізії перевіряє внесені до програми ревізії конкретні, завчасно *визначені слідчим (прокурором) питання* щодо використання, збереження фінансових ресурсів, необоротних, інших активів, стану, достовірності бухгалтерського обліку та фінансової звітності за певний період часу. За її результатами спеціаліст органу ДАСУ може виявити факти порушення законодавства і встановити причетних посадових осіб, матеріально відповідальних осіб об'єкта контролю, який ревізують. Слід урахувати, що суб'єктом привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем може бути матеріально відповідальна особа, яка має визначені повноваження відповідно до локальних нормативно-правових актів (Pasovets, & Demchenko, 2020).

До найпоширеніших питань, на які необхідно дати відповідь спеціалісту-ревізору під час перевірки та які зазначає слідчий у клопотанні про її призначення в кримінальному провадженні про привласнення, розтрату майна або заволодіння

ним шляхом зловживання службовим становищем, належать такі:

1) чи були факти розкрадання, нецільового використання бюджетних або приватних грошових коштів, що знаходилися в господарському віданні службової особи;

2) які є невідповідності між бухгалтерськими обліковими регістрами й даними бухгалтерських звітів та іншої звітної документації юридичної особи;

3) чи є факти приховування та маскуванню незаконного походження коштів, вчинення фінансових операцій з коштами, одержаними внаслідок незаконної діяльності службової особи;

4) які виявлено порушення вимог чинного законодавства щодо завищення обсягів і вартості виконаних робіт за угодами, укладеними уповноваженими посадовими особами, розмір виявлених збитків;

5) чи наявні факти неправомірного укладення договорів й отримання доходів від неліцензійної діяльності;

6) чи виявлено факти незаконного перерахування грошових коштів на розрахункові банківські рахунки інших юридичних осіб;

7) які невідповідності виявлено між документами, що підтверджують кількість видобутої продукції, і документами щодо реалізованої готової продукції за певний період часу тощо (Voropov, & Golubiatnikov, 2020).

Слушною є думка А. П. Запотоцького, що в процесі підготовки клопотань під час визначення завдань ревізії та запитань до ревізора доцільно залучати для консультації спеціаліста – фахівця з економіки (Zapototskyi, 2017, p. 233).

У разі виявлення недостачі коштів, матеріальних цінностей та інших порушень з ознаками службових розкрадань, а також виявлення фіктивних документів, підробок і фальсифікацій ревізор вилучає оригінали документів на строк до закінчення ревізії (перевірки), про що письмово інформує ініціатора проведення ревізії (перевірки). Результати контрольних обмірів, контрольних запусків сировини у виробництво, лабораторних аналізів, оформлених спеціалістами і підписаними керівництвом об'єкта контролю відповідними довідками, стисло викладають в основному акті ревізії (Shramko, 2020).

За фактами виявлених порушень та недостач готівки й товарно-матеріальних цінностей, а також в інших випадках, коли є потреба, ревізор відбирає письмові пояснення від посадових і матеріально відповідальних осіб підприємства, яке ревізують (перевіряють) (Ponikarov, 2005, p. 64-65).

Під час перевірки ревізор одноосібно оцінює фінансово-господарські операції на предмет наявності в них невиконання фінансово-правових норм і несе передбачену законодавством

відповідальність за якість і повноту виконання службового доручення. Ніхто з представників правоохоронних органів не має права втручатися в роботу ревізора (керівника ревізійної групи), зобов'язувати його до здійснення певних контрольних заходів, впливати на оцінку результатів ревізійних дій (Ponikarov, 2005, p. 67).

Після отримання матеріалів ревізії (перевірки) та з метою їх оцінювання особи, які здійснювали відповідну перевірку, можуть бути допитані слідчим, прокурором, судом щодо обставин проведеної ними роботи. У цьому разі спеціаліст-ревізор, інші залучені спеціалісти набувають статус свідків з відповідними правами й обов'язками (ст. 65–67, 224 КПК України).

Зокрема, у кримінальному провадженні про кримінальне правопорушення, передбачене ч. 3 ст. 191 КК України, встановлено, що посадові особи Р. сільської ради спільно з працівниками фірми «К.» під час проведення реконструкції сільської школи шляхом внесення недостовірних відомостей до актів виконаних будівельних робіт щодо зарплати працівникам фірми протягом вересня–листопада 2015 року заволоділи бюджетними коштами. Під час розслідування слідчий суддя надав дозвіл на проведення позапланової ревізії фінансово-господарської діяльності Р. сільської ради. Ревізію проводила Державна фінансова інспекція у Вінницькій області. Після отримання акта ревізії постала необхідність допитати ревізора – головного державного фінансового інспектора ДФІ у Вінницькій області громадянку Ч. На допиті як свідка в громадянки Ч. було додатково з'ясовано питання щодо розміру завищення вартості оплати робіт з реконструкції школи, процесу підписання актів контрольних обмірів. Отримані відомості використав слідчий під час допиту підозрюваних, а також планування слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні ("Sprava No. 127/3790/16").

Наукова новизна

Проведення ревізії є окремим видом процесуальної форми використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень. Ревізія має беззаперечно важливе значення під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, вона слугує основою збирання доказів, які в сукупності з іншими даними становлять предмет доказування в кримінальному провадженні за ст. 191 КК України. Доцільність її використання та зміст обумовлені насамперед завданнями розслідування, що постають перед слідчим у межах конкретного кримінального провадження.

Висновки

Проведення ревізій є ефективним засобом виявлення деяких способів приховування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України, зокрема: фальсифікації та (або) знищення документальних джерел інформації, утаювання та (або) маскування інформації про фінансово-господарську діяльність підприємства, організації, установи.

Ревізор як посадова особа органу державного фінансового контролю, що в установленому законом порядку проводить планову ревізію або залучена до позапланової виїзної ревізії на підприємстві, в установі, організації, виявляє підроблені документи фінансово-господарської діяльності, факти службових розкрадань або інші ознаки кримінально каранних діянь, у належний

спосіб документує їх, є спеціалістом у кримінальному процесуальному значенні. Спеціаліст-ревізор володіє спеціальними економічними, бухгалтерськими, товарознавчими знаннями, спеціальними знаннями в галузі фінансової та бюджетної звітності, знаннями та навичками в галузі криміналістичного документознавства.

Для проведення ревізії під час розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України, крім ревізора, рекомендовано залучати інших спеціалістів з метою здійснення контрольних обмірів будівельних, монтажних, ремонтних й інших робіт, контрольних запусків сировини та матеріалів у виробництво, контрольних аналізів сировини, матеріалів і готової продукції тощо.

REFERENCES

- Artemova, A.N. (2020). Pravovye posledstviia zloupotrebleniia pravom pri ispolzovanii konstruktssii korporatsii kontroliruiushchimi ee litsami [Legal consequences of abuse of the right when using the structure of the corporation by its controlling persons]. *Evraziyskiy iuridicheskiy zhurnal, Eurasian Law Journal*, 12(151), 143-145. doi: 10.46320/2073-4506-2020-12-151-143-145 [in Russian].
- Bakhin, V.P., & Volobueva, O.O. (2005). *Vzaimodiia slidchoho z fakhivtsiamy pid chas ohliadu mistsia podii (zbir informatsii pro osobu, shcho skoila zlochyn): nauk.-prakt. rekomendatsii* [Interaction of the investigator with specialists during the inspection of the scene (collection of information about the person who committed the crime): scientific-practical. recommendations]. Donetsk: DYul [in Ukrainian].
- Biriukov, S.Iu., Shinkaruk, V.M., & Shmatov, M.A. (2020). Organizatsionno-takticheskie aspekty vozbuzhdeniia ugovnogo dela i proizvodstva predvaritelnogo rassledovaniia na pervonachalnom etape po faktam prichineniia imushchestvennogo ushcherba putem obmana ili zloupotrebleniia doveriem, sovershennykh v sfere proizvodstva, peredachi i sbyta elektroenergii [Organizational and tactical aspects of initiating a criminal case and conducting a preliminary investigation at the initial stage on the facts of causing property damage by deception or abuse of trust committed in the field of production, transmission and sale of electricity]. *Pravovaia paradigma, Legal paradigm*, 19(1), 112-119. doi: <https://doi.org/10.15688/lc.jvolsu.2020.1.16> [in Russian].
- Bishmanov, B.M. (2006). *Ekspert i spetsialist v ugovnom sudoproizvodstve* [Expert and specialist in criminal proceedings]. Moscow: Mosk. Psikh.-sots. in-t [in Russian].
- Bondarenko, O.O. (2004). Protseusualnyi status obiznanykh osib ta yikh pravovidnosyny z diznavachem i slidchym u kryminalnomu sudochynstvi Ukrainy [Procedural status of informed persons and their legal relations with the coroner and the investigator in criminal proceedings of Ukraine the dissertation]. *Candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
- Deborah, D.S., Kimberly, C.G., & Yezen, H.K., (2021). Auditor liability and excess cash holdings: Evidence from audit fees of foreign incorporated firms. *International Review of Financial Analysis*. doi: <https://doi.org/10.1016/j.irfa.2021.101947>.
- Dolinko, V.I. (2020). Ugolovnaia otvetstvennost za zloupotrebleniia pri zakupkakh dlia gosudarstvennykh i munitsipalnykh nuznd [Criminal liability for abuse in procurement for state and municipal needs]. *Vestnik Nizhegorodskoy akademii MVD Rossii, Bulletin of the Nizhny Novgorod Academy of the Ministry of Internal Affairs of Russia*, 3(51), 171-179. doi: <https://doi.org/10.36511/2078-5356-2020-3-171-179> [in Russian].
- Dulov, A.V. (1959). *Voprosy teorii sudebnoy ekspertizy* [Forensic theory issues]. Minsk: Belorus. gos. un-t [in Russian].
- Galushkin, V.I. (2012). *Pravovye i kriminalisticheskie aspekty ispolzovaniia reviziy i proverok pri vyivlenii i rassledovanii prestupleniy* [Legal and forensic aspects of the use of audits and inspections in the detection and investigation of crimes]. Moscow: Iurlitinform [in Russian].
- Gangwani, M. (2020). Suitability of forensic accounting in uncovering bank frauds in India: an opinion survey. *Journal of Financial Crime*, 28(1), 284-299. doi: <https://doi.org/10.1108/JFC-07-2020-0126>.
- Goldman, A.M. (1970). Pravovye osnovaniia i formy primeneniia spetsialnykh poznaniy v sovetskom ugovnom protsesse [Legal grounds and forms of application of special knowledge in the Soviet criminal process]. *Voprosy ekspertizy v rabote zashchitnika, Expertise in the work of a defense attorney: Proceedings of the Conference* (pp. 27-44). Leningrad: Lenigr. gos. un-t [in Russian].
- Kaban, Is. (2020). Central Audit Activities As A Continuous Audit Approach In The Turkish Banking Sector: A Case Study About Frauds In Savings Accounts. *Öneri Dergisi*, 15(53), 254-275. doi: <https://doi.org/10.14783/maruoneri.676406>.
- Kalinkin, Iu.A. (1980). Uchastie v ugovnom sudoproizvodstve lits, obladaiushchikh spetsialnymi poznaniiami [Participation in criminal proceedings of persons with special knowledge]. *Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo universiteta, State University Bulletin*, 3, 56-61 [in Russian].
- Kamlyk, M.I. (2003). *Sudova bukhhalteriiia* [Forensic accounting] (4th ed., rev.). Kyiv: Atika [in Ukrainian].

- Khavroniuk, M.I. (2019). *Koruptsiini skhemy: yikh kryminalno-pravova kvalifikatsiia i dosudove rozsliduvannia* [Corruption schemes: their criminal qualification and pre-trial investigation]. Kyiv: Moskalenko O.M. [in Ukrainian].
- Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: vid 13 kvit. 2012 r. No. 4651-VI [Criminal Procedural Code of Ukraine from April 13, 2012, № 4651-VI]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> [in Ukrainian].
- Lisichenko, V.K., & Tsirkal, V.V. (1987). *Ispolzovanie spetsialnykh znaniy v sledstvennoy i sudebnoy praktike* [Use of special knowledge in investigative and judicial practice manual]. Kiev: Kiev. gos. un-t [in Russian].
- Lukianchikov, Ye.D. (2014). *Formy vykorystannia spetsialnykh znan za novym KPK Ukrainy* [Forms of using special knowledge under the new CPC of Ukraine]. Kyiv: KPI Retrieved from <http://tdp.kpi.ua/wp-content/uploads/.pdf> [in Ukrainian].
- Matveev, I.V. (2019). Problemy kvalifikatsii zloupotrebleniia dolzhnostnymi polnomochiiami [Problems of qualification of abuse of office]. *Aktualnye problemy borby s prestupnostiu: voprosy teorii i praktiki, Actual problems of combating crime: issues of theory and practice*: Proceedings of the 22 International Scientific and Practical Conference (pp. 241-243). Krasnoyarsk: Sibir. iurid. in-t MVD. doi: 10.51980/2019_1_241 [in Russian].
- Muminova-Savina, H.H. (2003). *Sudovo-bukhhalterska ekspertyza posibnyk* [Forensic Accounting Guide]. Kyiv: Kyiv. nats. ekonom. un-t [in Ukrainian].
- Nakaz Holovnoho kontrolno-reviziinoho upravlinnia, MVS, SBU, Heneralnoi prokuratury Ukrainy "Pro zatverdzhennia Poriadku vzaiemodii mizh orhanamy derzhavnoi kontrolno-reviziinoi sluzhby ta orhanamy prokuratury, orhaniv vnutrishnikh sprav i Sluzhby bezpeky Ukrainy": vid 19 zhovt. 2006 r. No. 346/1025/685/53 [Order of the Main Control and Revision Department, the Ministry of Internal Affairs, the Security Service of Ukraine, the Prosecutor General's Office of Ukraine "About the statement of the Order of interaction between bodies of the state control and audit service and bodies of prosecutor's office, bodies of internal affairs and Security service of Ukraine" from October 19, 2006, No. 346/1025/685/53] (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1166-06#Text> [in Ukrainian].
- Nakaz Ministerstva Ukrainy z pytan nadzvychainykh sytuatsii ta u spravakh zakhystu naselennia vid naslidkiv chornobyl'skoi katastrofy "Pro zatverdzhennia Polozhennia pro poriadok provedennia perevirky diialnosti avariino-riatuvalnykh sluzhb ta yikh hotovnosti do reahuvannia na nadzvychaini sytuatsii": vid 5 berez. 2002 r. No. 61 [Order of the Ministry of Emergencies and Protection of the Population from the Consequences of the Chernobyl Accident "About the statement of the Situation on the procedure for carrying out check of activity of emergency rescue services and their readiness to react to emergency situations" from March 5, 2002, No. 61] (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0309-02> [in Ukrainian].
- Nehanov, V.V. (2018). *Vykorystannia vysnovkiv revizii u kryminalnomu provadzhenni* [Use of conclusions of audits in criminal proceedings]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
- Nehanov, V.V. (2018). *Vykorystannia vysnovkiv revizii u kryminalnomu provadzhenni* [Use of conclusions of audits in criminal proceedings]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
- Pasovets, E.Iu., & Demchenko, D.A. (2020). Hishchenie putem zloupotrebleniia sluzhebnyimi polnomochiiami: k voprosu o snizhenii korruptsionnykh riskov OPChS [Theft by abuse of power: on the issue of reducing corruption risks in the authorities and departments of emergency situations]. *Vestnik Universiteta grazhdanskoj zashchity MChS Belarusi, Bulletin of the University of Civil Protection of the Ministry of Emergencies of Belarus*, 4(1), 106-114. doi: <https://doi.org/10.33408/2519-237X.2020.4-1.106> [in Russian].
- Piaskovskiy, V.V., Chornous, Yu. M., Samodin, A. V. (et al.). (2020). *Kryminalistyka: pidruchnyk* [Forensics textbook]. Kyiv: Pravo [in Ukrainian].
- Ponikarov, V.D. (2005). *Sudovo-ekonomichna ekspertyza* [Forensic economic examination]. Kharkiv: Inzhen [in Ukrainian].
- Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy "Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Derzhavnu audytorsku sluzhbu Ukrainy": vid 3 liutoho 2016 r. No. 43 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the Regulations on the State Audit Service of Ukraine" from February 3, 2016, No. 43] (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/43-2016-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
- Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy "Pro zatverdzhennia Poriadku provedennia inspektuvannia Derzhavnoiu finansovoiu inspektsiieiu, yii terytorialnymy orhanamy": vid 20 kvit. 2006 r. No. 550 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "About the statement of the Procedure for carrying out inspection by the State financial inspection, its territorial bodies" from April 20, 2006, No. 550] (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/550-2006-n> [in Ukrainian].
- Romaniuk, B.V. (2002). Suchasni teoretychni ta pravovi problemy vykorystannia spetsialnykh znan u dosudovomu slidstvi [Modern theoretical and legal problems of using special knowledge in pre-trial investigation]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
- Selina, E. (2002). Formy primeneniia spetsialnykh poznaniy v ugovnom protsesse [Forms of application of special knowledge in criminal proceedings]. *Zakonnost, Legality*, 5, 23-26 [in Russian].
- Shapiro, L.G. (2007). *Protsessualnye i kriminalisticheskie aspekty ispolzovaniia spetsialnykh znaniy pri rassledovanii prestupleniy v sfere ekonomicheskoy deiatelnosti* [Procedural and forensic aspects of the use of special knowledge in the investigation of crimes in the field of economic activity]. Moscow: Iurlitinform [in Russian].
- Shcherbakovskiy, M.H. (2020). *Provedennia ta vykorystannia sudovykh ekspertyz u kryminalnomu provadzhenni* [Conducting and using forensic examinations in criminal proceedings]. Kharkiv: V dele [in Ukrainian].

- Shramko, O.M. (2020). Provedenie reviziy i proverok kak vidy ispolzovaniia spetsialnykh znanii pri rassledovanii korruptsionnykh prestupleniy v Ukraine [Conducting audits and inspections as types of use of special knowledge in the investigation of corruption crimes in Ukraine]. *KELM, KELM*, 3-2, 133-138 [in Russian].
- Shramko, O.M. (2021). Vykorystannia spetsialnykh znan pid chas rozsliduvannia koruptsiinykh kryminalnykh pravoporushen [The use of special knowledge in the investigation of corruption offenses]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
- Sorokotiagin, I.N. (1984). *Spetsialnye poznanii v rassledovanii prestupleniy [Special knowledge in crime investigation]*. Rostov n/D: Rostov. un-t [in Russian].
- Sprava No. 127/3790/16 v arkhivi Vinnytskoho miskoho sudu Vinnytskoi oblasti [Case No. 127/3790/16 in the archives of the Vinnytsia City Court of the Vinnytsia Region] [in Ukrainian].
- Sprava No. 127/929/16-k v arkhivi Vinnytskoho miskoho sudu Vinnytskoi oblasti [Case No. 127/929/16-k in the archives of the Vinnytsia City Court of the Vinnytsia Region] [in Ukrainian].
- Sprava No. 127/9504/17 v arkhivi Vinnytskoho miskoho sudu Vinnytskoi oblasti [Case No. 127/9504/17 in the archives of the Vinnytsia City Court of the Vinnytsia Region] [in Ukrainian].
- Sprava No. 607/11911/19 v arkhivi Ternopil'skoho apeliatyynoho sudu [Case No. 607/11911/19 in the archives of the Ternopil Court of Appeal] [in Ukrainian].
- Vorobeveva, S.V., & Chikalina, V.A. (2020). Osobennosti priznakov sostavov prestupleniy i ikh znachenie dlia kvalifikatsii zloupotrebleniia i prevysheniia dolzhnostnykh polnomochiy [Features of signs of corpus delicti and their significance for qualifying abuse and abuse of office]. *Tendentsii razvitiia nauki i obrazovaniia, Trends in the development of science and education*, 5, 22-25. doi: 10.18411/lj-05-2020-234 [in Russian].
- Voronov, S.S., & Golubiatnikov, S.P. (2020). Ispolzovanie ekonomicheskoy informatsii pri vyavlenii i dokazyvanii zloupotrebleniia polnomochiyami [Use of economic information in identifying and proving abuse of power]. *Vestnik Nizhegorodskoy akademii MVD Rossii, Bulletin of the Nizhny Novgorod Academy of the Ministry of Internal Affairs of Russia*, 4(52), 59-63. doi: 10.36511/2078-5356-2020-4-59-63 [in Russian].
- Vronskaya, M.V., & Dibaeva, S.E. (2019). Primenenie fenomena zloupotrebleniia pravom v praktike Federalnoy antimonopolnoy sluzhby Rossii pri razreshenii sporov v sfere korporativnykh zakupok tovarov, rabot i uslug [The use of the phenomenon of abuse of law in the practice of the Federal Antimonopoly Service of Russia in resolving disputes in the field of corporate procurement of goods, works and services]. *Administrativnoe i munitsipalnoe pravo, Administrative and municipal law*, 4, 15-26. doi: 10.7256/2454-0595.2019.4.30200 [in Russian].
- Yedynyi zvit Ofisu Heneralnogo prokurora pro kryminalni pravoporushennia v Ukraini za sichen-hruden 2020 r. [Unified report of the Office of the Prosecutor General on criminal offenses in Ukraine for January-December 2020]. (n.d.). www.gp.gov.ua Retrieved from https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st?dir_id=114140&libid=100820&c=edit&c=fo [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro osnovni zasady zdiisnennia derzhavnoho finansovoho kontroliu v Ukraini": vid 26 sich. 1993 r. No. 2939-XII [Law of Ukraine "On the basic principles of public financial control in Ukraine" from January 26, 1993, No. 2939-XII]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-12#Text> [in Ukrainian].
- Zapototskyi, A. (2017). Pozaplanova vyizna reviziia yak sposib vykorystannia spetsialnykh znan pid chas rozsliduvannia zlochyniv u sferi budivnytstva [Unscheduled on-site audit as a way to use special knowledge in the investigation of crimes in the field of construction]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo, Entrepreneurship, economy and law* 5, 231-234 [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Артемова А. Н. Правовые последствия злоупотребления правом при использовании конструкции корпорации контролирующих ее лицами. *Евразийский юридический журнал*. 2020. № 12 (151). С. 143–145. doi: 10.46320/2073-4506-2020-12-151-143-145.
- Бахін В. П., Волобуєва О. О. Взаємодія слідчого з фахівцями під час огляду місця події (збір інформації про особу, що скоїла злочин) : наук.-практ. рек. Донецьк : ДЮІ, 2005. 72 с.
- Бирюков С. Ю., Шинкарук В. М., Шматов М. А. Организационно-тактические аспекты возбуждения уголовного дела и производства предварительного расследования на первоначальном этапе по фактам причинения имущественного ущерба путем обмана или злоупотребления доверием, совершенных в сфере производства, передачи и сбыта электроэнергии. *Правовая парадигма*. 2020. Т. 19. № 1. С. 112–119. doi: <https://doi.org/10.15688/lc.jvolsu.2020.1.16>.
- Бишманов Б. М. Эксперт и специалист в уголовном судопроизводстве. М. : Моск. психол.-соц. ин-т, 2006. 324 с.
- Бондаренко О. О. Процесуальний статус обізнаних осіб та їх правовідносини з дізнавачем і слідчим у кримінальному судочинстві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2004. 260 с.
- Deborah D. S, Kimberly C. G., Yezen H. K. Auditor liability and excess cash holdings: Evidence from audit fees of foreign incorporated firms. *International Review of Financial Analysis*. October 2021. doi: <https://doi.org/10.1016/j.irfa.2021.101947>.
- Долинко В. И. Уголовная ответственность за злоупотребления при закупках для государственных и муниципальных нужд. *Вестник Нижегородской академии МВД России*. 2020. № 3 (51). С. 171–179. doi: <https://doi.org/10.36511/2078-5356-2020-3-171-179>.
- Дулов А. В. Вопросы теории судебной экспертизы. Минск : Белорус гос. ун-т, 1959. 188 с.
- Галушкин В. И. Правовые и криминалистические аспекты использования ревизий и проверок при выявлении и расследовании преступлений : монография. М. : Юрлитинформ, 2012. 224 с.

- Gangwani M. Suitability of forensic accounting in uncovering bank frauds in India: an opinion survey. *Journal of Financial Crime*. 2020. Vol. 28. No. 1. P. 284–299. doi: <https://doi.org/10.1108/JFC-07-2020-0126>.
- Гольдман А. М. Правовые основания и формы применения специальных познаний в советском уголовном процессе. *Вопросы экспертизы в работе защитника* : сб. науч. тр. Ленинград : Ленингр. гос. ун-т, 1970. С. 27-44.
- Kaban İ. Central Audit Activities As A Continuous Audit Approach In The Turkish Banking Sector: A Case Study About Frauds In Savings Accounts. *Öneri Dergisi*. 2020. Vol. 15. Issue 53. P. 254–275. doi: <https://doi.org/10.14783/maruoneri.676406>.
- Калинкин Ю. А. Участие в уголовном судопроизводстве лиц, обладающих специальными познаниями. *Вестник Московского государственного университета*. 1980. № 3. С. 56-61.
- Камлик М. І. Судова бухгалтерія : підручник. Вид. 4-те, доповн. та переробл. Київ : Атіка, 2003. 592 с.
- Хавронюк М. І. Корупційні схеми: їх кримінально-правова кваліфікація і досудове розслідування : посібник. Київ : Москаленко О. М., 2019. 464 с.
- Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
- Лисиченко В. К., Циркаль В. В. Использование специальных знаний в следственной и судебной практике : пособие. Киев : Киев. гос. ун-т, 1987. 100 с.
- Лук'янчиков Є. Д. Форми використання спеціальних знань за новим КПК України. Київ : КПІ, 2014. С. 206-207. URL: http://tdp.kpi.ua/wp-content/uploads/_.pdf.
- Матвеев И. В. Проблемы квалификации злоупотребления должностными полномочиями. *Актуальные проблемы борьбы с преступностью: вопросы теории и практики* : материалы XXII Междунар. науч.-практ. конф. Красноярск : Сибир. юрид. ин-т МВД, 2019. С. 241–243. doi: 10.51980/2019_1_241.
- Мумінова-Савіна Г. Г. Судово-бухгалтерська експертиза : посібник. Київ : Київ. нац. економ. ун-т, 2003. 202 с.
- Про затвердження Порядку взаємодії між органами державної контрольно-ревізійної служби та органами прокуратури, органів внутрішніх справ і Служби безпеки України : наказ Головного контрольно-ревізійного управління, МВС, СБУ, Генеральної прокуратури України від 19 жовт. 2006 р. № 346/1025/685/53. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1166-06#Text>.
- Про затвердження Положення про порядок проведення перевірки діяльності аварійно-рятувальних служб та їх готовності до реагування на надзвичайні ситуації : наказ Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків чорнобильської катастрофи від 5 берез. 2002 р. № 61. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0309-02>.
- Неганов В. В. Використання висновків ревізій у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 20 с.
- Неганов В. В. Використання висновків ревізій у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 292 с.
- Пасовец Е. Ю., Демченко Д. А. Хищение путем злоупотребления служебными полномочиями: к вопросу о снижении коррупционных рисков в ОПЧС. *Вестник Университета гражданской защиты МЧС Беларуси*. 2020. Т. 4. № 1. С. 106–114. doi: <https://doi.org/10.33408/2519-237X.2020.4-1.106>.
- Криміналістика : підручник / [В. В. Пяковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Самодін та ін.]; за заг. ред. В. В. Пяковського. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Право, 2020. 752 с.
- Понікаров В. Д. Судово-економічна експертиза : навч. посіб. Харків : Інжен, 2005. 231 с.
- Про затвердження Положення про Державну аудиторську службу України : постанова Кабінету Міністрів України від 3 лют. 2016 р. № 43. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/43-2016-%D0%BF#Text>.
- Про затвердження Порядку проведення інспектування Державною фінансовою інспекцією, її територіальними органами : постанова Кабінету Міністрів України від 20 квіт. 2006 р. № 550. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/550-2006-p>.
- Романюк Б. В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2002. 222 с.
- Селина Е. Формы применения специальных познаний в уголовном процессе. *Законность*. 2002. № 5. С. 23–26.
- Шапиро Л. Г. Процессуальные и криминалистические аспекты использования специальных знаний при расследовании преступлений в сфере экономической деятельности. М. : Юрлитинформ, 2007. 320 с.
- Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Харків : В деле, 2015. 560 с.
- Шрамко О. М. Проведение ревизий и проверок как виды использования специальных знаний при расследовании коррупционных преступлений в Украине. *KELM*. 2020. № 3–2. С. 133–138.
- Шрамко О. М. Використання спеціальних знань під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Київ, 2021. 272 с.
- Сорокотягин И. Н. Специальные познания в расследовании преступлений. Ростов н/Д : Ростов. ун-т, 1984. 119 с.
- Справа № 127/3790/16 в архіві Вінницького міського суду Вінницької області.
- Справа № 127/929/16-к в архіві Вінницького міського суду Вінницької області.
- Справа № 127/9504/17 в архіві Вінницького міського суду Вінницької області.
- Справа № 607/11911/19 в архіві Тернопільського апеляційного суду.
- Воробьева С. В., Чикалина В. А. Особенности признаков составов преступлений и их значение для квалификации злоупотребления и превышения должностных полномочий. *Тенденции развития науки и образования*. 2020. Вып. 5. С. 22–25. doi: 10.18411/lj-05-2020-234.

- Воронов С. С., Голубятников С. П. Использование экономической информации при выявлении и доказывании злоупотребления полномочиями. *Вестник Нижегородской академии МВД России*. 2020. № 4 (52). С. 59–63. doi: 10.36511/2078-5356-2020-4-59-63.
- Вронская М. В., Дибеева С. Е. Применение феномена злоупотребления правом в практике Федеральной антимонопольной службы России при разрешении споров в сфере корпоративных закупок товаров, работ и услуг. *Административное и муниципальное право*. 2019. № 4. С. 15–26. doi: 10.7256/2454-0595.2019.4.30200.
- Єдиний звіт Офісу Генерального прокурора про кримінальні правопорушення в Україні за січень–грудень 2020 р. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st?dir_id=114140&libid=100820&c=edit&c=fo.
- Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні : Закон України від 26 січ. 1993 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-12#Text>.
- Запотоцький А. Позапланова виїзна ревізія як спосіб використання спеціальних знань під час розслідування злочинів у сфері будівництва. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. Вип. 5. С. 231-234.

Стаття надійшла до редколегії 06.07.2021

Semeniuk O. – Postgraduate Student of the Department of Criminalistics Support and Forensic Science of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9606-5965>

Conducting an Audit as a Type of Using Special Knowledge in Investigating the Assignment, Waste of Property or Acquisition Through the Abuse of Office Position

*The **purpose** of the article is to study the audit as a type of use of special knowledge in the investigation of the misappropriation, waste of property or taking possession of it through abuse of office; disclosure of the grounds for appointment, the mechanism for conducting and formalizing the results of an audit in criminal proceedings; determination of the status of the auditor conducting the audit in the course of the pre-trial investigation. **Methodology.** In the article a set of scientific methods is used, namely: terminological, systemic-structural, formal-logical, comparative legal. **Scientific novelty.** It has been established that conducting an audit is a type of procedural form of using special knowledge in criminal proceedings. An auditor, as an official of the state financial control body, who conducts an audit in accordance with the procedure established by law, is a specialist in criminal procedural meaning. A specialist auditor possesses special economic, accounting, commodity knowledge, special knowledge in the field of financial and budget reporting, knowledge and skills in the field of forensic records management. **Conclusions.** Revision in the investigation of misappropriation, embezzlement or seizure of property through abuse of official position is a method of collecting evidence, which, together with other data, constitutes the subject of proof in criminal proceedings. Auditing is an effective means of detecting official thefts and signs of their concealment. To conduct an audit in the course of investigating the misappropriation, embezzlement of property or taking possession of it through abuse of official position, in addition to the auditor, it is advisable to additionally involve other specialists.*

Keywords: revision; auditor; specialist; special knowledge; misappropriation; waste of property; seizure of property; abuse of official position; office theft.

ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

УДК 614.8

doi: <https://doi.org/10.33270/01211203.48>

Чуприна О. В. – кандидат медичних наук, доцент, професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6349-9361>;

Несен О. О. – кандидат медичних наук, доцент, професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9340-815X>

Сучасний стан і перспективи домедичної підготовки поліцейських в Україні

Мета статті – дослідити сучасний стан домедичної підготовки поліцейських в Україні й окреслити перспективи її розвитку; узагальнити актуальні проблеми належного навчання та збереження довготривалих знань і практичних навичок, здійснити наукове дослідження умов підвищення рівня вмінь, спрямованих на порятунок людини в невідкладному стані, у системі професійної службової підготовки поліцейських; узагальнити пропозиції з удосконалення домедичної підготовки працівників поліції в межах адаптації державних навчально-тренувальних програм до міжнародних стандартів з надання домедичної допомоги. **Методологія.** Відповідно до поставленої мети та специфіки предмета дослідження використано методи системного аналізу, узагальнення, порівняльний, функціональний та інші методи наукового пізнання. **Наукова новизна** публікації полягає в системному аналізі сьогочасних показників реалізації умов до належного здійснення домедичної підготовки поліцейських в Україні. Систематизовано вимоги щодо запровадження єдиних стандартів під час первинної професійної підготовки, післядипломної освіти, підготовки в закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання та службової підготовки за цим напрямом. Аргументовано необхідність удосконалити механізм і запровадження заходів системи безперервності підготовки з домедичної допомоги правоохоронців. Запропоновано авторський підхід до створення базового навчально-методичного забезпечення занять з домедичної підготовки поліцейських і необхідності дотримання вимог, затверджених державними стандартами, відповідно до належної підготовки інструкторів, які мають право здійснювати таке навчання. Сформульовано пропозиції стосовно доповнення Порядків надання домедичної допомоги особам при невідкладних станах, затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я України від 16 червня 2014 року № 398. **Висновки.** 1. Наявна система домедичної підготовки поліцейських потребує вдосконалення у зв'язку з недостатньою злагодженістю механізму безперервного їх навчання за цим напрямом. 2. Для всебічного формування в поліцейських необхідних для виконання службових обов'язків навичок з домедичної допомоги запропоновано: 1) затвердити єдину програму підготовки поліцейських в Україні відповідно до курсу «Перший на місці події», що ґрунтується на положеннях міжнародних протоколів; 2) запровадити систему моніторингу наявності посвідчень про успішне проходження домедичної підготовки в працівників поліції, формат якого визначений чинним законодавством, і вдосконалити механізм проведення перепідготовки поліцейських, за умов закінчення терміну дії цих документів; 3) створити навчально-тренувальні відділення домедичної підготовки центрів первинної професійної підготовки поліцейських згідно з вимогами чинного законодавства й забезпечити залучення до проведення занять фахівців, які мають відповідний сертифікат; 4) забезпечити навчально-тренувальні відділення домедичної підготовки працівників поліції навчально-методичними матеріалами, які цілком відповідають зазначеній вище програмі; 5) доповнити Порядки надання домедичної допомоги особам при невідкладних станах (наказ Міністерства охорони здоров'я України від 16 червня 2014 року № 398) щодо протоколу з надання допомоги в разі раптових (екстрених) пологів.

Ключові слова: домедична підготовка; постраждалих; невідкладний стан; поліцейський; державний стандарт; медичний протокол; службова підготовка; навчально-тренувальне відділення.

Вступ

Сучасний етап реформування МВС України актуалізує необхідність формування єдиної поліції в галузі відомчої освіти, оптимізації системи наявних закладів освіти, забезпечення дотримання принципів безперервності освіти та якісного поєднання теорії з практикою, створення ефективного професійного кадрового ядра (Sokurenko, 2018).

Відповідно до Закону України «Про Національну поліцію», домедична підготовка є невід'ємною складовою професійних здібностей сучасного поліцейського. Відповідно до його положень, перед кожним працівником правоохоронних органів стоїть низка завдань, зокрема, щодо надання послуг із допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій її потребують, що

обов'язково передбачає й надання домедичної допомоги ("Zakon Ukrainy", 2015).

У наданні домедичної допомоги найважливішим фактором є фактор часу. Що більше минає часу від моменту отримання ушкодження до моменту надання медичної допомоги, то гіршим стає прогноз для постраждалого. Летальність зростає на рівні геометричної прогресії. Наприклад, у випадках транспортних травм, якщо медичну допомогу було надано протягом 30 хвилин – 1 години, то смертність серед травмованих не перевищувала 30 %. У разі подовження цього терміну летальність сягає 60–80 %, причому зростання відбувається в геометричній прогресії. Тобто з трьох людей, які загинули на вулицях міста, щонайменше двох можна було б урятувати, якби вони своєчасно отримали допомогу (Volianskyi et al., 2019).

В Україні функціонує служба екстреної медичної допомоги, для приїзду її персоналу до постраждалого потрібно щонайменше 5–10 хв у міському районі, 15 хв – у сільській місцевості (Gaievskiy, & Meghoo, 2019). За цей час слід докласти всіх зусиль, щоб уникнути подальших ушкоджень, покращити стан потерпілого, а іноді – і врятувати його життя. У зв'язку із зазначеним опанування теоретичних знань і набуття практичних навичок з домедичної допомоги для поліцейського є надзвичайно важливим, тому що найчастіше саме вони прибувають першими на місце події.

За результатами статистичних даних Всесвітньої організації охорони здоров'я, допомога постраждалому, надана протягом перших 4 хвилин, підвищує його шанси на порятунок на 30 % ("Vidkrytyi lyst", 2021). За тими самими даними, кожного п'ятого з-поміж загиблх на місці події можна було врятувати за умови своєчасно та правильно наданої домедичної допомоги.

Практика засвідчує, що майже третина постраждалих під час катастроф мирного часу потребують надання домедичної допомоги за життєвими показниками. Важливим у підготовці поліцейських беззаперечно є вміння усунути негативні наслідки для здоров'я людей під час надзвичайних ситуацій природного, техногенного чи соціального характеру (стихійного лиха, великої виробничої аварії, транспортної катастрофи, групових порушень публічного порядку) (Atkins et al., 2018).

На думку О. Мисливої та О. Никифорової, реформування системи МВС за стандартами НАТО дасть змогу забезпечити оптимальну структуру й підготовку фахівців, що за мінімально необхідних для цього ресурсів буде гарантією ефективного виконання поставлених завдань. В умовах нестабільної криміногенної ситуації це означає краще володіння обстановкою, посилення гнучкості управління силами й засобами, швидке

прийняття рішень, мінімізацію втрат у силах і засобах (Myslyva, Nykyforova, & Boiko, 2020).

Проходження єдиного курсу першої допомоги співробітниками екстрених служб є світовою практикою. В Європі та США базовий курс для рятувальних і поліцейських служб має назву First Responder. Головною ідеєю цього курсу є навчання «розмовляти однією мовою» рятувальників усіх екстрених служб (Suseel et al., 2019).

Поділяємо позицію Л. Шостак стосовно того, що основним принципом підготовки з домедичної допомоги поліцейських є її стандартизованість у різних освітніх закладах і навчальних відділеннях (Shostak, 2019).

Визначальним завданням закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання є підготовка нового покоління професійних кадрів. Це сприятиме забезпеченню органів Національної поліції досвідченими, здатними ефективно виконувати поставлені завдання працівниками з необхідним рівнем підготовки, умінь, професійних та особистих рис. Традиційні підходи до підготовки працівників правоохоронних органів не цілком забезпечують необхідну ефективність і фахову компетентність кваліфікованого особового складу поліції. А тому правильним є висновок про наявність об'єктивної суперечності між вимогами сучасного суспільства до діяльності поліції, що повсякчас зростають, і консервативною теоретичною системою підготовки поліцейських (Hurskyi, 2019).

Отже, під час первинної професійної підготовки, післядипломної освіти, підготовки у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання та службової підготовки поліцейських слід використовувати єдину державну нормативно-правову базу щодо підготовки осіб, що не мають медичної освіти, проте які за службовими обов'язками повинні надавати домедичну допомогу.

Дослідженню питань, що стосуються проблем домедичної підготовки працівників Національної поліції, присвячено праці таких вчених, як: О. Бойко, П. Волянський, А. Гринзовський, С. Гур'єв, М. Долгий, Н. Дрозденко, Т. Жилін, В. Кузьмін, В. Кушнір, А. Макаренко, О. Мислива, О. Никифорова, М. Стрюк, В. Стеблюк, В. Ташма-тов, Л. Шостак, які досліджували проблеми законодавчого регулювання діяльності працівників поліції із цього напрямку.

На думку авторів, головна проблема в умовах сьогодення полягає в тому, що цілісно узгодженої між міністерствами й відомствами навчально-тренувальної програми підготовки поліцейських з домедичної допомоги в Україні досі не затверджено.

Важливою проблемою є недостатнє забезпечення навчально-тренувальних відділень домедичної підготовки правоохоронців базовими навчально-методичними матеріалами: підручни-

ками, навчально-методичними й мультимедійними посібниками, курсами відеолекцій, навчальними фільмами за сценаріями симуляцій невідкладних станів, які цілком відповідають зазначеній вище програмі.

Нерозв'язаною лишається проблема недостатнього опрацювання механізму й запровадження заходів системи безперервності освіти з домедичної підготовки поліцейських. Термін проходження підвищення кваліфікації з цього напрямку потребує повної відповідності затвердженням державним стандартам.

Слід зважати на певні упущення в правилах й алгоритмах надання домедичної допомоги в разі виникнення різноманітних патологічних станів, які викладено в наказі Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження порядків надання домедичної допомоги особам при невідкладних станах» від 16 червня 2014 року № 398. Офіційно введено програму підготовки правоохоронців слід проводити за затвердженими на державному рівні протоколами, які обов'язково містять алгоритми дій з надання домедичної допомоги як у повсякденній обстановці, так і в умовах кризових ситуацій (екстремальних або надзвичайних подій).

Під час виконання професійних обов'язків поліцейські досить часто можуть стати свідками раптових пологів, адже перебування вагітної жінки в небезпечних для її життя станах або й незалежна її присутність на момент виникнення надзвичайних ситуацій нерідко призводять до неочікуваного народження дитини.

Упродовж останніх років у новинах неодноразово з'являлися повідомлення щодо успішного здійснення правоохоронцями домедичної допомоги в таких випадках ("Zhinka narodyla"). Тож на думку авторів, нагальною є необхідність розроблення та затвердження нормативними документами порядку надання домедичної допомоги в разі екстрених (раптових) пологів.

Наявні розбіжності негативно позначаються на формуванні та вдосконаленні знань, навичок поліцейських із домедичної допомоги.

Зазначене засвідчують, наприклад, дані проведених моніторингових візитів Національного превентивного механізму. Так, у спеціальних доповідях Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо стану реалізації Національного превентивного механізму в розділі «Порушення права на охорону здоров'я та медичну допомогу» постійно констатується, що в органах й установах не виконують вимог ст. 3 Закону України «Про охорону здоров'я» щодо організації домедичної допомоги ("Vidkrytyi lyst", 2021).

Доходимо висновку, що нерозв'язаним лишається комплекс проблем, які не сприяють належній підготовці поліцейських з домедичної допомоги. Розглянемо основні з них.

Мета і завдання дослідження

Мета статті – дослідити сучасний стан домедичної підготовки поліцейських в Україні відповідно до норм чинного законодавства й окреслити перспективи її розвитку.

Для реалізації цієї мети визначено такі завдання:

1) узагальнити актуальні проблеми належного навчання та збереження довготривалих знань і практичних навичок, спрямованих на порятунок людини в невідкладному стані й здійснити наукове дослідження умов підвищення рівня вмінь поліцейських за цим напрямком у системі професійної службової підготовки;

2) надати пропозиції з удосконалення домедичної підготовки поліцейських в межах адаптації державних навчально-тренувальних програм до міжнародних стандартів з надання домедичної допомоги.

Виклад основного матеріалу

Відповідно до положень Закону України «Про екстрену медичну допомогу», особами, які зобов'язані надавати домедичну допомогу людині в невідкладному стані, є, зокрема, поліцейські, які не мають медичної освіти, проте за своїми службовими обов'язками повинні володіти практичними навичками з її надання ("Zakon Ukrainy", 2012).

В умовах сьогодення підготовку правоохоронців з домедичної допомоги слід здійснювати відповідно до ст. 18 Закону України «Про Національну поліцію», Концепції розвитку системи екстреної медичної допомоги, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 22 травня 2019 року № 383, постанови Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2012 року № 1115 «Про затвердження Порядку підготовки та підвищення кваліфікації осіб, які зобов'язані надавати домедичну допомогу», п. 8 Положення про Міністерство охорони здоров'я України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25 березня 2015 року № 267 (у редакції Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 року № 90), і згідно з наказом Міністерства охорони здоров'я України від 4 серпня 2021 року № 1627 «Про удосконалення підготовки з надання домедичної допомоги осіб, які не мають медичної освіти».

Програми підготовки та програми підвищення кваліфікації з домедичної допомоги, відповідно до останнього нормативного документа, розроблено на підставі основних вимог міжнародних програм «Основи підтримки життя», «Перший на місці події», «Професійна підтримка життя» для формування в осіб, що не мають медичної освіти, навичок надання першої допомоги трьох рівнів.

Другий рівень програми – «Перший на місці події» – передбачає підготовку осіб, що прибули на місце події як індивідуально, так і в складі груп, до появи професійних медичних працівників. Перший на місці події – це людина, що виконує базові маніпуляції для порятунку життя постраждалого з використанням мінімального набору обладнання або за його цілковитої відсутності (до цієї категорії входять і поліцейські).

Матеріал курсу «Перший на місці події» ґрунтується на положеннях міжнародних програм BLS (basic life support) – базові реанімаційні заходи, PBLS (pediatric basic life support) – базові реанімаційні заходи в дітей, Bcon (bleeding control) – надання домедичної допомоги в разі масивної кровотечі, ITLS (international trauma life support)/PHTLS (prehospital trauma life support) – надання допомоги травмованим на до госпітального етапі. Також курс передбачає розгляд загальних понять про будову тіла людини й роботу органів і систем, а також навчання основних принципів і навичок, необхідних для оцінювання стану постраждалого й надання домедичної допомоги в екстремальних умовах до прибуття бригади екстреної медичної допомоги ("Nakaz Ministerstva", 2021).

Відповідно до положень цього наказу, після закінчення курсу й успішного складання теоретичної та практичної частини екзамену учасник отримує сертифікат (посвідчення), термін дії якого становить два роки.

Після завершення підготовки кожен правоохоронець обов'язково повинен досконало володіти знаннями щодо:

- правил огляду місця події та дотриманню власної безпеки під час надання домедичної допомоги;
- методів оцінювання ознак життя в постраждалих з раптовою зупинкою кровообігу;
- правил виклику екстреної медичної допомоги та спілкування з диспетчером швидкої;
- алгоритмів проведення серцево-легеневої реанімації в дорослих;
- алгоритмів проведення серцево-легеневої реанімації з використанням автоматичного зовнішнього дефібрилятора;
- правил визначення наявності обструкції верхніх дихальних шляхів;
- алгоритмів відновлення прохідності дихальних шляхів у постраждалих.

Цим наказом були затверджені вимоги щодо підготовки ДЗ «Український науково-практичний центр екстреної допомоги та медицини катастроф Міністерства охорони здоров'я України» інструкторів, виключно які мають право проводити навчання з домедичної допомоги рятувальників другого рівня – поліцейських. Згідно із затвердженими вимогами, на навчання за програмою «Інструктор з надання догоспітальної допомоги»

допускають осіб з вищою освітою за ступенем молодшого бакалавра з будь-яких спеціальностей галузі знань «Охорона здоров'я», наявністю досвіду практичної роботи у сферах охорони здоров'я, цивільної безпеки, соціального захисту (не менше ніж 2 роки) і попередньо успішно пройшли навчання за програмою третього рівня або програмою для медичних працівників системи екстреної медичної допомоги.

На жаль, не в усіх закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання та під час службової підготовки працівників Національної поліції України дотримуються цих законодавчих норм. У деяких підрозділах навчання поліцейських проводять за неузгодженими протоколами, наприклад, тактичної медицини, метою якої є комплекс дій та маніпуляцій з надання домедичної допомоги постраждалим в умовах бойових дій (Tactical Combat Casualty Care) (TCCC), або тактичної екстреної медичної допомоги (ТЕМД). Докладний аналіз цих протоколів викладено в попередніх публікаціях (Churyna, & Zhylin, 2017).

Важливим фактором підтримки рівня достатніх знань і навичок з домедичної підготовки працівників поліції є контроль за проведенням перепідготовки із цього напрямку. Єдиної налагодженої системи проходження курсів з домедичної допомоги (раз на три роки) і моніторингу наявності сертифікатів у поліцейських немає.

Щоб досягти належного рівня підготовки з домедичної допомоги, слід подолати невідповідність інструкторів встановленим вимогам законодавчих актів (таку «підготовку» здійснює нині чимало недосвідчених осіб і навіть шахраїв).

Водночас слід зазначити, що викладання дисципліни «Домедична підготовка» для всіх категорій слухачів Національної академії внутрішніх справ з 2016 року проводять у межах курсу «Перший на місці події». Навчальні та робочі програми дисципліни для бакалаврів, слухачів післядипломної освіти й у системі первинної професійної підготовки цілком відповідають змісту, плану та вимогам до набуття знань і навичок із цього курсу ("Nakaz Ministerstva", 2021).

Такий вид навчання розрахований на відпрацювання навичок надання невідкладної домедичної допомоги постраждалому на місці події шляхом знання правил зупинки кровотеч, роботи з перев'язувальними матеріалами, відновлення функції дихання, проведення реанімаційних заходів. Практичні заняття проводять за сценаріями (ситуативними завданнями), які містять декілька можливих варіантів розвитку подій залежно від діяльності учасника чи його команди (Suseel et al., 2019).

Заняття з домедичної підготовки проводять викладачі, які мають вищу медичну освіту, з обов'язковим залученням інструкторів навчально-тренувального відділення домедичної підготовки

Київського центру первинної професійної підготовки «Академія поліції» Національної академії внутрішніх справ. Кожен з них пройшов підготовку за програмою «Інструктор з надання догоспітальної допомоги» та має відповідний сертифікат. Для формування у слухачів практичних умінь забезпечено необхідне обладнання та матеріали для проведення домедичної підготовки, відповідно до вимог наказу Міністерства охорони здоров'я України від 4 серпня 2021 року № 1627.

Після закінчення навчання, згідно з програмою навчальної дисципліни «Домедична підготовка», слухачі Національної академії внутрішніх справ набувають навички:

- визначення дихання в постраждалого з підозрою на раптову зупинку кровообігу;
- відновлення прохідності дихальних шляхів мануальним методом;
- відновлення прохідності дихальних шляхів шляхом висування нижньої щелепи;
- виконання натискань на грудну клітку під час здійснення серцево-легеневої реанімації в дорослих;
- проведення штучної вентиляції легень у дорослих;
- відновлення прохідності верхніх дихальних шляхів у випадку обструкції в дорослих;
- використання зовнішнього автоматичного дефібрилятора під час проведення серцево-легеневої реанімації;
- надання постраждалому стабільного положення;
- визначення та оцінювання дихання в дітей з підозрою на раптову зупинку кровообігу;
- відновлення прохідності дихальних шляхів мануальним методом у дітей різних вікових груп;
- відновлення прохідності дихальних шляхів висуванням нижньої щелепи;
- виконання натискань на грудну клітку під час здійснення серцево-легеневої реанімації в дітей різних вікових груп;
- проведення штучної вентиляції легень у дітей різних вікових груп;
- відновлення прохідності верхніх дихальних шляхів у разі обструкції в дітей різних вікових груп;
- надання дітям різних вікових груп стабільного положення;
- визначення ознак масивної зовнішньої кровотечі;
- визначення ознак внутрішньої кровотечі;
- зупинення кровотечі за допомогою пов'язки, що тисне;
- зупинення кровотечі за допомогою гумового та кровоспинного джгута типу САТ;
- накладання бинтової пов'язки на кінцівки;
- накладання шийного комірця в разі травм шийного відділу хребта;

– проведення іммобілізації постраждалого на довгій транспортувальній дошці;

– проведення евакуації постраждалого з транспортного засобу.

Кожному слухачу видають посвідчення про успішне проходження домедичної підготовки за курсом «Перший на місці події», формат якого визначений законодавством.

Упродовж останніх п'яти років авторський колектив Національної академії внутрішніх справ опублікував низку підручників, навчально-методичних посібників і пам'яток, курсів лекцій, мультимедійних посібників і дистанційних курсів, які були відзначені почесними нагородами Міністерства освіти та Міністерства внутрішніх справ України.

Крім усіх затверджених відповідним наказом Міністерства охорони здоров'я України правил і порядків надання домедичної допомоги, в означеній навчально-методичній базі автори запропонували до використання алгоритм допомоги під час екстрених (раптових) пологів, який може бути застосовано для створення належного порядку в новій редакції наказу ("Nakaz Ministerstva", 2014).

Наукова новизна

У статті здійснено аналіз сучасного стану системи домедичної підготовки поліцейських в Україні, виявлено прогалини нормативно-правової бази із цього питання. Узагальнено вимоги щодо введення єдиних стандартів під час первинної професійної підготовки, післядипломної освіти, підготовки у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання та службової підготовки поліцейських. Аргументовано необхідність удосконалення механізму й запровадження заходів системи безперервності освіти з домедичної підготовки. Окреслено авторський підхід до створення базового навчально-методичного забезпечення занять з домедичної підготовки поліцейських і необхідності дотримання вимог, затверджених державними стандартами, у межах належної підготовки інструкторів, які мають право проводити таке навчання. Сформульовано пропозиції стосовно доповнення Порядків надання домедичної допомоги особам при невідкладних станах, затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я України від 16 червня 2014 року № 398.

Висновки

В умовах сьогодення рівень знань і вмінь поліцейських з домедичної допомоги не відповідає чинним державним та міжнародним стандартам, що засвідчують прогалини в законодавстві та неналежний рівень проведення заходів за цим напрямом. Головною причиною такої ситуації є

недостатня злагодженість механізму системи освіти з домедичної підготовки працівників поліції, що потребує невідкладного вдосконалення. Вважаємо, що опанування поліцейськими необхідних для виконання службових обов'язків навичок з домедичної допомоги потребує застосування однакових нормативних стандартів підготовки їх у різних освітніх закладах і навчальних відділеннях. Для вирішення цього питання пропонуємо:

1) затвердити єдину програму підготовки поліцейських в Україні в межах курсу «Перший на місці події», який ґрунтується на положеннях міжнародних програм BLS (basic life support) – базові реанімаційні заходи, PBLIS (pediatric basic life support) – базові реанімаційні заходи в дітей, Bcon (bleeding control) – надання домедичної допомоги в разі масивної кровотечі, ITLS (international trauma life support)/PHTLS (prehospital trauma life support) – надання допомоги травмованим на догоспітальному етапі;

2) запровадити систему моніторингу працівників поліції щодо наявності посвідчень про успішне проходження домедичної підготовки, формат якого визначений чинним законодавством, і вдосконалити механізм проведення перепідготовки поліцейських, за умов закінчення терміну дії цих документів;

3) створити навчально-тренувальні відділення домедичної підготовки центрів первинної

професійної підготовки поліцейських згідно з вимогами чинного законодавства та забезпечити їх професійними фахівцями, які пройшли підготовку за програмою «Інструктор з надання догоспітальної допомоги» і мають відповідний сертифікат;

4) забезпечити навчально-тренувальні відділення домедичної підготовки працівників поліції навчально-методичними матеріалами: підручниками, навчально-методичними й мультимедійними посібниками, курсами відеолекцій, навчальними фільмами за сценаріями симуляцій невідкладних станів, які цілком відповідають цій програмі;

5) здійснити заходи щодо внесення доповнень до Порядків надання домедичної допомоги особам при невідкладних станах наказу Міністерства охорони здоров'я України від 16 червня 2014 року № 398, щодо протоколів з надання допомоги в разі раптових (екстрених) пологів.

На думку авторів, для уникнення розбіжностей у системі підготовки з домедичної допомоги поліцейських остання повинна ґрунтуватися на нормативно-правовій базі, затвердженій спільними наказами Міністерства охорони здоров'я та Міністерства внутрішніх справ України.

Чітко визначений порядок співпраці, спільна й злагоджена робота поліцейських і працівників інших рятувальних служб сприятиме істотному посиленню ефективності надання домедичної допомоги постраждалим.

REFERENCES

- Atkins, D.L., Caen, A.R., Berger, S., Samson, R.A., Schexnayder, S.M., Joyner Jr, B.L., Bigham, B.L., Niles, D.E., Duff, J.P., Hunt, E.A., & Meaney, P.A. (2018). An Update to the American Heart Association Guidelines for Cardiopulmonary Resuscitation and Emergency Cardiovascular Care. *Circulation*, 137(1), 1-6. doi: 10.1161/CIR.0000000000000540.
- Chupryna, O.V., & Zhylin, T.P. (2017). Aktualni problemy vykladannia domedychnoi dopomohy pratsivnykam Natsionalnoi politzii Ukrainy [Actual problems of providing medical assistance to National Police officers]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav, Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, 105(4), 173-185. Retrieved from <https://scientbul.naiu.kiev.ua/index.php/scientbul/issue/view/33> [in Ukrainian].
- Gaievskiy, S., & Meghoo, C. (2019). Availability of Essential Medical Equipment for Prehospital Trauma Care on Public Ambulances in Ukraine. *Prehospital and Disaster Medicine*, 34(1), 104-107. doi: 10.1017/s1049023x19002164.
- Hurskyi, V.Ye. (2019). Profesiina psykhologichna pidhotovka maibutnikh politseiskykh u zakladakh vyshchoi osvity Ukrainy zi spetsyfichnymy umovamy navchannia [Professional psychological training of future police officers in higher education institutions of Ukraine with specific training conditions]. *Pravovyi chasopys Donbasu, Legal magazine of Donbass*, 3(68), 167-172. doi: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2019-68-3-167-173> [in Ukrainian].
- Myslyva, O.O., Nykyforova, O.A., & Boiko, O.V. (2020). Metodolohiia provedennia zaniat iz taktychnoi medytsyny dlia politseiskykh v Ukraini z urakhuvanniam suchasnykh vymoh NATO [Methodology of conducting tactical medicine classes for police officers in Ukraine, taking into account modern NATO requirements]. *Yurydychnyi visnyk, Legal Bulletin*, 2, 207-212. doi: <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i2.1724> [in Ukrainian].
- Nakaz Ministerstva okhorony zdorovia Ukrainy "Pro udoskonalennia pidhotovky z nadannia domedychnoi dopomohy osib, yaki ne maiut medychnoi osvity": vid 4 serp. 2021 r. No. 1627 [Order of the Ministry of Health of Ukraine "On improving the preparation for provision of medical assistance to people without medical education" from August 4, 2021, No. 1627]. (n.d.) *moz.gov.ua*. Retrieved from <https://moz.gov.ua/en/article/ministry-mandates/nakaz-moz-ukraini-vid-04082021--1627-pro-udoskonalennja-pidgotovki-z-nadannja-domedichnoi-dopomogi-osib-jaki-ne-majut-medichnoi-osviti> [in Ukrainian].
- Nakaz Ministerstva okhorony zdorovia Ukrainy "Pro zatverdzhennia poriadkiv nadannia domedychnoi dopomohy osobam pry nevidkladnykh stanakh": vid 16 cherv. 2014 r. No. 98 [Order of the Ministry of Health of Ukraine "On approval of the procedures for the provision of medical assistance to persons in urgent situations" from

- June 16, 2014, No. 398]. (n.d.). zakon2.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/find/1429172?stan=5> [in Ukrainian].
- Shostak, L.Y. (2019). Pryntsyipy pidhotovky spivrobitnykiv Natsionalnoi politsii z domedychnoi dopomohy [Principles of training of the National Police in home care]. *Medychna osvita, Medical education*, 2, 42-46. doi: <https://doi.org/10.11603/me.2414-5998.2019.2.10342> [in Ukrainian].
- Sokurenko, V.V. (2018). Perspektyvni napriamy optymizatsii protsesu vidboru kandydativ na navchannia do zakladiv vyshchoi osvity iz spetsyfychnymy umovamy navchannia, shcho hotuiut politseiskykh [Perspective directions of optimization of the process of selection of candidates for higher education institutions with specific training conditions that train police officers]. *Pidhotovka politseiyskykh v umovakh reformuvannia systemy MVS Ukrainy, Training of police officers in the conditions of reforming the system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine: Proceedings of the Conference* (pp. 44-47). Kharkiv: KhNUVS. Retrieved from <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/3489> [in Ukrainian].
- Suseel, A., Panchu, P., Abraham, S.V., Varghese, S., George, T., & Joy, L.A. (2019). An Analysis of the Efficacy of Different Teaching Modalities in Imparting Adult Cardiopulmonary Resuscitation Skills among First-year Medical Students: A Pilot Study. *Indian J Crit Care Med*, 23(11), 509-512. doi: 10.5005/jp-journals-10071-23284.
- Vidkryti lyst Holovi Natsionalnoi politsii vid HO "Ekspertnyi tsentr z prav liudyny" vid 15 cherv. 2021 r. No. 186/06/21 [Open letter to the Head of the National Police from the NGO "Expert Center for Human Rights" from June 15, 2021, No. 186/06/21]. (n.d.). www.dialohbezpeky.org. Retrieved from <https://www.dialohbezpeky.org/wp-content/uploads/2021/07/Lyst-na-NPU.pdf> [in Ukrainian].
- Volianskyi, P.B., Dolhyi, M.L., Drozdenko, N.V., Kushnir, V.A., Makarenko, A.M., & Striuk, M.P. (2019). Domedychna pidhotovka v osvitnikh zakladakh. Bezumovna neobkhdnist [Pre-medical training in educational institutions. An absolute necessity]. *Naukovyi zbirnyk Instytutu derzhavnoho upravlinnia u sferi tsyvilnoho zakhystu, Scientific collection of the Institute of Public Administration in the field of civil protection*, 7, 31-41. doi: <https://doi.org/10.35577/ducz.2019.07.03> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro ekstrenu medychnu dopomohu": vid 5 lyp. 2012 r. No. 5081-VI [Law of Ukraine "About emergency medical care" from July 19, 2012, No. 5081-VI]. (n.d.). zakon3.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5081-17> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro Natsionalnu politsiiu": vid 2 lyp. 2015 r. No. 580-VIII [Law of Ukraine "On National Police" from July 2, 2015, No. 580-VIII]. (n.d.). zakon3.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580-19> [in Ukrainian].
- Zhinka narodyla prosto u perekhodi kyivskoho metro [A woman gave birth just at the Kyiv metro crossing]. *Sait "BBC news Ukraina", Site "BBC news Ukraine"*. Retrieved from <https://www.bbc.com/ukrainian/news-57099216> [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Atkins D. L., Caen A. R., Berger S., Samson R. A., Schexnayder S. M., Joyner Jr B. L., Bigham B. L., Niles D. E., Duff J. P., Hunt E. A., Meaney P. A. An Update to the American Heart Association Guidelines for Cardiopulmonary Resuscitation and Emergency Cardiovascular Care. *Circulation*. 2018. Vol. 137 (1). P. 1-6. doi: 10.1161/CIR.0000000000000540.
- Чуприна О. В., Жилін Т. П. Актуальні проблеми викладання домедичної допомоги працівникам Національної поліції України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 4 (105). С. 173-185. URL: <https://scientbul.naiu.kiev.ua/index.php/scientbul/issue/view/33>.
- Gaievskyi S., Meghoo C. Availability of Essential Medical Equipment for Prehospital Trauma Care on Public Ambulances in Ukraine. *Prehospital and Disaster Medicine*. 2019. Vol. 34 (1). P. 104. doi: 10.1017/s1049023x19002164.
- Гурський В. Є. Професійна психологічна підготовка майбутніх поліцейських у закладах вищої освіти України зі специфічними умовами навчання. *Правовий часопис Донбасу*. 2019. № 3 (68). С. 167-172. doi: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2019-68-3-167-173>.
- Мислива О. О., Никифорова О. А., Бойко О. В. Методологія проведення занять із тактичної медицини для поліцейських в Україні з урахуванням сучасних вимог НАТО. *Юридичний вісник*. 2020. № 2. С. 207-212. doi: <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i2.1724>.
- Про удосконалення підготовки з надання домедичної допомоги осіб, які не мають медичної освіти : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 4 серп. 2021 р. № 1627. URL: <https://moz.gov.ua/en/article/ministry-mandates/nakaz-moz-ukraini-vid-04082021--1627-pro-udoskonallennja-pidgotovki-z-nadannja-domedichnoi-dopomogi-osib-jaki-ne-majut-medichnoi-osviti>.
- Про затвердження порядків надання домедичної допомоги особам при невідкладних станах : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 16 черв. 2014 р. № 398. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-14#Text>.
- Шостак Л. Й. Принципи підготовки співробітників Національної поліції з домедичної допомоги. *Медична освіта*. 2019. № 2. С. 42-46. doi: <https://doi.org/10.11603/me.2414-5998.2019.2.10342>.
- Сокурєнко В. В. Перспективні напрями оптимізації процесу відбору кандидатів на навчання до закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, що готують поліцейських. *Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України : матеріали конф. (Харків, 24 трав. 2018 р.)*. Харків : ХНУВС, 2018. С. 44-47. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/3489>.

- Suseel A., Panchu P., Abraham S. V., Varghese S., George T., Joy L. An Analysis of the Efficacy of Different Teaching Modalities in Imparting Adult Cardiopulmonary Resuscitation Skills among First-year Medical Students: A Pilot Study. *Indian J Crit Care Med.* 2019. Vol. 23 (11). P. 509–512. doi: 10.5005/jp-journals-10071-23284.
- Відкритий лист Голові Національної поліції від ГО «Експертний центр з прав людини» від 15 черв. 2021 р. № 186/06/21. URL: <https://www.dialohbezpeky.org/wp-content/uploads/2021/07/Lyst-na-NPU.pdf>.
- Волянський П. Б., Долгий М. Л., Дрозденко Н. В., Кушнір В. А., Макаренко А. М., Стрюк М. П. Домедична підготовка в освітніх закладах. Безумовна необхідність. *Науковий збірник Інституту державного управління у сфері цивільного захисту.* 2019 № 7. С. 31–41. doi: <https://doi.org/10.35577/iducz.2019.07.03>.
- Про екстрену медичну допомогу: Закон України від 5 лип. 2012 р. № 5081-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5081-17#Text>.
- Про Національну поліцію: Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.
- Жінка народила просто у переході київського метро. *BBC news Україна*: [сайт]. 2020. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-57099216>.

Стаття надійшла до редколегії 26.05.2021

Chupryna O. – Ph.D in Medicy, Associate Professor, Professor of the Department of Criminalistics and Judicial Medicine of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6349-9361>;

Nesen O. – Ph.D in Medicy, Associate Professor, Professor of the Department of Criminalistics and Judicial Medicine of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9340-815X>

Current State and Prospects of Pre-Medical Training of Police Officers in Ukraine

The **purpose** of the article is to investigate the current state of pre-medical training of police officers in Ukraine and to outline the prospects for its development; to generalize topical problems of proper training and preservation of long-term knowledge and practical skills, to carry out scientific research of conditions for improving the level of skills aimed at rescuing a person in an emergency, in the system of professional training of police officers; generalize proposals for improving home medical training of police officers within the framework of adaptation of state training programs to international standards for home care. **Methodology.** In accordance with the purpose and specifics of the subject of research used methods of systems analysis, generalization, comparative, functional and other methods of scientific knowledge. The **scientific novelty** of the publication lies in the systematic analysis of current indicators of the implementation of conditions for the proper implementation of pre-medical training of police officers in Ukraine. The requirements for the introduction of uniform standards during primary vocational training, postgraduate education, training in higher education institutions with specific training conditions and in-service training in this area are systematized. The necessity to improve the mechanism and introduction of measures of the system of continuity of training on home medical care of militiamen is argued. The author's approach to the creation of basic educational and methodological support of classes on pre-medical training of police officers and the need to comply with the requirements approved by state standards, in accordance with the proper training of instructors who have the right to carry out such training. Proposals have been formulated to supplement the Procedures for providing home medical care to persons in emergencies, approved by the order of the Ministry of Health of Ukraine of June 16, 2014 No. 398. **Conclusions.** 1. The existing system of pre-medical training of police officers needs to be improved due to the lack of coherence in the mechanism of their continuous training in this area. 2. For the comprehensive formation of police skills necessary for the performance of official duties in home care, it is proposed to: 1) approve a single training program for police officers in Ukraine in accordance with the course «First on the scene», based on the provisions of international protocols; 2) introduce a system of monitoring the availability of certificates of successful medical training for police officers, the format of which is determined by current legislation, and improve the mechanism for retraining police officers, subject to the expiration of these documents; 3) to create educational and training departments of pre-medical training of the centers of primary professional training of policemen according to requirements of the current legislation and to provide involvement in carrying out of employment of experts who have the corresponding certificate; 4) to provide educational and training departments of pre-medical training of police officers with educational and methodical materials that fully comply with the above program; 5) to supplement the Procedures for providing home medical care to persons in emergency situations (order of the Ministry of Health of Ukraine of June 16, 2014 No. 398) on the protocol for providing care in case of sudden (emergency) childbirth.

Keywords: pre-medical training; the victim; emergency; policeman; state standard; medical protocol; job training; training department.

УДК 343.98

doi: <https://doi.org/10.33270/01211203.56>

Чиж А. П. – аспірант відділу організації освітньо-наукової підготовки Харківського національного університету внутрішніх справ, м. Харків
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1116-9085>

Використання спеціальних знань під час розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу

Метою дослідження є визначення типових форм спеціальних знань, які використовують слідчі під час розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, їхніх можливостей та окремих проблемних питань, що виникають у процесі їх реалізації. **Методологія.** Для досягнення поставленої мети застосовано спеціальні методи дослідження: системного аналізу, порівняльно-правовий, системно-структурний, а також загальнонаукові методи, зокрема діалектичний та метод аналогії. **Наукова новизна** дослідження полягає в тому, що на підставі аналізу слідчої та судової практики розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу вперше визначено ті форми спеціальних знань, які переважно застосовують слідчі для розв'язання окремих тактичних завдань. Також окреслено можливості й помилки, яких припускаються слідчі під час призначення деяких судових експертиз, а саме: товарознавчі, зокрема автотоварознавчі, трасологічні, пожежно-технічні, експертизи матеріалів, речовин і виробів. Доведено вагоме значення спеціалістів у проведенні оглядів місць подій та предметів, тобто тих слідчих (розшукових) дій, які є найпоширенішими для кримінальних проваджень досліджуваної категорії. **Висновки.** Обґрунтовано наукову позицію стосовно того, що експерти й спеціалісти є носіями спеціальних знань, використання яких є головною гарантією забезпечення ефективного розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу. Визначено типові види судових експертиз, зокрема й комплексних, які призначають слідчі під час розслідування злочинів цього виду. Акцентовано, що основним фактором, який має вирішальне значення у швидкому та повному вирішенні питань, що поставлені слідчим на вирішення судового експерта, є надання повних вихідних даних як щодо події, що відбулася, так і щодо об'єктів, направлених на дослідження. Обґрунтовано, що спеціалістів у кримінальних провадженнях, розпочатих у зв'язку з вчиненням умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, найчастіше залучають до оглядів місць події та предметів, обшуків, слідчих експериментів.

Ключові слова: знищення або пошкодження майна; працівник правоохоронного органу; спеціальні знання; експерт; спеціаліст; судова експертиза.

Вступ

Розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу (ст. 347 Кримінального кодексу України) – складний процес, що вимагає від слідчого виконання складних тактичних завдань. Їх значний обсяг передбачає використання спеціальних знань, носіями яких є спеціалісти й експерти. Останні наділені різними правовими статусами в кримінальному провадженні та мають різні рівні професійної компетентності. Ці фактори слід враховувати слідчим під час розслідування кримінального правопорушення, адже певним чином вони можуть вплинути на реалізацію засад кримінального провадження.

Аспекти використання спеціальних знань під час розслідування умисного знищення або пошкодження майна аналізували М. Бузинарський (Buzynarskyi, 2011) і Б. Слободянюк (Slobodianiuk, 2016). Ґрунтовне комплексне дослідження цієї проблематики в контексті кримінального правопорушення, передбаченого ст. 194 КК України, провела А. Боднар (Bodnar, 2019). Деякі особливості використання спеціальних знань під час розслідування посягань на майно працівників

правоохоронних органів, членів громадських формувань з охорони громадського порядку та їх близьких родичів дослідила В. Гусева. Вона проаналізувала особливості участі спеціалістів під час проведення огляду місця вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 347, 352 КК України, а також проблемні питання призначення та проведення деяких судово-криміналістичних експертиз й окремих непроцесуальних форм використання спеціальних знань (Husieva, 2021).

Вітчизняні науковці проблематику використання спеціальних знань під час розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу комплексно не вивчали. На нашу думку, це негативно впливає на правозастосовну практику, адже слідчі не мають науково обґрунтованих рекомендацій щодо забезпечення швидкого та повного розслідування кримінальних проваджень досліджуваної нами категорії.

Потреба в дослідженні цієї проблематики зумовлена ще й необхідністю впровадження міжнародного досвіду, зокрема передових методик проведення судових експертиз, сучасних техніко-

криміналістичних засобів у процес розслідування кримінальних правопорушень. Наприклад, зважаючи на той факт, що велику кількість кримінальних правопорушень, передбачених ст. 347 Кримінального кодексу України, вчиняють шляхом підпалу, потребують аналізу й визначення можливості впровадження у вітчизняну практику різних техніко-криміналістичних засобів, що дозволяють вирішувати окремі тактичні завдання, які підлягають з'ясуванню під час розслідування злочинів досліджуваних нами видів. До них належать, наприклад, інфрачервона фотографія як ефективний інструмент для виявлення плям крові на місцях підпалу (Bastide, Porter, & Renshaw, 2021), оптимізовані аналітичні методи аналізу нафтохімічних продуктів, які дозволяють криміналістам установлювати не тільки вид горючої рідини, яка була використана під час пожежі (навіть після події), але й визначати конкретний вид використаного палива (Pandohee, Hughes, Pearson, & Jones, 2020, p. 381), методи термогравіметричного аналізу (Liu, & Bian, 2018, p. 456), які активно досліджують зарубіжні науковці, тощо.

Мета і завдання дослідження

Метою дослідження є визначення типових форм спеціальних знань, які використовують слідчі під час розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, їхніх можливостей та окремих проблемних питань, що виникають під час їх реалізації.

Для досягнення поставленої мети необхідно було виконати такі завдання:

1) проаналізувати слідчу та судову практику розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу задля визначення типових форм спеціальних знань, що використовують слідчі;

2) на підставі аналізу праць вітчизняних і зарубіжних учених окреслити можливості типових форм спеціальних знань, які використовують слідчі під час розслідування злочинів досліджуваної категорії;

3) з огляду на теоретичні напрацювання й емпіричні дані схарактеризувати проблемні питання, які існують у слідчій практиці під час реалізації визначених типових форм використання спеціальних знань у злочинах згаданої категорії.

Виклад основного матеріалу

Поняття «спеціальні знання» не містить свого нормативного закріплення в чинному законодавстві України. Фрагментарно воно міститься в Кримінальному процесуальному кодексі України та Законі України «Про судову експертизу». Як вдало зауважує О. Мотлях, обґрунтованіше зміст цього питання висвітлено в

наукових напрацюваннях учених-процесуалістів і криміналістів як радянської доби, так і сучасних вітчизняних (Motliakh, 2021, p. 59).

Так, наприклад, Б. Лук'янчиков, Є. Лук'янчиков і С. Петряєв переконують, що спеціальними знаннями слід вважати систему відомостей певної галузі науки або виду діяльності (ремесла), що застосовують слідчі, прокурори, суди або залучена ними для цього особа для розв'язання конкретних завдань кримінального провадження (Lukianchukov, Ye.D., Lukianchukov, B.Ye., & Petriaiev, 2019, p. 129). Загалом нам імпонує визначення, надане вченими, проте слід зауважити, що деякі науковці не відносять до суб'єктів використання спеціальних знань сторону обвинувачення, адже для них професійними є знання галузі права. Таку позицію підтримуємо й ми, оскільки використання спеціальних знань має здійснюватися на високому професійному рівні компетентними особами.

Не вдаючись до наукової дискусії з питань трактування поняття «спеціальні знання», пропонуємо з огляду на аналіз слідчої та судової практики визначити найпоширеніші форми спеціальних знань, які використовують слідчі під час розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу.

Відповідно до кримінального процесуального законодавства передбачено залучення до кримінального провадження як носіїв спеціальних знань таких суб'єктів, як експерт і спеціаліст. Згідно зі ст. 69 КПК України, експертом у кримінальному провадженні є особа, яка опанувала наукові, технічні або інші спеціальні знання, має право, відповідно до Закону України «Про судову експертизу», на проведення експертизи та якій доручено організувати дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань ("Zakon Ukrainy", 2012). Водночас у Законі України «Про судову експертизу» передбачено, що судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань. Судовими експертами державних спеціалізованих установ можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, і пройшли відповідну підготовку й отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності ("Zakon Ukrainy", 1994).

Експерт у кримінальному провадженні проводить кваліфіковане дослідження, за результатами якого складає висновки, які чинне кримінальне процесуальне законодавство визначає як процесуальне джерело доказів. Зважаючи на вище зазначене, судова експертиза є найбільш кваліфікованою формою використання спеціальних знань. Підтримуємо також позицію Г. Авдєєвої, яка

стверджує, що судова експертиза є важливим елементом науково-технічного забезпечення слідчої діяльності. Завдяки залученню експерта слідчий має змогу підвищити результативність розслідування злочину та скорочує його терміни. У висновку експерта міститься така доказова інформація, яку слідчому часто неможливо отримати без використання спеціальних знань (Avdieieva, 2021, р. 90). Залучення експерта відбувається за дорученням сторони кримінального провадження, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання ("Zakon Ukrainy", 2012).

За результатами аналізу слідчої та судової практики розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу робимо висновок, що найчастіше слідчі призначають такі види судових експертиз: товарознавчу (42 %), автотоварознавчу (85 %), трасологічну (22 %), матеріалів, речовин і виробів (21%), пожежно-технічну (12 %), фототехнічну та портретну (9 %), судово-психіатричну (8 %), відеозвукозапису (7 %), вибухово-технічну (5 %), молекулярно-генетичну (3 %) тощо.

Товарознавча експертиза є однією з найпоширеніших судових експертиз у кримінальних провадженнях досліджуваної нами категорії, адже об'єктом її дослідження є предмет посягання. Як зазначає А. В. Боднар, ця експертиза є способом збирання доказів саме тих фактичних даних, які мають значення для правильного встановлення об'єктивних і суб'єктивних ознак кримінального правопорушення – тобто тих неочевидних фактів, які може встановити спеціаліст (спеціалісти)-товарознавець шляхом спеціального дослідження відповідних об'єктів (Bodnar, 2019, р. 148).

Слушну думку має О. В. Шевченко, який товарознавчою експертизою називає процесуальну дію, сутність якої полягає в проведенні судовим експертом-товарознавцем за завданнями сторін кримінального провадження та суду, науково обґрунтованого дослідження товарів, робіт і послуг з метою встановлення їх товарних властивостей та іншої споживацької інформації під час розв'язання завдань кримінального провадження із застосуванням систем і методів, яке оформлюють як висновки експерта (Shevchenko, 2017, р. 155).

Об'єктами товарознавчої експертизи є: а) вироби товарного походження (промислової та продовольчої груп); б) сировина, напівфабрикати, допоміжні матеріали; в) тара, упаковальні засоби товарного призначення у вигляді зразків (проб), як нові, так і вживані (що були в експлуатації); г) документи, що характеризують походження, вид, артикул, сорт, комплектність та інші показники товарів; г) інші речові докази, матеріали кримінального провадження (Bodnar, 2019, р. 152). У контексті нашого дослідження слід зауважити, що предметом товарознавчої експертизи переважно є

вироби саме товарного походження, які перебувають у стані повної непридатності або тимчасової непридатності, що унеможливорює їх використання за цільовим призначенням.

Призначення судово-товарознавчої експертизи відбувається в декілька етапів, а саме: а) визначення необхідності проведення судово-товарознавчої експертизи; б) вибір експерта; в) складання постанови щодо проведення судово-товарознавчої експертизи; г) формулювання питань, які слід розв'язати експертам; д) ознайомлення з цією постановою підозрюваного; е) роз'яснення йому його прав (Bodnar, 2019, р. 158-159). Вважаємо, що під час розслідування умисного знищення або пошкодження майна, зокрема й працівника правоохоронного органу, судово-товарознавча експертиза має призначатися в кожному провадженні. Нашу позицію обґрунтовано ще й законодавчими положеннями, адже відповідно до п. 6 ч. 2 ст. 242 Кримінального процесуального кодексу України слідчий або прокурор зобов'язані призначити експертизу для визначення розміру матеріальних збитків, якщо потерпілий не може їх визначити та не надав документ, який підтверджує розмір такої шкоди, розмір шкоди немайнового характеру, шкоди довкіллю, заподіяного кримінальним правопорушенням ("Kryminalnyi protsesualnyi kodeks", 2012). Зважаючи на це, вважаємо, що виокремлення етапу щодо визначення необхідності проведення судово-товарознавчої експертизи є недоцільним під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з умисним знищенням або пошкодженням майна працівника правоохоронного органу.

Перед реалізацією подальших етапів призначення судово-товарознавчої експертизи, зокрема щодо складання постанови про її проведення та формулювання питань, які слід розв'язати експертам, слідчий зобов'язаний вжити ряд процесуальних заходів, покликаних забезпечити ефективне проведення таких досліджень. До них зокрема належать заходи, спрямовані на збирання усіх необхідних вихідних даних щодо об'єкта дослідження та обставин події.

Така потреба обумовлена тим, що вартість предметів (речей), які перебували у вжитку, має бути визначена відповідно до її ринкової вартості на момент учинення злочину. Для оцінки майна експерт має вирахувати відсоток зносу предмету, що обумовлений її попереднім використанням, який також позначається на їх вартості. Також слідчий зобов'язаний встановити, які пошкодження мав об'єкт дослідження до події злочину, чи перебував він у придатному для використання стані, які пошкодження були заподіяні внаслідок вчинення злочину тощо. Усі ці відомості слідчий має встановити й оформити процесуальним чином, а отримані матеріали направити на

дослідження судового експерта. Крім того, слідчий повинен визначити чи буде він направляти на дослідження експерта безпосередньо речові докази або обмежитися наданням матеріалів кримінальних проваджень. Ми вважаємо, що розв'язання цих питань залежить від слідчої ситуації, що склалася на певному етапі розслідування. Водночас з метою найбільш оптимального їх розв'язання слідчий може звернутися за консультацією до спеціаліста – експерта-товарознавця. Останній також допоможе правильно сформулювати питання, що слід розв'язати експертові.

Проте що під час розслідування досліджуваної категорії кримінальних проваджень на експерта-товарознавця покладено завдання щодо визначення не лише вартості пошкодженого майна, але й знищеного. Як приклад можна навести кримінальне провадження № 12018170190000353, яке розглядав Ленінський районний суд м. Полтави. Відповідно до обставин справи обвинувачений вирішив помститися дільничному інспектору поліції Кобеляцького ВП ГУНП в Полтавській області у зв'язку з тим, що останній неодноразово складав щодо нього протоколи про вчинення ним адміністративних правопорушень. З метою реалізації свого злочинного умислу обвинувачений прибув на територію домоволодіння потерпілого та за допомогою запальнички підпалив 95 тюків сіна. Унаслідок умисного знищення майна, що належить працівнику правоохоронного органу, учиненого шляхом підпалу, потерпілому завдано шкоду в розмірі 4750 грн ("Vyrok Leninskoho", 2019). Вважаємо, що в таких випадках слідчий повинен провести дії, спрямовані як на установлення індивідуальних ознак знищеного майна, так і на підтвердження його наявності.

Перед призначенням судово-товарознавчої експертизи слідчий має враховувати той факт, що в окремих випадках судовому експерту доцільно не просто ознайомитися з матеріалами кримінального провадження, але й безпосередньо оглянути знищене чи пошкоджене майно, а особливо, коли посягання вчинене щодо нерухомого майна. Так, наприклад, у кримінальному провадженні № 12018200060000317, яке розглядав Охтирський міськрайонний суд Сумської області, обвинувачений, привівши наступальну осколковою ручну гранату дистанційної дії РГД-5 у бойовий режим, з метою використання вражаючих факторів її вибуху для пошкодження майна потерпілого, застосував вказаний бойовий припас, перекинувши його до двору домоволодіння в напрямку автомобіля Chevrolet Niva 2123. У результаті дії вражаючих факторів вибуху, що відбувся внаслідок застосування обвинуваченим наступальної осколкової ручної гранати дистанційної дії РГД-5, відбулося пошкодження належного потерпілому майна, а

саме: автомобіля Chevrolet Niva 2123, фасаду, вікон і даху житлового будинку, чим потерпілому спричинив матеріальну шкоду. Вважаємо, що за таких умов й у подібних слідчих ситуаціях доречно, щоб експерт безпосередньо оглядав пошкоджене майно. За неможливості проведення огляду, доцільно не обмежуватися оглядом місця події, але й допитувати власника та користувачів майна з приводу попереднього його стану ("Vyrok Okhtyrskoho", 2019). Таким чином, на слідчого покладено ще й обов'язок інформування потерпілого та інших зацікавлених осіб про неможливість здійснення дій, спрямованих на зміну стану речових доказів (у цьому разі – предмета посягання).

Ще одним з різновидів поширених судових експертиз, які призначають під час розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 347 Кримінального кодексу України є авто-товарознавча експертиза. Автотоварознавство системно вивчає транспортні засоби (їхні складові частини) як товар, методи пізнання їх споживної вартості (цінності), вартісні значення технологічних аспектів їхнього відновлювального ремонту, вимоги до якості ремонту (Malyshko, & Yesypenko, 2021, p. 305).

Одним з етапів автотоварознавчого дослідження є технічний огляд колісного транспортного засобу. Він дає змогу ідентифікувати колісний транспортний засіб; визначити його технічний стан; комплектність; характер й обсяг завданих автотранспортному засобу пошкоджень; пробіг та інші необхідні для дослідження показники. Чинне законодавство України передбачає можливість здійснення автотоварознавчого дослідження та складання висновку без особистого огляду колісного транспортного засобу експертом. Таке можливо лише за рішенням органу (або особи), який призначив експертизу (залучив експерта) за умови надання всіх необхідних даних, потрібних для проведення дослідження (Malyshko, & Yesypenko, 2021, p. 306-307). Вважаємо, що за таких умов, задля забезпечення невідчуження транспортних засобів, які стали предметом посягання, доцільним є накладення на них арешту та зберігання на спеціальних штрафмайданчиках. Загалом специфіка призначення та проведення автотоварознавчих експертиз є аналогічною специфіці товарознавчих досліджень.

Ми вважаємо, що висновки експертів, отримані за результатами проведення товарознавчих й автотоварознавчих досліджень, мають вагоме значення для розслідування, оскільки дозволяють констатувати факт заподіяння матеріальної шкоди потерпілому, сприяють визначенню фактичного розміру заподіяної шкоди, яка може бути стягнена на користь потерпілого шляхом подання цивільного позову.

Наступний вид судової експертизи – трасологічна, різновидами якої є: дактилоскопічна експертиза, експертиза слідів ніг людини та взуття, слідів лап і зубів тварин, слідів зламу й інструментів, засобів виробництва масових виробів, замкальних і запобіжних пристроїв, цілого за частинами, холодної зброї та експертизи вузлів ("Nakaz Ministerstva yustytzii", 1998).

До основних завдань трасологічної експертизи належать: 1) ідентифікація або визначення родової (групової) належності індивідуально визначених об'єктів за матеріально фіксованими слідами-відображеннями їх слідоутворювальних поверхонь; 2) діагностика (встановлення властивостей, станів) об'єктів; 3) ситуалогічні завдання (встановлення механізму слідоутворення тощо); 4) встановлення фактів, що належать до просторових, функціональних, структурних, динамічних і деяких інших характеристик процесу слідоутворення, а також особливостей слідоутворювальних об'єктів ("Nakaz Ministerstva yustytzii", 1998).

Важливою особливістю, яка впливає на результати трасологічних досліджень, є сукупність об'єктів, які слід надіслати експерту: 1) слід з об'єктом носієм, а за неможливості – копія сліду; 2) об'єкт, яким, можливо, був залишений слід; 3) за необхідності – схеми та дані про місце, час виявлення слідів, умови, у яких були об'єкти зі слідами до їх направлення на експертизу (Bodnar, 2018, p. 288).

Визначаючись із можливостями й особливостями призначення судових трасологічних експертиз, слід зауважити, що основним джерелом надходження об'єктів для трасологічного дослідження є проведення огляду місця події. Як зазначає А. В. Боднар, обстановка на місці події в провадженнях щодо знищення або пошкодження майна може містити всі види трасологічних слідів, що утворилися внаслідок механічного, хімічного, біологічного та температурного впливу.

Специфікою умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу є те, що для них характерними є наявність слідів, що утворилися переважно внаслідок механічного та температурного впливу. Водночас, як свідчить проведений нами аналіз, трасологічні експертизи, спрямовані на встановлення механізму знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу слідчі призначають лише в разі виявлення знаряддя вчинення кримінального правопорушення (вогнепальної зброї, ножів, сокир тощо). Причому для більшості кримінальних правопорушень, де, наприклад, відбувалося зіткнення колісних транспортних засобів або їх пошкодження шляхом завдання ударів по окремих фрагментах нерухомого майна (наприклад, ударів ногою по фарах, бічних дзеркалах заднього виду тощо) експертизи не призначалися. Зазначене дозволяє зробити висновок, що слідчі в повному

обсязі не використовують можливості трасологічних експертиз.

Для досліджуваних кримінальних проваджень характерними є трасологічні експертизи, спрямовані на ідентифікацію слідів низу взуття та транспортних засобів за слідами шин. У цьому контексті слід зауважити, що за відбитками шин автомобіля, виявлених на ґрунті, не завжди може бути ідентифіковано транспортний засіб, який був на місці вчинення злочину.

Неможливість ідентифікації транспортного засобу досить часто обумовлена ще й тим фактом, що до моменту його направлення на судову експертизу, може відбутися заміна коліс або шин. У зв'язку з цим, задля забезпечення ідентифікації автомобіля, сліди якого виявлено під час огляду місця події, як зазначає М. Г. Чернець, варто здійснити такі дії: 1) окрім відбитків шин, для ідентифікації транспортного засобу слід використовувати показання свідків щодо моделі та кольору транспортного засобу, сліди осипу скла та лакофарбових матеріалів на місці ДТП та пошкодження на самому автомобілі; 2) для визначення факту заміни шин на автомобілі після вчинення злочину слідчому слід вилучити всі комплекти шин, які будуть знайдені у домоволодінні або гаражі підозрюваного; 3) підтвердити факт заміни шин на певному автомобілі можна шляхом допиту працівників станцій технічного обслуговування, розташованих поруч із місцем проживання підозрюваного або на шляху руху автомобіля від місця вчинення злочину до його будинку (Chernets, 2021, p. 114).

Щодо експертизи матеріалів, речовин і виробів, то потреба в її призначенні має місце в тих кримінальних провадженнях досліджуваної нами категорії, що вчинені шляхом підпалу. Для них характерним є й призначення пожежно-технічних експертиз.

Криміналістичне дослідження місця пожежі потребує збору, аналізу та інтерпретації речових доказів, виявлених на місці події, щоб допомогти визначити, чи стала пожежа наслідком нещасного випадку чи навмисної дії. Стандартизовані методи зазвичай використовують як частину розслідування, щоб визначити, чи був використаний прискорювач (наприклад, бензин) для ініціювання чи збільшення швидкості поширення вогню (DeTata, 2018, p. 8). За вказаних обставин, досить поширеною є експертиза нафтопродуктів і пально-мастильних матеріалів. Завдяки цьому виду дослідження можна визначити групу горючості конкретного матеріалу, швидкість поширення полум'я за певним матеріалом, тривалість горіння окремих предметів у конкретних умовах, температуру займання, горіння нафтопродуктів та будь-яких інших матеріалів (Slobodianiuk, 2016, p. 156). Типові питання, які ставлять на розв'язання експертів під час призначення експертизи

нафтопродуктів і пально-мастильних матеріалів, це:

1. Чи належать надані на дослідження об'єкти до нафтопродуктів і пально-мастильних матеріалів? Якщо так, то до яких саме?

2. Чи є на наданих на дослідження об'єктах сліди нафтопродуктів і пально-мастильних матеріалів, легкозаймистих або горючих рідин (у залишках, вилучених на місці пожежі чи змивах, відібраних в особи)?

3. Чи мають надані на дослідження зразки нафтопродуктів спільну родову, групову належність та чи складали раніше єдиний об'єм (єдину масу) ("Nakaz Ministerstva yustytzii", 1998) ?

Для кримінальних проваджень досліджуваної нами категорії характерним є також призначення комплексних судових експертиз. Основними процесуальними ознаками комплексної експертизи є такі:

– встановлення не лише фактичних даних, а й обставин, які потребують доказуванню по справі;

– дослідження, що проводиться на підставі взаємозв'язку різних сфер знань, прийомів і методів;

– проведення експертизи кількома (не менше ніж двох) експертами, які мають різні спеціальності (спеціалізації) та, відповідно, розділення функцій між ними;

– складна сукупність експертних досліджень, кожне з яких самостійне в процесуальному відношенні, проте пов'язані між собою єдиною метою;

– єдине дослідження не виключає можливості роздільного вивчення об'єкта дослідження;

– спільний аналіз і колегіальна оцінка проведеного дослідження; логічна узгодженість і несуперечність отриманих висновків; оформлення спільного висновку (Lysenko, & Martosenko, 2021, p. 96). За результатами аналізу слідчої та судової практики розслідування кримінальних правопорушень досліджуваної нами категорії доходимо висновку, що найпоширенішими є такі комплексні судові експертизи, як комплексна автотоварознавча та трасологічна, а також комплексна судова пожежно-технічна, матеріалознавча й трасологічна.

Достатньо поширеною процесуальною формою спеціальних знань, яку застосовують під час розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, є залучення спеціалістів. Згідно зі статтею 71 КПК України, спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування та судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок ("Kriminalnyi protsesualnyi kodeks", 2012). Тобто слідчий має право залучати спеціаліста для отримання технічної допомоги або

отримання консультацій, що передбачають застосування спеціальних знань.

Спеціаліст звертає увагу особи, яка здійснює розслідування, на обставини, що мають значення для кримінального провадження, виявлені ним у процесі вивчення слідів, предметів, технічних засобів, знарядь і пристосувань, які могли використовувати під час вчинення злочину. Він повідомляє необхідні довідкові дані; зазначає обставини, що сприяли вчиненню злочину; висловлює міркування щодо можливості перевірки зібраних даних за криміналістичними обліками (колекціями, картотеками, інформаційно-пошуковими системами, автоматизованому банку даних). Зважаючи на вище зазначене, огляд місця події без спеціаліста можна розцінювати як тактичну помилку (Bodnar, 2019, p. 88).

За результатами аналізу матеріалів кримінальних проваджень досліджуваної нами категорії доходимо висновку, що найчастіше слідчі залучають інспекторів-криміналістів. Під взаємодією слідчого та інспекторів-криміналістів під час досудового розслідування кримінальних правопорушень слід розуміти спільну узгоджену діяльність зазначених суб'єктів із застосуванням технічних або інших засобів під час виявлення, фіксації, вилучення, пакування та попереднього дослідження слідової інформації, а також техніко-криміналістичного забезпечення фіксації перебігу та результатів слідчих (розшукових) дій з метою забезпечення ефективності кримінального провадження (Pchelina, 2020, p. 111).

Інспектор-криміналіст як спеціаліст також може бути залучений до участі в огляді, слідчому експерименті, обшуку та інших слідчих діях, якщо слідчий вбачатиме в цьому потребу. Основною його функцією є надання безпосередньої технічної допомоги щодо здійснення фіксації перебігу слідчої дії, відшукування, вилучення та пакування речових доказів, складення схем, планів тощо (Husieva, 2021, p. 291). Крім цього, інспектор-криміналіст має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани та схеми, виготовляти графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, відбитки та зліпки, оглядати та вилучати речі й документи, які мають значення для кримінального провадження (Furman, Prykhodko, Nechesniuk, & Kharechko, 2018, p. 18).

Характерним для досліджуваної нами групи кримінальних правопорушень є проведення додаткового огляду місця події, а також оглядів предметів чи інших приміщень, обшуків і слідчих експериментів. До участі в цих слідчих (розшукових) діях залучають інспекторів-криміналістів, а також спеціалістів у галузі пожежної безпеки, спеціалістів у галузі експертизи матеріалів, речовин та виробів, працівників Державної служби України з надзвичайних ситуацій та інших органів й установ.

Наукова новизна

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що на підставі аналізу слідчої та судової практики розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, вперше визначено ті форми використання спеціальних знань, які найчастіше застосовують слідчі для вирішення окремих тактичних завдань. Також окреслено можливості та помилки, яких припускаються слідчі під час призначення деяких судових експертиз, серед яких: товарознавчі, зокрема автотоварознавчі, трасологічні, пожежно-технічні, експертизи матеріалів речовин і виробів. Доведено вагоме значення спеціалістів у проведенні оглядів місць подій та оглядів предметів, тобто тих слідчих (розшукових) дій, які є найпоширенішими для кримінальних проваджень досліджуваної категорії.

Висновки

Проведене дослідження дало змогу здійснити такі висновки:

1. Експерти та спеціалісти є носіями спеціальних знань, використання яких є головною гарантією забезпечення ефективного розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу.

2. Типовими експертизами під час розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу слід вважати: товарознавчу (42 %), автотоварознавчу (85 %), трасологічну (22 %), матеріалів, речовин і виробів (21 %), пожежно-технічну (12 %), фототехнічну та портретну експертизу (9 %), судово-психіатричну (8 %), відеозвукозапису (7 %), вибухово-технічну (5 %), молекулярно-генетичну (3 %) тощо.

3. До типових комплексних судових експертиз, які призначають під час розслідування злочинів досліджуваного нами виду, належать: комплексна автотоварознавча й трасологічна експертиза, а також комплексна судова пожежно-технічна, матеріалознавча та трасологічна експертиза.

4. Основним фактором, що має вирішальне значення у швидкому та повному розв'язанні питань, що поставлені слідчим на вирішення судового експерта, є надання повних вихідних даних як щодо події, яка мала місце, так і щодо об'єктів, направлених на дослідження.

5. Спеціалістів у кримінальних провадженнях, розпочатих у зв'язку з вчиненням умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, переважно залучають до оглядів місць події та предметів, обшуків, слідчих експериментів.

6. Найчастіше до участі в слідчих (розшукових) діях залучають інспекторів-криміналістів, спеціалістів у галузі пожежної безпеки, спеціалістів у галузі експертизи матеріалів, речовин і виробів, працівників Державної служби України з надзвичайних ситуацій та інших спеціалістів.

У зазначеному дослідженні окреслено найтипівіші форми використання спеціальних знань, які застосовують під час розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу. Зважаючи на актуальність досліджуваної проблематики, ця проблематика потребує подальших ґрунтованих досліджень з урахуванням потреб правоохоронних органів.

REFERENCES

- Avdieieva, H.K. (2021). Mistse sudovoi ekspertyzy u naukovo-tekhnichnomu zabezpechenni slidchoi diialnosti v umovakh zmahalnoho kryminalnoho provadzhennia [The place of forensic examination in the scientific and technical support of investigative activities in the context of adversarial criminal proceedings]. *Pytannia borotby zi zlochyinnistiu, The fight against crime*, 41, 88-93. doi: 10.31359/2079-6242-2021-41-88 [in Ukrainian].
- Bastide, B., Porter, G., & Renshaw, A. (2021). The effects of heat on the physical and spectral properties of bloodstains at arson scenes. *Forensic Science International*, 325, 110891. doi: <https://doi.org/10.1016/j.forsciint.2021.110891>.
- Bodnar, A.V. (2018). Trasolohichna ekspertyza pid chas rozsliduvannia znyshchennia abo poshkodzhennia maina [Trasological Expertise during the Investigation of Property Destruction or Damage]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrisnih sprav, Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, 2(107), 281-292. Retrieved from <https://scientbul.naiu.kiev.ua/index.php/scientbul/article/view/872> [in Ukrainian].
- Bodnar, A.V. (2019). Vykorystannia spetsialnykh znan pid chas rozsliduvannia znyshchennia abo poshkodzhennia maina [Use of specialized knowledge in the investigation of destruction or damage to property]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
- Buzynarskyi, M.Yu. (2011). Metodyka rozsliduvannia umysnoho znyshchennia abo poshkodzhennia maina shliakhom pidpalu [Method of investigation of intentional elimination or damage of state and private property by an arson]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

- Chernets, M.H. (2021). Problemy identyfikatsii transportnoho zasobu za slidamy shyn na grunti [Problems of vehicle identification by tire marks on the soil]. *Pravo i bezpeka, Law and Safety*, 2(81), 111-115. doi: <https://doi.org/10.32631/pb.2021.2.14> [in Ukrainian].
- DeTata, D. (2018). Forensic Sciences-arson residues. *Reference Module in Chemistry, Molecular Sciences and Chemical Engineering*. doi: <https://doi.org/10.1016/b978-0-12-409547-2.14450-6>.
- Furman, Ya.V., Prykhodko, Yu.P., Nechesniuk, M.V., & Kharechko, N.V. (2018). *Dii uchasnykiv slidcho-operativnoi hrupy na misti podii, poviazanomu z vybukhom* [The actions of the members of the investigative task force at the scene related to the explosion]. Kyiv: NAVS [in Ukrainian].
- Husieva, V.O. (2021). Teoretychni osnovy metodyky rozsliduvannia zlochyniv proty avtorytetu orhaniv derzhavnoi vlady u sferi pravookhoronnoi diialnosti [Theoretical bases of a methods of investigating crimes against authority of public authorities in terms of law enforcement activity]. *Doctor's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
- Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: vid 13 kvit. 2012 r. No. 4651-VI [Criminal Procedural Code of Ukraine from April 13, 2012, No. 4651-VI]. (n.d.). zakon0.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> [in Ukrainian].
- Liu, J.-da, & Bian, C. (2018). Thermogravimetric analysis of arson evidence. *Procedia Engineering*, 211, 456-462. doi: <https://doi.org/10.1016/j.proeng.2017.12.036>.
- Lukianchikov, Ye.D., Lukianchikov, B.Ye., & Petriaiev, S.Yu. (2019). Vykorystannia spetsialnykh znan u kryminalnomu provadzhenni [The use of special knowledge in criminal proceedings]. *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy "Kyivskiy politekhnichnyi instytut", Bulletin of the National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute"*, 4(44), 125-130 [in Ukrainian].
- Lysenko, N.V., & Martosenko, M.H. (2021). Mozhlyvosti kompleksnykh sudovykh tovaroznavchykh ekspertyz [Possibilities of complex forensic commodity examinations]. *Grundlagen der modernen wissenschaftlichen Forschung: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference* (pp. 312). Vinnytsia: Yevrop. nauk. platforma. doi: 10.36074/logos-10.09.2021.26 [in Ukrainian].
- Malyshko, O.V., & Yesypenko, O.H. (2021). Zahalni aspekty avtotovaroznavchoi ekspertyzy [General aspects of automotive examination]. *Aktualni pytannia teorii ta praktyky v haluzi prava, osvity, sotsialnykh ta povedinkovykh nauk – 2021, Actual issues of theory and practice in the field of law, education, social and behavioral sciences: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference* (pp. 305-308). Chernihiv: Akad. DPtS [in Ukrainian].
- Motliakh, O. (2021). Spetsialni znannia v polihrafologii ta yikh osoblyvosti [Special Knowledge in Polygraphology and their Features]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav, Scientific Herald of the National Academy of Internal Affairs*, 1(118), 58-66. doi: <https://doi.org/10.33270/01211181.58> [in Ukrainian].
- Nakaz Ministerstva yustytzii "Pro zatverdzhennia Instruksii pro pryznachennia ta provedennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen ta Naukovo-metodychnykh rekomendatsii z pytan pidhotovky ta pryznachennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen": vid 8 zhovt. 1998 r. No. 390 [Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine "About the statement of the Instruction on appointment and carrying out of forensic examinations and expert researches and Scientific and methodical recommendations concerning preparation and appointment of forensic examinations and expert researches" from October, 8, 1998 No. 390]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> [in Ukrainian].
- Pandohee, J., Hughes, J.G., Pearson, J.R., & Jones, A.H. (2020). Chemical fingerprinting of petrochemicals for arson investigations using two-dimensional gas chromatography - flame ionisation detection and multivariate analysis. *Science & Justice*, 60(4), 381-387. doi: <https://doi.org/10.1016/j.scijus.2020.04.004>.
- Pchelina, O. (2020). Vzaiemodiia slidchoho ta inspektoriv-kryminalistiv pid chas dosudovoho rozsliduvannia kryminalnykh pravoporushen [Interaction between investigators and forensic inspectors during the pre-trial investigation of criminal offenses]. *Znannia yevropeiskoho prava, Juris Europensis Scientia*, 1, 107-111. doi: <https://doi.org/10.32837/chern.v0i1.59> [in Ukrainian].
- Shevchenko, O.V. (2017). Vykorystannia spetsialnykh tovaroznavchykh znan pid chas dosudovoho rozsliduvannia [Use of special commodity knowledge during pre-trial investigation]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
- Slobodianiuk, B.K. (2016). Rozsliduvannia umysnoho znyshchennia abo poshkodzhennia chuzhoho maina [The investigation of intentional destruction or damage of another's property]. *Candidate's thesis*. Irpin [in Ukrainian].
- Vyrok Leninskoho raionnoho sudu m. Poltava vid 29 zhovt. 2019 r., sudova sprava No. 532/2033/18 [The verdict of the Leninsky district court of Poltava from October 29, 2019, court case No. 532/2033/18]. (n.d.). reyestr.court.gov.ua. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85461427> [in Ukrainian].
- Vyrok Okhtyrskoho miskraionnoho sudu Sumskoi oblasti vid 4 veres. 2019 r., sudova sprava No. 583/3476/18 [Judgment of the Okhtyrka City District Court of Sumy Region from September 4, 2019, court case No. 583/3476/18]. (n.d.). reyestr.court.gov.ua. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84027151> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro sudovu ekspertyzu": vid 25 liut. 1994 r. No. 4038-XII [Law of Ukraine "On forensic examination" from February 25, 1994. No. 4038-XII]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Авдєєва Г. К. Місце судової експертизи у науково-технічному забезпеченні слідчої діяльності в умовах змагального кримінального провадження. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2021. № 41. С. 88–93. doi: 10.31359/2079-6242-2021-41-88.
- Bastide B., Porter G., Renshaw A. The effects of heat on the physical and spectral properties of bloodstains at arson scenes. *Forensic Science International*. 2021. No. 325. P. 110891. doi: <https://doi.org/10.1016/j.forsciint.2021.110891>.
- Боднар А. В. Трасологічна експертиза під час розслідування знищення або пошкодження майна. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 2 (107). С. 281–292. URL: <https://scientbul.naiu.kiev.ua/index.php/scientbul/article/view/872>.
- Боднар А. В. Використання спеціальних знань під час розслідування знищення або пошкодження майна : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2019. 205 с.
- Бузинарський М. Ю. Методика розслідування умисного знищення або пошкодження майна шляхом підпалу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2011. 19 с.
- Чернець М. Г. Проблеми ідентифікації транспортного засобу за слідами шин на ґрунті. *Право і безпека*. 2021. № 2 (81). С. 111–115. doi: <https://doi.org/10.32631/pb.2021.2.14>.
- DeTata D. Forensic Sciences-arson residues. *Reference Module in Chemistry, Molecular Sciences and Chemical Engineering*. 2018. doi: <https://doi.org/10.1016/b978-0-12-409547-2.14450-6>.
- Фурман Я. В., Приходько Ю. П., Нечеснюк М. В., Харечко Н. В. Дії учасників слідчо-оперативної групи на місці події, пов'язаному з вибухом : метод. рек. Київ : НАВС, 2018. 45 с.
- Гусєва В. О. Теоретичні основи методики розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності : дис. ... д-р юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2021. 538 с.
- Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
- Liu J.-da, Bian C. Thermogravimetric analysis of arson evidence. *Procedia Engineering*. 2018. No. 211. P. 456–462. doi: <https://doi.org/10.1016/j.proeng.2017.12.036>.
- Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є., Петряєв С. Ю. Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2019. Вип. 4 (44). С. 125–130. (Серія «Політологія. Соціологія. Право»).
- Лисенко Н. В., Мартосенко М. Г. Можливості комплексних судових товарознавчих досліджень. *Grundlagen der modernen wissenschaftlichen Forschung* : Міжнар. наук.-практ. конф. (Вінниця, 10 верес. 2021 р.). Вінниця : Європ. наук. платформа, 2021. 312 с. doi: 10.36074/logos-10.09.2021.26.
- Малишко О. В., Єсипенко О. Г. Загальні аспекти автотоварознавчої експертизи. *Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук – 2021* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Чернігів, 22–23 квіт. 2021 р.). Чернігів : Акад. ДПТС, 2021. 398 с.
- Мотлях О. Спеціальні знання в поліграфології та їх особливості. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2021. № 1. Т. 118. С. 58–66. doi: <https://doi.org/10.33270/01211181.58>.
- Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.
- Pandohee J., Hughes J. G., Pearson J. R., Jones A. H. Chemical fingerprinting of petrochemicals for arson investigations using two-dimensional gas chromatography – flame ionisation detection and multivariate analysis. *Science & Justice*. 2020. No. 60 (4). P. 381–387. doi: <https://doi.org/10.1016/j.scijus.2020.04.004>.
- Пчеліна О. Взаємодія слідчого та інспекторів-криміналістів під час досудового розслідування кримінальних правопорушень. *Знання європейського права*. 2020. № 1. С. 107–111. doi: <https://doi.org/10.32837/chem.v0i1.59>.
- Шевченко О. В. Використання спеціальних товарознавчих знань під час досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2017. 317 с.
- Слободянюк Б. К. Розслідування умисного знищення або пошкодження чужого майна : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Ірпін, 2016. 238 с.
- Вирок Ленінського районного суду м. Полтава від 29 жовт. 2019 р., судова справа № 532/2033/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85461427>.
- Вирок Охтирського міськрайонного суду Сумської області від 4 верес. 2019 р., судова справа № 583/3476/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84027151>.
- Про судову експертизу : Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>.

Стаття надійшла до редколегії 25.05.2021

Chyzh A. – Postgraduate Student of the Department of Organization of Educational and Scientific Training of the Kharkov National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1116-9085>

Use of Special Knowledge during Investigation of Intentional Destruction or Damage of Property of a Law Enforcement Officer

The **purpose** of the article is to determine the typical forms of special knowledge used by investigators in the investigation of intentional destruction or damage to the property of a law enforcement officer, their capabilities and some problematic issues that arise during their implementation. **Methodology.** To achieve this goal, special research methods were used, namely: the method of system analysis, comparative law, system-structural, as well as general scientific methods, including the dialectical method and the method of analogy. The **scientific novelty** of the study is that based on the analysis of investigative and judicial practice of investigation of intentional destruction or damage to property of a law enforcement officer for the first time identified those forms of special knowledge that are most often used by investigators to solve certain tactical tasks. Possibilities and mistakes made by investigators during the appointment of some forensic examinations, including: commodity, including automotive, trasological, fire and technical, examination of materials of substances and products are revealed separately. Emphasis is placed on the important role of specialists in conducting site inspections and inspections of objects, ie those investigative (search) actions that are most common for criminal proceedings in the category under study. **Conclusions.** The scientific position is substantiated that experts and specialists are carriers of special knowledge, the use of which is the main guarantee of ensuring an effective investigation of intentional destruction or damage to the property of a law enforcement officer. Typical types of forensic examinations, including complex ones, are appointed, which are appointed by investigators during the investigation of crimes of the mentioned type. It is emphasized that the main factor that plays a crucial role in the rapid and complete resolution of the issues raised by the investigator to the forensic expert is the provision of complete initial data both on the event that took place and on the objects sent for investigation. It is substantiated that specialists in criminal proceedings initiated in connection with the commission of intentional destruction or damage to the property of a law enforcement officer are most often involved in site inspections, inspections of objects, searches, investigative experiments.

Keywords: destruction or damage of property; law enforcement officer; special knowledge; expert; specialist; forensic examination.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

УДК 340.12:342.7.001.36

doi: <https://doi.org/10.33270/01211203.66>

Копча В. В. – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального права та процесу ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9888-1464>

Звернення з конституційною скаргою як інструмент захисту прав людини в Україні

Мета статті – розглянути конституційну скаргу в Україні як новий інструмент захисту та відновлення прав людини, авторитет якого постійно зростає. Щороку кількість поданих скарг стрімко збільшується, що зумовлено декількома чинниками, які й проаналізовано в статті. **Методологія.** Методологічний інструментарій обрано відповідно до поставленої мети статті, що полягає в аналізі вітчизняної моделі конституційної скарги в контексті початкового досвіду їх розгляду в Конституційному Суді України. По-перше, ідеться про «новизну» конституційної скарги як інструменту, яким людина спроможна захистити себе від державного втручання на рівні «закону України», чого раніше не було передбачено в межах національного правопорядку. По-друге, у березні–квітні 2018 року Конституційний Суд України реорганізував свою діяльність, створивши Велику палату, два сенати та колеї, чим було активізовано механізм розгляду конституційних скарг в Україні. **Наукова новизна.** Хоча станом на 1 вересня 2018 року жодного рішення не було ухвалено, конституційні провадження в десятках справ за конституційними скаргами вийшли на фінішну пряму, тож найближчим часом суспільство ознайомиться з першими рішеннями. **Висновки.** Попри те, що сутність конституційної скарги активно досліджують вітчизняні вчені, предмет дослідження не втрачає актуальності, оскільки конституційна скарга як феномен лише починає утверджуватися в конституційній практиці України.

Ключові слова: Конституція, права людини, конституційна скарга, Конституційний Суд України.

Вступ

Насамперед слід зазначити, що конституційна скарга як інструмент стала важливою складовою права на судовий захист, окресленого Конституцією України в ст. 55. Відповідно до частини четвертої статті 55 Конституції України, «кожному гарантується право звернутись із конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав, установлених цією Конституцією, та у порядку, визначеному законом».

Дослідженню окресленої проблематики присвятили свої праці К. Б. Айріян (Airian, 2014), М. М. Гультай (Hultai, 2011; Hultai, 2012; Hultai, 2013), Г. Берченко, Є. Ткаченко (Tkachenko, & Berchenko, 2018), Р. Чорнолуцький (Chornolutskyi, 2020), О. Щербанюк (Shcherbaniuk, 2018) та інші вчені. Однак чимало аспектів порушеної проблематики потребують ґрунтовного дослідження.

Мета і завдання дослідження

Формулювання звернення з конституційною скаргою «у порядку, визначеному законом» стало перешкодою до розгляду конституційної скарги Конституційним Судом України в період після їх імплементації до конституційного порядку 30 вересня 2016 року законом про внесення змін до Конституції України від 2 червня 2016 року ("Zakon Ukrainy", 2016).

Виклад основного матеріалу

Фактично цей розгляд було розпочато в Конституційному Суді України лише в квітні–травні 2018 року.

Згідно з даними статистики, протягом 2018 року до Конституційного Суду України подано 491 конституційну скаргу ("Konstytutsiini skargy", 2018).

Ключові ознаки моделі конституційної скарги в Україні закладено в нововведеній ст. 151-1 Конституції України: «Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність Конституції України (конституційність) закону України за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України. Конституційна скарга може бути подана в разі, якщо всі інші національні засоби юридичного захисту вичерпано».

Із цього приводу слід зауважити, що хоча в конструкції конституційної скарги не передбачено її обумовленість захистом основних (конституційних) прав і свобод людини, таке конституційне формулювання не слід тлумачити в іншому контексті. Юридичний зміст скарги як індивідуального інструменту зумовлює нерозривний зв'язок конституційної скарги як інституту з потребою захисту (відновлення) прав людини – у цьому випадку йдеться про конкретну особу або групу осіб. Якщо акцентувати увагу на конституційній формулі ст. 151-1 Конституції України («при

ухваленні остаточного судового рішення в її справі»), норма Конституції також засвідчує зв'язок цього правового засобу із захистом від порушення прав саме ідентифікованого суб'єкта. Навіть якщо за наслідками розгляду конституційної скарги буде з'ясовано нормативний потенціал порушення прав людини, який відображає системну проблему конституційного правопорядку (на що й повинна бути спрямована передусім діяльність Конституційного Суду), це не змінює природи конституційної скарги (Lemak, & Petryshyn, 2017, p. 80.).

Окреслені ознаки моделі конституційної скарги слід сприймати в контексті та у взаємозв'язку з іншими конституційними нормами, які стосуються конституційної юрисдикції. Наприклад, ст. 152 Конституції України передбачає: «Закони та інші акти за рішенням Конституційного Суду України визнаються неконституційними повністю чи в окремій частині, якщо вони не відповідають Конституції України або якщо була порушена встановлена Конституцією України процедура їх розгляду, ухвалення або набрання ними чинності». Із цього випливає, що особа (суб'єкт права на конституційну скаргу) може обґрунтовувати неконституційність закону, який «застосований в остаточному судовому рішенні в її справі» з мотивів як змісту закону, так і з мотивів порушення конституційної процедури його розгляду, ухвалення або набрання чинності.

По-третє, ухвалений 13 липня 2017 року Закон України «Про Конституційний Суд України» (далі – Закон) більш детально врегулював модель конституційної скарги ("Zakon Ukrainy", 2017).

1. У ст. 55 Закону визначено, що «конституційною скаргою є подане до Суду письмове клопотання щодо перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) закону України (його окремих положень), що застосований в остаточному судовому рішенні у справі суб'єкта права на конституційну скаргу» (частина перша статті). У частині другій ст. 55 Закону встановлено, що в конституційній скарзі зазначено: 1) прізвище, ім'я, по батькові (за наявності) громадянина України, іноземця чи особи без громадянства, адреса зареєстрованого місця проживання особи (для іноземця чи особи без громадянства – місце перебування) або повна назва та місце знаходження юридичної особи, а також номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти, якщо такі є; 2) відомості про уповноважену особу, що діє від імені суб'єкта права на конституційну скаргу; 3) стислий виклад остаточного судового рішення, у якому було застосовано відповідні положення закону України; 4) опис перебігу розгляду відповідної справи в судах; 5) конкретні положення закону України, які слід перевірити на відповідність Конституції України, і конкретні положення Конституції України, на відповідність яким слід перевірити закон України; 6) обґрунтування

тверджень щодо неконституційності закону України (його окремих положень) із зазначенням того, яке з гарантованих Конституцією України прав людини, на думку суб'єкта права на конституційну скаргу, зазнало порушення внаслідок застосування закону; 7) відомості про документи й матеріали, на які посиляється суб'єкт права на конституційну скаргу, з наданням копій цих документів і матеріалів; 8) перелік документів і матеріалів, що додаються.

2. У ст. 56 Закону визначено, що «суб'єктом права на конституційну скаргу є особа, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України (його окремі положення) суперечить Конституції України. До суб'єктів права на конституційну скаргу не належать юридичні особи публічного права». Встановлено також, що «конституційну скаргу фізична особа підписує особисто».

3. У ст. 77 Закону визначено, що конституційну скаргу вважають прийнятною за умов її відповідності вимогам, передбаченим ст. 55, 56 цього Закону, та якщо: 1) вичерпано всі національні засоби юридичного захисту (за наявності ухваленного в порядку апеляційного перегляду судового рішення, яке набрало законної сили, а в разі передбаченої законом можливості касаційного оскарження – судового рішення, винесеного в порядку касаційного перегляду); 2) з дня набрання законної сили остаточним судовим рішенням, у якому застосовано закон України (його окремі положення), сплинуло не більше ніж три місяці. У частині другій ст. 77 Закону також встановлено, що «як виняток, конституційна скарга може бути прийнята поза межами вимог, установлених пунктом 2 частини першої цієї статті, якщо Суд визнає її розгляд необхідним із мотивів суспільного інтересу». Важливою для прийнятності конституційної скарги є частина четверта ст. 77, яка передбачає: «Суд відмовляє у відкритті конституційного провадження, визнавши конституційну скаргу непринятною, якщо зміст і вимоги конституційної скарги є очевидно необґрунтованими або наявне зловживання правом на подання скарги».

4. Згідно зі ст. 78 Закону, встановлено засоби забезпечення конституційної скарги, які передбачають, що під час розгляду конституційної скарги Велика палата, у виняткових випадках, з власної ініціативи може вжити заходів щодо забезпечення конституційної скарги, видавши забезпечувальний наказ, який є виконавчим документом (частина перша), а підставою для забезпечення конституційної скарги є необхідність запобігти незворотним наслідкам, що можуть настати у зв'язку з виконанням остаточного судового рішення (частина друга).

Особливості цієї моделі конституційної скарги дають змогу характеризувати її як «частково нормативну», її предмет охоплює виключно «закон України», фактично позбавляючи особу на

конституційному рівні захистити гарантоване Конституцією України право від їх порушення іншими нормативними актами, передусім – від дій (бездіяльності) публічної влади. З іншого боку, лише Законом України «Про Конституційний Суд України», а не нормою Конституції України обумовлено конституційну скаргу захистом основних (конституційних) прав і свобод людини. Такий підхід не видається прийнятним, оскільки дає змогу особі (після судового розгляду й кінцевого рішення) фактично будь-який правовий спір перенести за допомогою конституційної скарги безпосередньо в Конституційний Суд, якщо тільки особа вважає, що відповідний акт законодавства «суперечить Конституції України». Це може бути цивільно-правовий, адміністративний, господарсько-правовий спір чи інші види спорів. Так само ми поділяємо думку, що визначення в ст. 151-1 Основного Закону суб'єкта подання конституційної скарги також засвідчує її обмежений характер, оскільки йдеться лише про «особу». Розширення переліку суб'єктів подання скарги на рівні Закону України «Про Конституційний Суд» є доцільним, однак доволі сумнівним з огляду на конституційність (Lemak, 2017, p. 52-54).

Наукова новизна

Наукова новизна публікації полягає в аналізі виокремлених у фаховій літературі ознак

конституційної скарги, серед яких такі: 1) скарга має бути пов'язана з конкретною справою, за якою прийнято остаточне рішення компетентної влади; 2) основою скарги має бути лише порушення прав і свобод, які безпосередньо закріплені в тексті Основного Закону держави; 3) скарга має субсидіарний характер, що означає можливість її внесення лише після вичерпання всіх інших доступних засобів правового захисту; 4) розгляд скарги належить до компетенції органу конституційної юстиції, рішення якого має остаточний характер і зобов'язує решту органів держави (Airian, 2014, p. 22-23). Ці ознаки ми поділяємо не цілком, з огляду на їхню надмірну узагальненість.

Висновок

«Частково нормативна» модель конституційної скарги, яку було запроваджено в Україні, за своїм потенціалом може набути ролі ефективного інструменту захисту гарантованих Основним Законом прав людини. Умовою її ефективності є результативна діяльність Конституційного Суду України. Пропозиції щодо «розширення» предмета оскарження в ній вважаємо передчасними.

Ефективність конституційної скарги залежить також від розуміння її ролі як засобу, що поєднує захист індивідуальних прав людини із захистом об'єктивного правопорядку, що визначений у Конституції України.

REFERENCES

- Airian, K.B. (2014). Konstytutsiino-pravova sutnist instytutu "konstytutsiina skarha" [Constitutional and legal essence of the institute "constitutional complaint"]. *Pravnychiy visnyk Universytetu "KROK", Legal Bulletin of the University "KROK"*, 18, 20-25. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pvuk_2014_18_5 [in Ukrainian].
- Airiian, K.B. (2014). Vazhlyvist zaprovadzhennia instytutu konstytutsiinoi skarhy dlia povnotsinnnoho zakhystu ta vidnovlennia porushenykh prav osoby [The importance of introducing the institute of constitutional complaint for full protection and restoration of violated personal rights]. *Visnyk Akademii advokatury Ukrainy, Bulletin of the Bar Academy of Ukraine*, 11(1), 19-26. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2014_11_1_5 [in Ukrainian].
- Chornolutskyi, R.V. (2020). Konstytutsiina skarha yak novyi instytut konstytutsiinoho prava Ukrainy [Constitutional complaint as a new institution of constitutional law of Ukraine]. *Sotsialnyi Kaleidoskop, Social Kaleidoscope*, 1(1). doi: <https://doi.org/10.47567/bomivit.1-1.2020.03> [in Ukrainian].
- Hultai, M. (2011). Dosvid funktsionuvannia instytutu konstytutsiinoi skarhy u Federatyvniy Respublitsi Nimechchyni ta perspektyvy yoho zaprovadzhennia v Ukraini [Experience of functioning of the institute of constitutional complaint in the Federal Republic of Germany and prospects of its introduction in Ukraine]. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy, Visnyk of the Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 3, 55-67. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2011_3_6 [in Ukrainian].
- Hultai, M. (2012). Konstytutsiina skarha yak instytut konstytutsiinoho prava [Constitutional complaint as an institute of constitutional law]. *Slovo Natsionalnoi shkoly suddiv Ukrainy, Word of the National School of Judges of Ukraine*, 1, 111-120. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/cln_2012_1_14 [in Ukrainian].
- Hultai, M. (2012). Konstytutsiina skarha yak sposib vyrishennia konstytutsiino-pravovoho sportu [Constitutional complaint as a way to resolve the constitutional and legal dispute]. *Viche, Chamber*, 20, 8-11. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2012_20_4 [in Ukrainian].
- Hultai, M. (2013). Do pytannia pro formuvannia doktryny konstytutsiinoi skarhy v Ukraini [On the question of forming the doctrine of the constitutional complaint in Ukraine]. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy, Bulletin of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 3, 117-127. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2013_3_17 [in Ukrainian].
- Hultai, M. (2013). Povna chy normatyvna konstytutsiina skarha: poshuk natsionalnoi modeli [Complete or normative constitutional complaint: search for a national model]. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy, Visnyk of the Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 1, 24-33. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2013_1_5 [in Ukrainian].
- Hultai, M.M. (2012). Ideia konstytutsiinoi skarhy u suchasniy konstytutsiino-pravoviy doktryni Ukrainy [The idea of a constitutional complaint in the modern constitutional and legal doctrine of Ukraine]. *Chasopys Kyivskoho*

- universytetu prava, *Journal of Kyiv University of Law*, 2, 85-90. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2012_2_21 [in Ukrainian].
- Konstytutsiini skarhy, shcho nadiishly do Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy za stanom na 17 veres. 2018 r. [Constitutional complaints received by the Constitutional Court of Ukraine as of September 17, 2018]. (n.d.). www.ccu.gov.ua. Retrieved from <http://www.ccu.gov.ua/novyna/konstytuciyni-skargy-shcho-nadiyshly-do-konstytuciynogo-sudu-ukrayiny-za-stanom-na-17-3> [in Ukrainian].
- Lemak, V.V. (2016). Konstytutsiina skarha: dosvid derzhav Tsentralnoi Yevropy i mozhlyvi uroky dlia Ukrainy [Constitutional complaint: the experience of Central Europe and possible lessons for Ukraine]. *Publichne pravo, Public law*, 4, 49-56. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2016_4_8 [in Ukrainian].
- Lemak, V.V., & Petryshyn, O.V. (2017). Konstytutsiina skarha v Ukraini: problemy mekhanizmu vprovadzhennia [Constitutional complaint in Ukraine: problems of the implementation mechanism]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy, Visnyk of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 2, 79-88. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2017_2_9 [in Ukrainian].
- Shcherbaniuk, O. (2018). Indyvidualna konstytutsiina skarha yak zasib zabezpechennia konstytutsiinoi demokracji [Individual constitutional complaint as a means of ensuring constitutional democracy]. *Pravo Ukrainy, Law of Ukraine*, 12, 77-91. doi: <https://doi.org/10.33498/louu-2018-12-077> [in Ukrainian].
- Tkachenko, Ye., & Berchenko, H. (2018). Pravo na zvernennia z indyvidualnoiu konstytutsiinoiu skarhoiu v Ukraini: teoretyko-praktychni aspekty [The right to appeal with an individual constitutional complaint in Ukraine: theoretical and practical aspects]. *Pravo Ukrainy, Law of Ukraine*, 12, 92-113. doi: <https://doi.org/10.33498/louu-2018-12-092> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro Konstytutsiinyi Sud Ukrainy": vid 13 lyp. 2017 r. No. 2147a-VIII [Law of Ukraine "On the Constitutional Court of Ukraine" from July 13, 2017, No. 2147a-VIII]. *Ofitsiynyi visnyk Ukrainy, Official Gazette of Ukraine*, 63, 25, 1912 [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy (shchodo pravosuddia)": vid 2 cherv. 2016 r. No. 1401-VIII [Law of Ukraine "On Amendments to the Constitution of Ukraine (Regarding Justice)" from June 2, 2016, No. 1401-VIII]. *Ofitsiynyi visnyk Ukrainy, Official Gazette of Ukraine*, 51, 8, 1799 [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Айріян К. Б. Конституційно-правова сутність інституту «конституційна скарга». *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2014. Вип. 18. С. 20–25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pvuk_2014_18_5.
- Айріян К. Б. Важливість запровадження інституту конституційної скарги для повноцінного захисту та відновлення порушених прав особи. *Вісник Академії адвокатури України*. 2014. Т. 11. № 1. С. 19–26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2014_11_1_5.
- Чорнолуцький Р. В. Конституційна скарга як новий інститут конституційного права України. *Соціальний Калейдоскоп*. 2020. № 1(1). doi: <https://doi.org/10.47567/bomivit.1-1.2020.03>.
- Гультай М. Досвід функціонування інституту конституційної скарги у Федеративній Республіці Німеччині та перспективи його запровадження в Україні. *Вісник Академії правових наук України*. 2011. № 3. С. 55–67. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2011_3_6.
- Гультай М. Конституційна скарга як інститут конституційного права. *Слово Національної школи суддів України*. 2012. № 1. С. 111–120. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/cln_2012_1_14.
- Гультай М. Конституційна скарга як спосіб вирішення конституційно-правового спорту. *Віче*. 2012. № 20. С. 8–11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2012_20_4.
- Гультай М. До питання про формування доктрини конституційної скарги в Україні. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 3. С. 117–127. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2013_3_17.
- Гультай М. Повна чи нормативна конституційна скарга: пошук національної моделі. *Вісник Академії правових наук України*. 2013. № 1. С. 24–33. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2013_1_5.
- Гультай М. М. Ідея конституційної скарги у сучасній конституційно-правовій доктрині України. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 85–90. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2012_2_21.
- Конституційні скарги, що надійшли до Конституційного Суду України за станом на 17 верес. 2018 р. URL: <http://www.ccu.gov.ua/novyna/konstytuciyni-skargy-shcho-nadiyshly-do-konstytuciynogo-sudu-ukrayiny-za-stanom-na-17-3>.
- Лемак В. В. Конституційна скарга: досвід держав Центральної Європи і можливі уроки для України. *Публічне право*. 2016. № 4. С. 49–56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2016_4_8.
- Лемак В. В., Петришин О. В. Конституційна скарга в Україні: проблеми механізму впровадження. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 2. С. 79–88. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2017_2_9.
- Щербанюк О. Індивідуальна конституційна скарга як засіб забезпечення конституційної демократії. *Право України*. 2018. № 12. С. 77–91. doi: <https://doi.org/10.33498/louu-2018-12-077>.
- Ткаченко Є., Берченко Г. Право на звернення з індивідуальною конституційною скаргою в Україні: теоретико-практичні аспекти. *Право України*. 2018. № 12. С. 92–113. doi: <https://doi.org/10.33498/louu-2018-12-092>.
- Про Конституційний Суд України : Закон України від 13 лип. 2017 р. № 2147a-VIII. *Офіційний вісник України*. 2017. № 63. С. 25. Ст. 1912.
- Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 2 черв. 2016 р. № 1401-VIII. *Офіційний вісник України*. 2016. № 51. С. 8. Ст. 1799.

Стаття надійшла до редколегії 02.06.2021

Kopcha V. – Doctor of Law, Associate Professor, Professor of the Department of Criminal Law and Procedure of the Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9888-1464>

Appeal with a Constitutional Complaint as a Tool for Protection of Human Rights in Ukraine

*The **purpose** of the article – is a constitutional complaint in Ukraine has become a new tool for the protection and restoration of human rights, the authority of which is constantly growing. In 2018 alone (as of September 17, 2018), 491 constitutional complaints were filed with the Constitutional Court of Ukraine. The number of complaints filed is constantly growing, due to several factors. **Methodology.** The methodological tools were chosen in accordance with the set goal, this article is an analysis of the domestic model of constitutional complaint in the context of the first experience of their consideration in the Constitutional Court of Ukraine. First, it is about the «novelty» of the constitutional complaint as a tool by which a person is able to protect themselves from state interference at the level of «law of Ukraine», which was not previously within the national legal order. Secondly, in March-April 2018, the Constitutional Court of Ukraine reorganized its activities, creating the Grand Chamber, two senates and boards, which «launched» the mechanism for reviewing constitutional complaints in Ukraine. **Scientific novelty.** Although as of September 1, 2018, no decision has been made, constitutional proceedings in dozens of cases on constitutional complaints have reached the finish line and in the near future society will see the first decisions. Also, the nature of the constitutional complaint is being actively studied by domestic scholars. **Conclusions.** The constitutional complaint as a phenomenon is just beginning to be embodied in the constitutional practice of Ukraine.*

Keywords: constitution; human rights; constitutional complaint; Constitutional Court of Ukraine.

УДК 342.553

doi: <https://doi.org/10.33270/01211203.71>

Радомська Д. І. – аспірант кафедри конституційного права та прав людини Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5793-7513>

Конституційно-правова регламентація організації та діяльності органів публічної влади міст в Україні

Метою статті є здійснення аналізу конституційно-правової регламентації організації та діяльності органів публічної влади міст в Україні. Для її досягнення було окреслено такі **завдання**: з'ясувати конституційні засади формування органів публічної влади міст; виокремити коло відповідних органів; з'ясувати конституційно-правовий статус органів публічного управління міст в Україні. **Методологія**. Методологічною основою дослідження стала сукупність загальнонаукових і спеціальних методів, прийомів і засобів наукового пізнання, їх комплексне застосування, спрямоване на досягнення мети та виконання завдань дослідження. Конституційно-правова регламентація організації та діяльності органів місцевої публічної влади міст в Україні є об'єктом тривалих наукових пошуків, які як результат мають різноманітні пропозиції щодо реформування зазначеної системи управління. Вибір методологічного інструментарію має забезпечити системне вивчення сучасних тенденцій удосконалення конституційно-правової регламентації організації та діяльності органів місцевої публічної влади міст в Україні. Застосування принципу системності сприяє здійсненню дослідження інституційного механізму реалізації місцевої публічної влади в містах. Метод конституційного моделювання дав змогу напрацювати пропозиції та рекомендації з удосконалення конституційно-правового регулювання організації та діяльності органів місцевої публічної влади міст в Україні. **Наукова новизна** полягає у формуванні теоретико-методологічних засад удосконалення конституційно-правової регламентації організації та діяльності органів місцевої публічної влади міст в Україні та обґрунтуванні пропозицій практичного спрямування щодо оптимізації системи органів місцевої публічної влади міст в Україні. **Висновки**. 1. Загалом конституційно-правова регламентація організації та діяльності органів місцевої публічної влади міст в Україні створює дуалістичну систему, що охоплює місцеві органи державної виконавчої влади, які, з одного боку, включають місцеві державні адміністрації та територіальні органи центральних органів виконавчої влади, з іншого – міських голів, міську раду та її виконавчий орган, що є органами місцевого самоврядування. Слід зазначити, що місцеві державні адміністрації на міському рівні функціонують лише в містах Києві та Севастополі, а також їх створюють у районах відповідних міст. 2. Основний вплив на формування місцевих державних адміністрацій має голова держави, оскільки саме він призначає відповідних голів, які й формують їх склад. 3. Територіальні органи центральних органів виконавчої влади на рівні міст виконують не загальноміські управлінські функції, а конкретні функції держави, що покладені на відповідний центральний орган. А ось органи місцевого самоврядування – міська рада та її виконавчий орган, міський голова, що є головною посадовою особою територіальної громади міста, відповідно до ст. 140 Конституції України та Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», – відповідають за вирішення питань місцевого значення. 4. Водночас Україна, на думку вчених, потребує реформи щодо децентралізації, що полягає в реформуванні системи міського управління, з огляду на вдалий досвід країн ЄС.

Ключові слова: місцева публічна влада в Україні; місцеве самоврядування; органи місцевої публічної влади міст в Україні; місцеві державні адміністрації; органи місцевого самоврядування.

Вступ

В умовах сьогодення в Україні триває тенденція до збільшення кількості міського населення, основні ресурси також сконцентровано саме в містах. Зрозуміло, що питання реалізації місцевого самоврядування територіальними громадами міст є достатньо актуальним. Крім того, в Україні застосовано змішану концепцію місцевого самоврядування, або так звану концепцію муніципального дуалізму, що передбачає здійснення управління на місцевому рівні як шляхом реалізації місцевого самоврядування, так і шляхом реалізації на місцях державної влади.

Конституція України не містить виокремлених положень щодо управління містами. Норми, що визначають порядок здійснення відповідного управління, містяться в різних розділах Основного

Закону, які стосуються побудови апарату держави загалом та засад місцевого самоврядування в Україні зокрема.

Конституційно-правова регламентація організації та діяльності органів місцевої публічної влади міст в Україні створює дуалістичну систему, що включає місцеві органи державної виконавчої влади та органи місцевого самоврядування. Окремо в Конституції України визначено особливий статус двох міст, організацію управління в яких окреслено в спеціальних законах.

Питання організації здійснення місцевої публічної влади в Україні загалом та деякі його аспекти зокрема досліджували такі науковці, як: О. Батанов, Я. Бенъ, В. Борденюк, Н. Войтенко, С. Гайдученко, Б. Калиновський, Т. Кулик, А. Шинькович. Водночас комплексного виокрем-

леного аналізу конституційно-правового регулювання питань управління містами в Україні здійснено не було.

Станом на сьогодні конституційно-правова регламентація організації та діяльності органів місцевої публічної влади міст в Україні потребує перегляду, зважаючи на проблеми реалізації місцевої публічної влади в Україні, також підходи до відповідного реформування мають відбуватися з урахуванням вдалого досвіду країн ЄС.

Мета і завдання дослідження

Мета статті полягає в здійсненні аналізу конституційно-правової регламентації організації та діяльності органів публічної влади міст в Україні. Для її досягнення слід виконати такі завдання:

- з'ясувати конституційні засади формування органів публічної влади міст;
- виокремити коло відповідних органів;
- визначити конституційно-правовий статус органів публічного управління міст в Україні.

Виклад основного матеріалу

Відповідно до ст. 140 Конституції України, у містах України територіальні громади, реалізуючи місцеве самоврядування як право вирішувати питання місцевого значення, формують міські ради, які й собі формують свої виконавчі органи й обирають міського голову.

Місцеві державні адміністрації як органи державної виконавчої влади функціонують лише в містах зі спеціальним статусом – Києві та Севастополі (ст. 118 Конституції України) ("Konstyutsiia Ukrainy", 1996).

Згідно з ч. 3 ст. 197 Виборчого кодексу України загальний склад ради залежить від чисельності виборців – членів територіальної громади. Так, кількість депутатів місцевої ради становить за чисельності виборців до 10 тисяч виборців – 22 депутати; від 10 тисяч до 30 тисяч виборців – 26 депутатів; від 30 тисяч до 50 тисяч виборців – 34 депутати; від 50 тисяч до 100 тисяч виборців – 38 депутатів; від 100 тисяч до 250 тисяч виборців – 42 депутати; від 250 тисяч до 500 тисяч виборців – 54 депутати; від 500 тисяч до 1 мільйона виборців – 64 депутати; від 1 мільйона до 2 мільйонів виборців – 84 депутати; понад 2 мільйони виборців – 120 депутатів.

Відповідно до даних Мінфіну щодо чисельності населення по великих містах України на 1 січня 2021 року населення міста Києва становить 2962180, далі найбільша кількість населення – у місті Дніпро – 980948, а найменша – 50414 в Горішніх Плавнях ("Chyselnist naselennia", 2021).

Тобто найбільшу за чисельністю депутатів міську раду формують у столиці України,

найменшу – в Горішніх Плавнях. За кількістю депутатів – це діапазон від 38 до 120. Враховуючи статистичні дані кількості населення міст України, можна зробити висновок, що міські ради функціонують в Україні в такому кількісному складі: 38, 42, 54, 64, 84, 120 депутатів місцевої ради.

У містах України, крім Києва та Севастополя, які, відповідно до Конституції України, є містами з особливим статусом, міські ради формують свої виконавчі органи.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», виконавчі органи рад – органи, які, відповідно до Конституції України та цього Закону, створюються сільськими, селищними, міськими, районними в містах (у разі їх створення) радами для здійснення виконавчих функцій і повноважень місцевого самоврядування у межах, визначених цим та іншими законами ("Zakon Ukrainy", 2021).

У ст. 11 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» зазначено, що виконавчими органами міських, районних у містах (у разі їх створення) рад є їх виконавчі комітети, відділи, управління та інші створювані радами виконавчі органи, які є підконтрольними та підзвітними відповідним радам, а з питань здійснення делегованих їм повноважень органів виконавчої влади – також підконтрольними відповідним органам виконавчої влади.

Згідно зі ст. 5 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» районні в місті ради створюють свої виконавчі органи. Голову районної в місті ради, депутати цієї ради обирають зі свого складу, він же очолює як відповідну раду, так і її виконавчий комітет.

Позицію Конституційного Суду України щодо статусу міського голови викладено у низці рішень. Узагальнено вона полягає в тому, що міський голова є головною посадовою особою територіальної громади міста (ч. 1 ст. 12 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні») з представницьким мандатом. Наявність представницького мандата міського голови зумовлена насамперед його безпосереднім обранням територіальною громадою міста. Міський голова як особа, що має представницький мандат, виступає від імені виборців, зокрема, представляє територіальну громаду, міську раду та її виконавчий комітет у відносинах з державними органами, іншими органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян тощо; звертається до суду з питань визнання незаконними актів відповідних органів місцевого самоврядування, місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій, які обмежують права й інтереси територіальної громади, а також повноваження ради та її органів; укладає від імені територіальної громади, міської ради та її виконавчого комітету договори відповідно до

законодавства (ч. 3 ст. 42 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»). Виконання цих функцій і повноважень відбувається тому, що виборці обрали його та наділили мандатом (тобто дорученням). Міський голова є головною посадовою особою відповідної територіальної громади міста (ст. 12, ч. 3, 4, 5, 6 ст. 42 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» в контексті ст. 141 Конституції України) ("Rishennia Konstytutsiinoho Sudu"y, 1999).

Відповідно до ст. 192 Виборчого кодексу України, вибори сільського, селищного, міського (міста з кількістю виборців до 75 тисяч осіб) голови проводяться за мажоритарною виборчою системою відносної більшості в єдиному одномандатному сільському, селищному, міському виборчому окрузі, що, відповідно, збігається з територією села, селища, міста згідно з адміністративно-територіальним устроєм або територією сільської, селищної, міської територіальної громади. Вибори міського (міста з кількістю виборців 75 тисяч і більше осіб) голови проводяться за мажоритарною виборчою системою абсолютної більшості в єдиному одномандатному міському виборчому окрузі, що збігається з територією міста згідно з адміністративно-територіальним устроєм або територією міської територіальної громади. Виборча система, за якою проводяться вибори депутатів міської, сільської, селищної ради та міського голови, визначається з огляду на кількість виборців, які мають право голосу на відповідних місцевих виборах, станом на перший день місяця, що передує місяцю, в якому розпочинається виборчий процес з відповідних місцевих виборів ("Vyborchyi kodeks", 2019).

У своєму дослідженні Н. Войтенко зауважує, що прийнятий Виборчий кодекс України має як позитивні сторони, так і певні недоліки. Так, позитивним є те, що в його положеннях закріплено виборче право на місцевих виборах для внутрішньо переміщених осіб, на противагу попереднім законам про місцеві вибори, а також право участі у виборах трудових мігрантів завдяки спрощеній процедурі, якою передбачено право зміни виборчої адреси, що зі свого боку відповідає загальному виборчому праву громадян України, яке закріплене в Конституції України та міжнародних договорах. Негативним, на думку автора є те, що в положеннях Виборчого кодексу відсутні норми щодо захисту виборчого права людей з ознаками інвалідності, що суперечить принципу рівних умов під час реалізації виборчого права громадянами України. Як зауважує автор, суттєвим також є наявність певних колізій в положеннях Виборчого кодексу, що є втіленням тієї розгалуженості норм виборчого законодавства, яке існувало до прийняття зазначеного кодексу. Так, відповідно до п. 5 ст. 14, військовослужбовцям строкової служби надається

відпустка для реалізації свого виборчого права. Натомість п. 7 ст. 7 Кодексу позбавляє права голосу на місцевих виборах військовослужбовців строкової служби, характеризуючи таких осіб як таких, що не належать до жодної територіальної громади, тим самим законодавець надає громадянам України, а саме військовослужбовцям строкової служби, обмежене виборче право (Voitenko, 2019, p. 145).

Місто Київ, наділене особливим статусом, має і свою систему органів місцевого управління. У своїй монографії Т. Кулик дає визначення місцевому органу державної влади як складової частини єдиного державного апарату України, що є колективом громадян України або одного громадянина України, які мають спеціальний статус, заснований на встановленому законом порядку, для виконання завдань і функцій держави на місцевому рівні, і наділений з цією метою відповідними державно-владними повноваженнями, які реалізуються у визначених законом правових й організаційних формах. Відповідно до чинного законодавства до таких органів належать: місцеві державні адміністрації, територіальні органи міністерств та інших центральних органів виконавчої влади (Kulyk, 2016, p. 17).

Отже, загалом нормативно-правове регулювання організації та діяльності органів місцевої публічної влади міст в Україні створює дуалістичну систему, що включає місцеві органи державної виконавчої влади, які з одного боку включають місцеві державні адміністрації та територіальні органи центральних органів виконавчої влади, з іншого – міських голів, міську раду та її виконавчий орган, що є органами місцевого самоврядування.

Найважливішим аспектом організації та діяльності органів місцевої публічної влади міст в Україні є результат такої діяльності, якість та ефективність прийнятих ними управлінських рішень.

Так, С. Гайдученко констатує в контексті забезпечення необхідного суспільству рівня публічно-управлінських рішень в Україні загострення проблеми розвитку корпоративної культури органів публічної влади за такими напрямками: внутрішній корпоративний – формування необхідного рівня компетентності працівників і позитивного мікроклімату в органі публічної влади, задоволеність працівників матеріально-технічним забезпеченням та рівнем взаємодії з керівництвом; зовнішній корпоративний – встановлення діалогу між органом влади та суспільством; гармонізація корпоративних інтересів публічного управління в суспільстві; адаптація до українських реалій зарубіжної практики корпоративізму; розробка загального кодексу (стандарту) корпоративної культури публічного управління, зокрема в інформаційно-

комунікаційній сфері тощо (Haiduchenko, 2021, р. 208). Крім того, на думку автора, на сучасному етапі децентралізації влади в Україні рівень управлінських рішень не відповідає викликам нашої сучасності щодо комунікації та координації дій усіх учасників цього процесу. Особливо критичною є проблема формування пріоритетів регіонального розвитку (Haiduchenko, 2021, р. 209).

Дослідник А. Шинькович щодо європейської практики реорганізації місцевого самоврядування зазначає, що вона цікава, багатоаспектна та повчальна, зокрема й для сучасної України, яка, розбудовуючи власну модель (систему) такого врядування, з одного боку, використовує власну історію та традиції народної самоврядності, а, з іншого – бере до уваги кращі надбання реорганізації такого самоврядування, отримані іншими, переважно європейськими країнами. Потенціально, окрім зразків децентралізації влади, здійснення адміністративно-територіальних реформ, систем підготовки кадрів державних службовців тощо, Україна бере активну участь у функціонуванні таких євро регіонів як асоціація «Карпатський євро регіон», «Буг», «Нижній Дунай», «Верхній Прут», «Дніпро», «Слобожанщина». Таким чином, здійснення модернізації місцевого самоврядування в Україні відбувається в контексті як національної, так і світової практики такого реформування (Shynkovych, 2020, р. 272).

На думку Я. Бень, застосування методики CLEAR, що відображає зворотний зв'язок між органами місцевого самоврядування та територіальною громадою, може бути ефективним управлінським механізмом для використання потенціалу демократії участі під час проведення реформи місцевого самоврядування в Україні, також зауважено, що демократія участі на місцевому рівні потребує досконалих механізмів своєї реалізації для подальшого реформування місцевого самоврядування в Україні. Водночас демократія участі, на наше переконання, не є альтернативою конституційним формам народовладдя на місцях і не може підмінити собою безпосередню демократію (місцеві вибори та референдуми) та діяльність представницьких органів місцевого самоврядування (місцевих рад, сільських, селищних, міських голів, старост тощо) в Україні. Партисипаторна демократія завершує триаду «безпосередня демократія – представницька демократія – демократія участі» й посилює владоспроможність територіальних громад, забезпечує формування та функціонування інститутів громадянського суспільства на локальному рівні та взаємодію жителів й органів місцевого

самоврядування під час розв'язання питань місцевого значення, що є вкрай важливим у міжелекторальний період (Ben, 2019, р. 155).

Наукова новизна

Наукова новизна полягає у формуванні теоретико-методологічних основ удосконалення конституційно-правової регламентації організації та діяльності органів місцевої публічної влади міст в Україні й обґрунтуванні пропозицій практичного характеру щодо оптимізації системи органів місцевої публічної влади міст в Україні.

Висновки

На підставі здійсненого дослідження можемо дійти висновку, що:

1. Загалом конституційно-правова регламентація організації та діяльності органів місцевої публічної влади міст в Україні створює дуалістичну систему, що включає місцеві органи державної виконавчої влади, які з одного боку включають місцеві державні адміністрації та територіальні органи центральних органів виконавчої, з іншого – міських голів, міську раду та її виконавчий орган, що є органами місцевого самоврядування. Слід зазначити, що місцеві державні адміністрації на міському рівні функціонують лише у містах Києві та Севастополі, а також створюються у районах відповідних міст.

2. Основний вплив на формування місцевих державних адміністрацій має голова держави, оскільки саме він призначає відповідних голів, які й формують їх склад.

3. Територіальні органи центральних органів виконавчої влади на рівні міст виконують не загальноміські управлінські функції, а конкретні функції держави, що покладені на відповідний центральний орган. А ось органи місцевого самоврядування – міська рада та її виконавчий орган, міський голова, що є головною посадовою особою територіальної громади міста, відповідно до ст. 140 Конституції України та Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» – відповідають за розв'язання питань місцевого значення.

4. Водночас Україна, на думку вчених, потребує реформи щодо децентралізації, що полягає в реформуванні системи міського управління, з урахуванням вдалого досвіду країн ЄС.

REFERENCE

- Ben, Ya. (2019). Modernizatsiia mekhanizmu realizatsii demokratii uchasti v umovakh reformy mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini [Modernization of the mechanism of realization of democracy of participation in the conditions of reform of local self-government in Ukraine]. *Ekspert: paradyhmy yurydychnykh nauk i derzhavnoho upravlinnia, Expert: paradigms of legal sciences and public administration: electronic scientific publication*, 2(4), 146-158. doi: <https://doi.org/10.32689/2617-9660-2019-4-2-146-158> [in Ukrainian].
- Chyselnist naselennia po velykykh mistakh Ukrainy na 1 sich. 2021 r. [Population in large cities of Ukraine on January 1, 2021]. (n.d.). *index.minfin.com.ua*. Retrieved from <https://index.minfin.com.ua/ua/reference/people/town/> [in Ukrainian].
- Haiduchenko, S. (2021). Pryiniattia vidpovidalnykh i svoiechasnykh upravlinskykh rishen orhanamy publichnoi vlady yak vyklyk suchasnosti [Making responsible and timely management decisions by public authorities as a challenge of today]. *Ekspert: paradyhmy yurydychnykh nauk i derzhavnoho upravlinnia, Expert: paradigms of legal sciences and public administration: electronic scientific publication*, 1(13), 202-2013. doi: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-1\(13\)-202-213](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-1(13)-202-213) [in Ukrainian].
- Konstytutsiia Ukrainy: vid 28 cherv. 1996 r. No 254k/96-VR [Constitution of Ukraine from June 28, 1996, No 254k/96-VR. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80?find=1&text=%D0%B2%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BD#w1_67 [in Ukrainian].
- Kulyk, T.O. (2016). Konstytutsiini zasady vzaiemodii mistsevykh orhaniv derzhavnoi vlady ta orhaniv mistsevoho samovriaduvannia v misti Kyievi [Constitutional principles of interaction between local state authorities and local self-government bodies in the city of Kyiv]. Kyiv: Alerta [in Ukrainian].
- Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiynymy podanniamy 49 narodnykh deputativ Ukrainy i vykonavchoho komitetu Vinnytskoi miskoi rady shchodo ofitsiinoho tлумачення polozhen statei 38, 78 Konstytutsii Ukrainy, statei 1, 10, 12, chastyny druhoi statii 49 Zakonu Ukrainy "Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini" (sprava pro sumisnytstvo posad narodnoho deputata Ukrainy i miskoho holovy) vid 6 lyp. 1999 r. No. 7-rp/1999. Sprava No. 1-25/99 [Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case on constitutional petitions of 49 people's deputies of Ukraine and the executive committee of Vinnytsia City Council on official interpretation of provisions of Articles 38, 78 of the Constitution of Ukraine, Articles 1, 10, 12, part two of Article 49 of the Law of Ukraine "On Local Self-Government in Ukraine" (case on combination of positions of the People's Deputy of Ukraine and the mayor) from July 6, 1999, No. 7-rp/1999. Case No. 1-25/99]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-99#Text> [in Ukrainian].
- Shynkovych, A. (2020). Yevrointehratsiyni vektor formuvannia suchasnykh system mistsevoho samovriaduvannia [European integration vector of formation of modern systems of local self-government]. *Ekspert: paradyhmy yurydychnykh nauk i derzhavnoho upravlinnia, Expert: paradigms of legal sciences and public administration: electronic scientific publication*, 1(7), 266-273. doi: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-1\(7\)-268-273](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-1(7)-268-273) [in Ukrainian].
- Voitenko, N. (2019). Normatyvno-pravove zakriplennia ta realizatsiia vyborchykh prav hromadian na mistsevykh vyborakh [Regulatory and legal consolidation and implementation of citizens' voting rights in local elections]. *Ekspert: paradyhmy yurydychnykh nauk i derzhavnoho upravlinnia, Expert: paradigms of legal sciences and public administration: electronic scientific publication*, 4(6), 139-149. doi: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2019-4\(6\)-139-149](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2019-4(6)-139-149) [in Ukrainian].
- Vyborchy kodeks Ukrainy: vid 19 hrud. 2019 r. No. 396-IX [Electoral Code of Ukraine from December 19, 2019, No. 396-IX]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text> [in Ukrainian].
- Zakonu Ukrainy "Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini": vid 21 trav. 1997 r. No. 280/97-VR [Law of Ukraine "On local self-government in Ukraine" from May 21, 1997, No. 280/97-VR]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Бень Я. Модернізація механізму реалізації демократії участі в умовах реформи місцевого самоврядування в Україні. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2019. № 2 (4). С. 146–158. doi: <https://doi.org/10.32689/2617-9660-2019-4-2-146-158>.
- Чисельність населення по великих містах України на 1 січ. 2021 р. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/reference/people/town/>.
- Гайдученко С. Прийняття відповідальних і своєчасних управлінських рішень органами публічної влади як виклик сучасності. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2021. № 1 (13). С. 202–2013. doi: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-1\(13\)-202-213](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-1(13)-202-213).
- Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80?find=1&text=%D0%B2%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BD#w1_67.
- Кулик Т. О. Конституційні засади взаємодії місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування в місті Києві : монографія. Київ : Алєрта, 2016. 198 с.
- Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 49 народних депутатів України і виконавчого комітету Вінницької міської ради щодо офіційного тлумачення положень статей 38, 78 Конституції України, статей 1, 10, 12, частини другої статті 49 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»

- (справа про сумісництво посад народного депутата України і міського голови) від 6 липня 1999 року № 7-рп/1999. Справа № 1-25/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-99#Text>.
- Шинькович А. Євроінтеграційний вектор формування сучасних систем місцевого самоврядування. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2020. № 1 (7). С. 266–273. doi: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-1\(7\)-268-273](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-1(7)-268-273).
- Войтенко Н. Нормативно-правове закріплення та реалізація виборчих прав громадян на місцевих виборах. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління : електронне наукове видання*. 2019. № 4 (6). С. 139–149. doi: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2019-4\(6\)-139-149](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2019-4(6)-139-149).
- Виборчий кодекс України : Закон України від 19 груд. 2019 р. № 396-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>.
- Про місцеве самоврядування в Україні : Закону України від 21 трав. 1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>.

Стаття надійшла до редколегії 16.07.2021

Radomska D. – Postgraduate Student of the Department of Constitutional Law and Human Rights of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5793-7513>

Constitutional and Legal Regulation of Organization and Activity of City Government Bodies in Ukraine

The **purpose** of the article is to analyze the constitutional and legal regulation of the organization and activities of public authorities of cities in Ukraine. To achieve this, the following tasks were formed: to clarify the constitutional principles of formation of public authorities of cities; to single out the circle of relevant bodies; to find out the constitutional and legal status of public administration bodies in Ukraine. **Methodology.** The methodological basis of the study was a set of general and special methods, techniques and tools of scientific knowledge, with their comprehensive application aimed at achieving the goal and solving research problems. The constitutional and legal regulation of the organization and activity of local public authorities in Ukraine is the subject of long-term scientific research, which results in a wide variety of proposals for reforming this system of government. The choice of methodological tools should provide a systematic study of current trends in improving the constitutional and legal regulation of the organization and activities of local public authorities in Ukraine. The application of the principle of systematization allows to carry out research of the institutional mechanism of realization of local public power in cities. The method of constitutional modeling made it possible to develop proposals and recommendations for improving the constitutional and legal regulation of the organization and activities of local public authorities in Ukraine. The **scientific novelty** lies in the formation of theoretical and methodological foundations for improving the constitutional and legal regulation of the organization and activities of local public authorities in Ukraine and substantiation of practical proposals for optimizing the system of local public authorities in Ukraine. **Conclusions.** 1) In general, the constitutional and legal regulation of the organization and activities of local public authorities in Ukraine creates a dualistic system that includes local executive bodies, which in turn include local state administrations and territorial bodies of central executive bodies – on the one hand, and mayors, the city council and its executive body, which are local governments – on the other. It should be noted that local state administrations at the city level operate only in Kyiv and Sevastopol, and are also established in the districts of the respective cities. 2) The main influence on the formation of local state administrations has the head of state, because it is he who appoints the relevant heads, who in turn form the composition. 3) Territorial bodies of central executive bodies at the city level perform not city-wide administrative functions, but specific functions of the state entrusted to the relevant central body. But local governments – the city council and its executive body, and the mayor, who is the main official of the territorial community of the city, just in accordance with Art. 140 of the Constitution of Ukraine and the Law of Ukraine «On local self-government in Ukraine», just responsible for addressing issues of local importance. 4) At the same time, in general, Ukraine, according to most scholars, needs a reform of decentralization, which should certainly include reform and urban management systems, taking into account the successful experience of EU countries.

Keywords: local public authorities in Ukraine; local self-government; local public authorities of cities in Ukraine; local state administrations; local self-government bodies.

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

Вимоги до структури й технічного оформлення статей

У Національній академії внутрішніх справ триває прийом наукових статей для опублікування у фахових виданнях:

- **«Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ»** (з юридичних наук);
- **«Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ»** (з юридичних наук);
- **«Філософські та методологічні проблеми права»** (з юридичних наук);
- **«Юридична психологія»** (з юридичних і психологічних наук).

Редколегія приймає до опублікування статті, які мають такі **структурні елементи**:

1. **Індекс УДК** – у верхньому лівому кутку сторінки в першому рядку (Times New Roman, кегль 12, накреслення напівжирне, вирівнювання по лівому краю).

2. **Відомості про автора (авторів)**: прізвище, ім'я та по батькові автора, науковий ступінь, вчене звання, **ORCID**, посада, місце роботи (навчання) із зазначенням міста. Максимальна кількість співавторів – три особи. Зазначені відомості подають трьома мовами: українською, російською, англійською (додаток 1). Ім'я та прізвище автора мають бути транслітеровані відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» від 27 січня 2010 року № 55. Також обов'язково мають бути зазначені контакти (телефон, електронна пошта) (Times New Roman, кегль 14, інтервал 1,5).

3. **Заголовок (назва) статті**, поданий трьома мовами: українською, російською, англійською. Назва не має перевищувати 90 знаків з пробілами (Times New Roman, кегль 14, інтервал – 1,5, накреслення напівжирне, вирівнювання по центру).

4. Розширена **анотація** (у формі реферату), подана трьома мовами: українською, російською та англійською. Обсяг анотації – не менше ніж 1800 знаків з пробілами, одним абзацом (Times New Roman, кегль 14, інтервал 1,5). Вона має бути структурована за логікою опису матеріалу в статті й містити такі елементи:

- **мета** (виокремлення недосліджених аспектів порушеної проблематики);
- **методологія** (методологічний інструментарій, теоретичний базис);
- **наукова новизна** (основні результати дослідження);
- **висновки** (рекомендації, перспективи подальших наукових розвідок).

Анотація не має містити посилань і скорочень, а також дублювати текст статті (відповідно до вимог міжнародних наукометричних баз реферування та індексування). Відповідальність за англійський переклад покладається особисто на автора.

5. **Ключові слова** (6–10 окремих слів та/або у складі словосполучень, що складаються щонайбільше з двох слів) через крапку з комою. Їх подають українською, російською та англійською мовами (Times New Roman, кегль 14, інтервал 1,5).

6. **Текст статті** повинен бути структурованим та мати такі елементи:

- **вступ**: актуальність дослідження, постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Обґрунтування новизни дослідження через ступінь опрацьованості проблеми на основі *аналізу використаної літератури* з обов'язковим розглядом останніх публікацій, у яких започатковано або продовжено розв'язання проблеми, з виокремленням не вирішених раніше її частин;

- **мета і завдання дослідження**;

- **виклад основного матеріалу**: інтерпретація наявних позицій дослідників щодо висвітлення порушеної проблематики та обґрунтування нових отриманих наукових результатів;

- **наукова новизна**: теоретичні дані, обґрунтовані нові підходи в осмисленні матеріалу та нове розв'язання проблеми, що є вагомим зрушенням, порівняно з попередніми дослідженнями;

- **висновки**: стисло викладені результати дослідження та перспективи подальших розвідок.

Назви структурних елементів статті мають бути виділені напівжирним накресленням і розміщені по центру.

Обсяг основного тексту статті має становити **від 12 до 25 сторінок** (формат A4, кегль 14, інтервал 1,5), або 21 600–45 000 знаків з пробілами, у роздрукованому й електронному варіантах (формат .rtf) українською, російською чи англійською мовами. До статті англійською мовою обов'язково додають її україномовний переклад.

Посилання в тексті мають відповідати стилю APA (додаток 2).

7. **References** – транслітерований список літератури (латинськими літерами) **за алфавітом**, оформлений відповідно до **APA-стилю** (Times New Roman, кегль 12, інтервал 1,5).

8. **Список використаних джерел** (бібліографічний опис джерел, використаних під час підготовки статті, мовою оригіналу), оформлений згідно зі стандартом «ДСТУ 8302:2015. Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання» (Times New Roman, кегль 12, інтервал 1,5).

Порядок розміщення описів подається за порядком, представленим у **References (без нумерації)**. Згідно з рекомендаціями міжнародних баз цитування, у пристатейній бібліографії повинно бути ядро джерел, яке має вплив на розвиток певної галузі науки.

References та список використаних джерел мають відповідати **таким вимогам:**

- кількість: 15–30 (для оригінальних статей), 30–50 (для оглядових статей) джерел, оформлених згідно із зазначеними стандартами (додаток 3). Більшість мають відображати сучасний стан наукових досліджень і **бути опублікованими не пізніше, ніж протягом останніх п'яти років;**
- наявність **не менше ніж трьох джерел латиницею** (статей з іноземних журналів із високим індексом впливовості, опублікованих протягом останніх двох-трьох років, і базових монографій);
- **80 % джерел повинні мати DOI**, ідентифікатор цифрового об'єкта (за винятком ретровидань – 10 %), який подають через пробіл після бібліографічного опису джерела (додаток 3);
- під час написання наукових праць рекомендуємо звертати увагу на публікації своїх колег у визнаних міжнародних виданнях, розміщених у науковому репозиторії HABC, який постійно оновлюється достатньою кількістю електронних першоджерел. Це значно спростить ваш пошук;
- самопосилань має бути не більше ніж 10 %.

Для опублікування статті подають:

- роздрукований варіант статті з підписом автора, що означає повну його відповідальність за якість і наукову значущість поданого матеріалу;
- електронну версію тексту статті на USB-носії або електронною поштою: **rvc@naiau.kiev.ua**;
- витяг із протоколу засідання кафедри (наукової лабораторії) про рекомендацію зазначеної статті до відкритого друку.

Увага! Автори несуть повну відповідальність за достовірність викладеного матеріалу, точність наведених цитат, статистичних даних, власних назв, а також за те, що в матеріалах не містяться дані, які не підлягають відкритій публікації. Статті, подані з порушенням зазначених вимог, не приймають до друку. Виявлений редакцією факт плагіату є безумовною підставою для відхилення статті. **Редакційна колегія також не розглядає статті, принаймні один з авторів яких не має ORCID.**

Адреса для листування: 03035, Україна, м. Київ, пл. Солом'янська, 1 (відділ підготовки навчально-наукових видань HABC).

Телефон для довідок: (044)-520-08-47.

E-mail: rvc@naiau.kiev.ua

З питань розміщення статей у фахових виданнях Національної академії внутрішніх справ звертатися:

«**Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ**» (виходить друком чотири рази на рік) – тел. (044) 520-08-47, e-mail: rvc@naiau.kiev.ua;

«**Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ**» (виходить друком двічі на рік) – тел. (044) 520-08-47, e-mail: rvc@naiau.kiev.ua;

«**Філософські та методологічні проблеми права**» (виходить друком двічі на рік) – тел. (044) 249-09-69, e-mail: oleg55newmail@gmail.com;

«**Юридична психологія**» (виходить друком двічі на рік) – тел. (044) 520-08-89, e-mail: lpsychology.j@gmail.com.

Додаток 1

**Відповідники основних посад,
наукових ступенів і вчених звань**

Термін українською	Рекомендовані варіанти перекладу
доктор юридичних наук	Doctor of Law
кандидат юридичних наук	Ph.D in Law
доктор філософії (з права)	Doctor of Philosophy (in Law)
професор	Professor
доцент	Associate Professor
старший викладач	Senior Lecturer
викладач	Lecturer
провідний/старший/молодший науковий співробітник	Leading/Senior/Junior Research Fellow
докторант	Doctoral Student
аспірант, ад'юнкт	Postgraduate Student
здобувач	Researcher

Приклад оформлення посилань у тексті статті (відповідно до стилю APA)

Посилання в тексті мають виглядати таким чином: (Gundy, 2016) або (Malivskyi & Neill, 2016; Schukking, 2018), або за наявності цитати (Slobodian & Yakovyna, 2016, p. 58).

Приклад посилань у тексті статті українською мовою:

На переконання голландського судді Європейського суду з прав людини Ж. Шуккінга (Schukking, 2018) важливо, щоб «Сторони продемонстрували дотримання прав людини та верховенства права шляхом забезпечення дотримання мінімальних гарантій статті 6 Конвенції» (р. 155).

Приклад посилань у тексті статті англійською мовою:

According to the French philosopher Jean-Luc Marion (1999, p. 352) "Descartes remains one of our closest contemporaries".

Приклад блокової цитати:

Адаптація наявних та успішно апробованих рекомендацій криміналістичної техніки, тактики і методики до умов цивільного та інших видів судочинства є найбільш доцільним і одночасно економічним шляхом впровадження зазначених рекомендацій в інші види судочинства з урахуванням правових умов їх реалізації (Isaenko, 2018, p. 38).

Поради щодо оформлення References та списку використаних джерел

У **References**, який складається з описів оригінальних англomовних та/або транслітерованих латиницею джерел, та **списку використаних джерел** (кирилицею) порядок і кількість джерел мають збігатися та залишатися незмінними.

Оформити бібліографічний опис відповідно до **стилю APA** можна на сайті онлайн-автоматичного формування посилань: Citation Machine (<http://www.citationmachine.net/apa/cite-a-book>); <http://www.bibme.org/apa/book-citation/manual> або іншому.

Офіційну транслітерацію українського алфавіту латиницею затверджено в постанові Кабінету Міністрів України від 27.01.2010 № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею». Онлайн-транслітератор – <http://ukrlit.org/transliteratsiia>.

Для російської мови транслітерувати потрібно згідно з вимогами наказу ФМС Росії від 03.02.2010 № 26. Онлайн-транслітератор – <http://ru.translit.net/?account=zagranpasport>. Якщо вітчизняний журнал видається в перекладі на англійську мову, використовуйте англійські варіанти назви журналу та статті.

DOI видань можна знайти на сайті <http://www.crossref.org>

Підготовлені відповідно до загальноприйнятих вимог References та список використаних джерел матимуть такий вигляд:

References

- Gundy A.V., & Baumann-Grau, A. (2016). *Women, Incarceration, and Human Rights Violations: Feminist Criminology and Corrections by Ashgate*. London: Routledge. Retrieved from <https://www.taylorfrancis.com/books/9781134778423>. doi: <https://doi.org/10.4324/97811315546605>.
- Schukking, J. (2018). Protection of human rights and the Rule of Law in Europe: A shared responsibility. *Netherlands Quarterly of Human Rights*, 36(2), 152-158. doi: [10.1177/0924051918767967](https://doi.org/10.1177/0924051918767967).
- Walklate, S., McCulloch, J., Fitz-Gibbon, K., & Maher, J. (2019). Criminology, gender and security in the Australian context: Making women's lives matter. *Theoretical Criminology*, 23(1), 60-77. doi: <https://doi.org/10.1177/1362480617719449>.
- Akimov, M.O. (2018). Kryminalno-pravova okhrona svobody osoby: problemy ta shliakhy vyrishennia [Criminal defense of individual freedom: problems and solutions]. *Naukovyi visnyk Sivershchyny, Scientific herald of Sivershchyna*, 1(3), 141-151. doi: <https://doi.org/10.32755/sjlaw.2018.01.141> [in Ukrainian].
- Vdovenko, N.M. (2013). *Derzhavne rehuliuвання akvakultury v Ukraini [State regulation of aquaculture in Ukraine monohrafiya]*. Kyiv: Kondor. doi: [10.25313/2520-2057-2013-5-465](https://doi.org/10.25313/2520-2057-2013-5-465) [in Ukrainian].
- Isaenko, V.N. (2018). *Ispolzovanie vozmozhnostei kriminalistiki i sudebnoi ekspertizy v prokurorskoj deiatelnosti [Using forensic and forensic capabilities in prosecution activities]*. Moscow: Prospekt. doi: <https://doi.org/10.31085/9785392284306-2019-152> [in Russian].

- Kozeratska, O.A. (2018). Analiz statystychnoi dostovirnosti obhruntuvannia kryteriiv "obmezhenoi osudnosti" u osib, yaki skoily seksualni zlochyyny [Analysis of the statistical validity of the justification of the criteria of "limited sanity" for persons who committed sexual offenses]. *International Academy Journal*, 2, 10-14.
doi: https://doi.org/10.31435/rsglobal_wos/12072018/5982 [in Ukrainian].
- Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod: vid 4 lystop. 1950 r. [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms from November 4, 1950]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_004 [in Ukrainian].
- Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: vid 13 kvit. 2012 r. No. 4651-VI [Criminal Procedural Code of Ukraine from April 13, 2012, No. 4651-VI]. (n.d.). *zakon0.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> [in Ukrainian].
- Chernykh, H. (2015). Zlochynnist ta parametry nasyllia v ukrainskomu suspilstvi [Criminality and the parameters of violence in Ukrainian society]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka, Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv*, 6, 32-35.
doi: <http://dx.doi.org/10.17721/2413-7979/6.8> [in Ukrainian].

Список використаних джерел

- Gundy A. V., Baumann-Grau A. Women, Incarceration, and Human Rights Violations: Feminist Criminology and Corrections by Ashgate. London : Routledge, 2016. 156 p.
URL: <https://www.taylorfrancis.com/books/9781134778423>.
doi: <https://doi.org/10.4324/9781315546605>.
- Schukking J. Protection of human rights and the Rule of Law in Europe: A shared responsibility. *Netherlands Quarterly of Human Rights*. 2018. Vol. 36 (2). P. 152–158.
doi: 10.1177/0924051918767967.
- Walklate S., McCulloch J., Fitz-Gibbon K., Maher J. Criminology, gender and security in the Australian context: Making women's lives matter. *Theoretical Criminology*. 2019. № 23 (1). P. 60–77.
doi: <https://doi.org/10.1177/1362480617719449>.
- Акімов М. О. Кримінально-правова охорона свободи особи: проблеми та шляхи вирішення. *Науковий вісник Сіверщини*. 2018. № 1 (3). С. 141–151. doi: <https://doi.org/10.32755/sjlaw.2018.01.141>.
- Вдовенко Н. М. Державне регулювання аквакультури в Україні : монографія. Київ : Кондор, 2013. 464 с.
doi: 10.25313/2520-2057-2013-5-465.
- Исаенко В. Н. Использование возможностей криминалистики и судебной экспертизы в прокурорской деятельности. М. : Проспект, 2018. 192 с. doi: <https://doi.org/10.31085/9785392284306-2019-152>.
- Козерацька О. А. Аналіз статистичної достовірності обґрунтування критеріїв «обмеженої осудності» у осіб, які скоїли сексуальні злочини. *International Academy Journal. Web of Scholar*. 2018. № 2. С. 10–14. doi: https://doi.org/10.31435/rsglobal_wos/12072018/5982.
- Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : міжнар. док. від 4 листоп. 1950 р.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_004.
- Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI.
URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
- Черних Г. Злочинність та параметри насилля в українському суспільстві. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2015. № 6. С. 32–35.
doi: <http://dx.doi.org/10.17721/2413-7979/6.8>.

**Науковий вісник
Національної академії
внутрішніх справ**

**3
(120)
2021**

Науковий журнал

Виходить чотири рази на рік

**Оформлення, комп'ютерний
набір і верстка**
Я. В. Шумко

Видавець:
Національна академія
внутрішніх справ,
03035, Київ-35, пл. Солом'янська, 1
Свідоцтво про внесення до державного
реєстру виготовників
і розповсюджувачів видавничої
продукції ДК № 4155
від 13.09.2011

Підп. до друку 28.09.2021
Формат 60x84/8
Друк оперативний
Папір офсетний
Обл.-вид. арк. 5,25
Ум. друк. арк. 4,88
Вид. № 32/II
Наклад 50 прим.

**Figuration, computer typing
and making up**
Ya. Shumko

Publisher:
National Academy of Internal Affairs
Ukraine, 03035, Kyiv
1, Solomianska square
State register certificate
of print production publishers
and distributors
series ДК No. 4155
dated from September 13th, 2011

Signed to print: dated from
September 28th, 2021
Dimensions: 60x84/8
Instant print
Offset paper
Standard publisher's pages 5,25
Simulated publisher's pages 4,88
Edition No. 32/II
Circulation 50